کارگاه طراحی نقوش سنتی

مرجع تخصصی کنکور هنر (حضوری / آنلاین)

با حضور اساتید مطرح و مولفان با تجربه کشور

تلفن: ۰۹۳۰۶۷۰۸۸۵۵ / ۰۹۳۳۷۰۷۲۱۷۳

واتساپ ۰۹۳۹۴۷۸۷۶۲۹

konkorkarnameh

konkorkarnameh.ir

مشاوره / کلاس / آزمون

آنلاین برای همه دانش آموزان ایران

با حضور اساتید و هولفان مطرح کشور

بسم الله الرحمن الرحیم

کارگاه طراحی نقوش سنتی (۱)

رشته‌های صنایع دستی ـ چاپ دستی ـ مرمت آثار فرهنگی

زمینهٔ خدمات

شاخهٔ آموزش فنی و حرفه‌ای

شمارهٔ درس ۳۵۸۶

۷۴۵ تام‌سن، منصور
۶۰۲۱/ کارگاه طراحی نقوش سنتی (۱) / مؤلف : منصور تام‌سن، با همکاری دارا افشار قوچانی.
ک ۲۶۱ ت ــ تهران : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۹۴.
۱۳۹۴ ۱۷۵ص. : مصور. ــ (آموزش فنی و حرفه‌ای؛ شمارهٔ درس ۳۵۸۶)
متون درسی رشته‌های صنایع دستی ــ چاپ دستی ــ مرمت آثار فرهنگی، زمینهٔ خدمات.
برنامه‌ریزی و نظارت، بررسی و تصویب محتوا : کمیسیون برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی رشتهٔ صنایع دستی دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش وزارت آموزش و پرورش.
۱. نقش‌های تزیینی ــ کارگاه‌ها. الف. افشار قوچانی، دارا. ب. ایران. وزارت آموزش و پرورش. کمیسیون برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی رشتهٔ صنایع دستی. ج. عنوان. د. فروست.

۱۳۹۴

همکاران محترم و دانش‌آموزان عزیز :

پیشنهادات و نظرات خود را دربارهٔ محتوای این کتاب به نشانی تهران ـ صندوق پستی شمارهٔ ۴۸۷۴/۱۵ دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش، ارسال فرمایند.

پیام نگار (ایمیل) **info@tvoccd.sch.ir**

وب‌گاه (وب‌سایت) **www.tvoccd.sch.ir**

محتوای این کتاب در سال ۱۳۸۶ پس از جمع‌بندی نظرات هنرآموزان و متخصصان موضوعی توسط نصرالله تسلیمی، مجید نیکویی و بشری گل‌بخش از اعضای کمیسیون تخصصی رشتهٔ صنایع دستی مورد بازنگری و اصلاح قرار گرفت.

وزارت آموزش و پرورش

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : **دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش**

نام کتاب : **کارگاه طراحی نقوش سنتی (۱) ـ ۳۵۹/۷۷**

مؤلف : **استاد منصور تام‌سن** با همکاری **دارا افشار قوچانی**

اعضای کمیسیون تخصصی : **ابراهیم آزاد، دارا افشار قوچانی، نصرالله تسلیمی، مژده کاظم، مریم کیان‌اصل، بشری گل‌بخش و مجید نیکویی**

ویراستار ادبی : **حسین داوودی**

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : **ادارهٔ کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی**

تهران : خیابان ایرانشهر شمالی ـ ساختمان شمارهٔ ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن : ۹ـ۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹،

وب‌سایت : www.chap.sch.ir

صفحه‌آرا : **زهره بهشتی‌شیرازی**

طرح زمینه جلد : **منصور تام‌سن**، اجرا : **مریم کیوان**

ناشر : **شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران ـ کیلومتر ۱۷ جادّهٔ مخصوص کرج ـ خیابان ۶۱ (دارو پخش)**

تلفن : ۵ ـ ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۱۳۹ـ ۳۷۵۱۵

چاپخانه : **شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»**

سال انتشار و نوبت چاپ : **چاپ چهاردهم ۱۳۹۴**

حقّ چاپ محفوظ است.

شابک ۸-۰۹۰۷-۰۵-۹۶۴ **ISBN 964-05-0907-8**

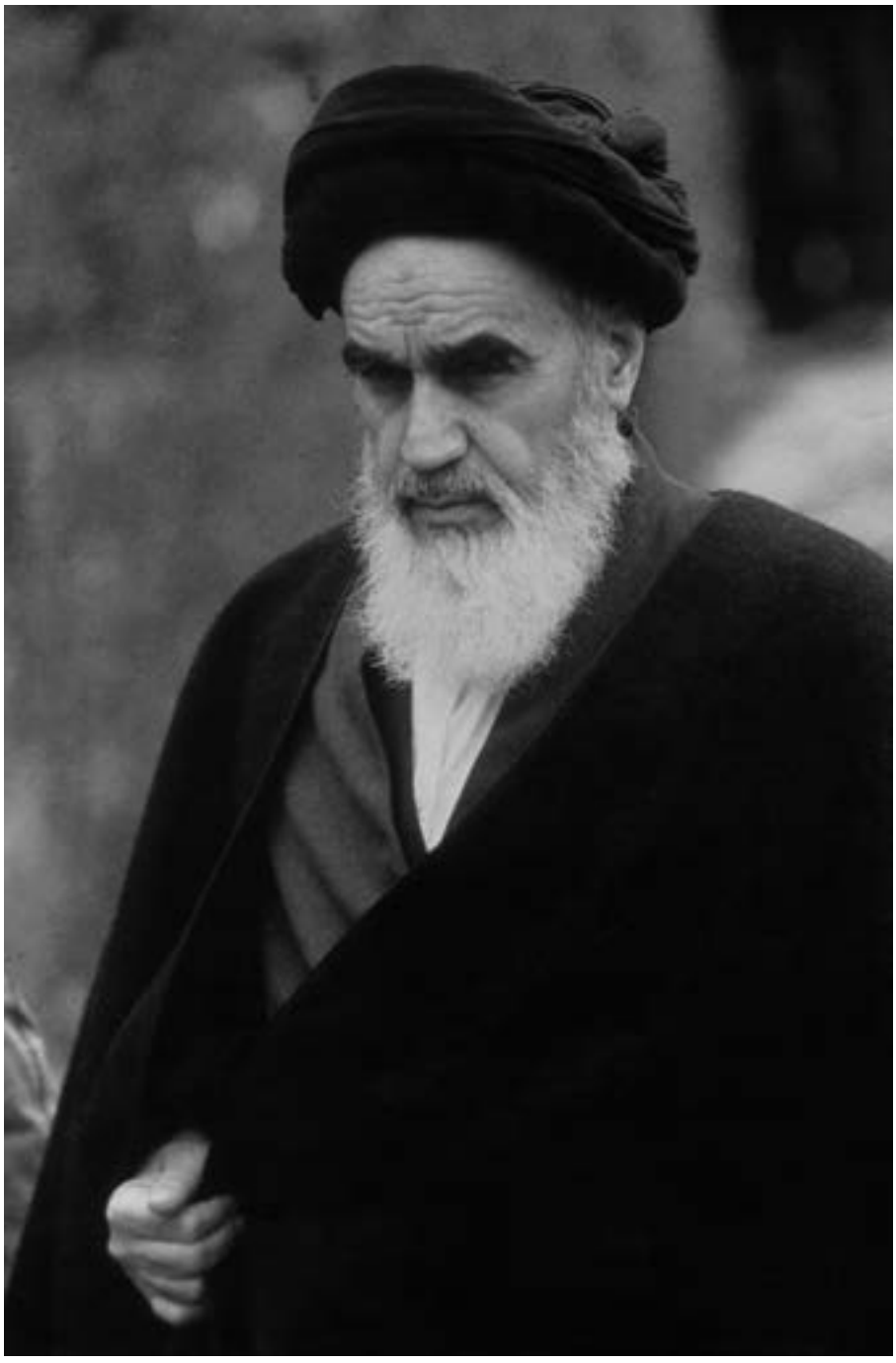

من در این جا به جوانان عزیز کشورمان، به این سرمایه‌ها و ذخیره‌های عظیم الهی و به این گل‌های معطر و نوشکفتهٔ جهان اسلام سفارش می‌کنم که قدر و قیمت لحظات شیرین زندگی خود را بدانید و خودتان را برای یک مبارزهٔ علمی و عملی بزرگ تا رسیدن به اهداف عالی انقلاب اسلامی آماده کنید.

امام خمینی (ره)

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول : کلیات ۱
نقوش سنتی ۱
تاریخچه ۲
دورهٔ پیش تاریخی ۲
ویژگی‌های مهم طراحی نقوش دورهٔ پیش تاریخی ۱۰
دورهٔ تاریخی ۱۰
هخامنشی
ویژگی‌های مهم طراحی نقوش در تمدن هخامنشی ۱۵
اشکانی ۱۵
ویژگی‌های مهم طراحی نقوش تمدن اشکانی ۱۶
ساسانی ۱۶
ویژگی‌های مهم طراحی نقوش تمدن ساسانی ۲۲
دورهٔ اسلامی ۲۲
دورهٔ اول (از ابتدا تا پایان سدهٔ هفتم
هجری قمری) ۲۵
ویژگی‌های مهم طراحی نقوش دورهٔ اسلامی تا
پایان سدهٔ هفتم هجری قمری ۳۰
دورهٔ دوم (از سدهٔ هفتم تا پایان سدهٔ نهم
هجری قمری) ۳۰
ویژگی‌های مهم طراحی (نقوش سدهٔ هفتم تا پایان
سدهٔ نهم هجری قمری) ۳۶
دورهٔ سوم (سدهٔ دهم هجری تا نیمه سدهٔ
دوازدهم هجری قمری) ۳۶
ویژگی‌های مهم طراحی نقوش (سدهٔ دهم تا
نیمهٔ سدهٔ دوازدهم هجری قمری) ۴۵
دورهٔ چهارم (از نیمه سدهٔ دوازدهم
هجری قمری تاکنون) ۴۶
ویژگی‌های مهم طراحی نقوش (از نیمهٔ سدهٔ دوازدهم
هجری قمری تاکنون) ۵۲
جدول ویژگی‌های طراحی نقوش سنتی در
دوره‌های مختلف ۵۳
خودآزمایی ۵۴

فصل دوم : ختایی ۵۵
اجزای ساختمان ختایی ۵۵
برگ ۵۵
طراحی برگ کوچک ۵۵
غنچه ۵۶
ته‌غنچه ۵۶
طراحی گل‌برگ ۵۷
تکمیل غنچه ۵۷
انواع غنچه ۵۷
الف ــ غنچهٔ گل پنج پر ۵۷
ب ــ غنچهٔ گل عباسی ۵۷
غنچهٔ گل پنج پر ۵۷
انواع غنچه‌های گل پنج پر ۵۷
بند (ساقه) ۵۹
طراحی بند ۵۹
۱ ــ روش طراحی با پرگار ۵۹
۲ ــ روش طراحی با استفاده از نخ و قرقره ۶۰
۳ ــ روش طراحی با دست (بدون استفاده از
ابزار) ۶۰
اَشکال‌بند ۶۱
۱ ــ نمونه و روش طراحی بند افشان ۶۱
۲ ــ نمونه و روش طراحی‌بند گردان ۶۱
۳ ــ نمونه و روش طراحی بند شکسته
(هندسی) ۶۱
اجرای بند (ساقه) ۶۲

ساقهٔ اصلی ۶۲
ساقهٔ انشعابی ۶۲
ساقه فرعی ۶۲
ترکیب برگ و غنچه با ساقه ۶۲
مراحل ترکیب ۶۲
۱ ــ طراحی ساقه ۶۲
۲ ــ تعیین محل و اندازهٔ غنچه بر روی ساقه ۶۲
۳ ــ طراحی غنچه‌ها و برگ‌ها بر روی محل‌ها به تناسب محل و اندازهٔ تعیین شده ۶۲
۴ــ برگ‌های کنار ساقه ۶۳
۵ ــ پر کردن فضای میانی برگ‌ها و غنچه‌ها بر روی ساقه به کمک برگچه‌ها ۶۳
۶ ــ تعیین محل و طراحی جوانه، برآمدگی‌ها و زواید بر روی ساقه ۶۳
رشد و تکثیر ساقه ۶۴
طراحی گل ۶۴
روش و مراحل طراحی گل پنج پر ساده ۶۵
غنچهٔ گل عباسی ۶۷
روش و مراحل طراحی غنچهٔ گل عباسی ۶۷
روش ترکیب‌بندی گل، برگ و غنچه بر روی ساقه ۶۹
۱ــ اجرای بند ۶۹
۲ــ تعیین محل و رعایت تناسب اجزا بر روی بند با توجّه به حالت کلّی ساقه ۶۹
۳ ــ ساخت و ساز اجزا بر روی بند ۷۰
گل‌های عباسی ۷۲
روش طراحی گل پروانه‌ای ۷۲
انواع تزیینات گل پروانه‌ای ۷۳
طراحی و ترکیب‌بندی گل پروانه‌ای بر روی بند ۷۴
طراحی برگ بزرگ ۷۵
روش طراحی برگ بزرگ ۷۵
ترکیب‌بندی و تعیین جای برگ بزرگ بر روی بند ۷۷
گل عباسی بزرگ ۸۰
روش و مراحل طراحی گل عباسی ۸۲
ترکیب‌بندی گل عباسی بر روی بند ۸۳
گل عباسی افشان (باز شونده) ۸۴
روش و مراحل طراحی گل عباسی افشان ۸۵
ترکیب‌بندی گل عباسی افشان با عناصر دروس گذشته بر روی بند ۸۶
برگ مو ۸۷
روش و مراحل طراحی برگ مو ۸۸
روش طراحی برگ موی پنج ترک ۸۹
روش ترکیب‌بندی و رعایت تناسب برگ مو با عناصرتزیینی دیگر بر روی بند ۹۱

فصل سوم : اسلیمی ۹۳
ساختمان اسلیمی ۹۳
بند اسلیمی ۹۳
سر اسلیمی ۹۳
روش طراحی سر اسلیمی ۹۴
توسازی(ساخت و ساز درون‌اجزای اسلیمی) ۹۵
مراحل طراحی سر اسلیمی زایده‌دار ۹۶
سربند اسلیمی ۹۶
انواع سربند ۹۶
الف ــ روش طراحی سربند اسلیمی لوزی ۹۶
ب ــ روش طراحی سربند مثلثی ۹۷
ج ــ روش طراحی سربند لاله‌ای ۹۸
د ــ روش طراحی سربند صنوبری ۱۰۰
ترکیب‌بندی سر اسلیمی و سربند بر روی بند ۱۰۱
۱ ــ سربند در نقطهٔ انشعاب ۱۰۲
۲ ــ سربند در نقطهٔ تقارن و مبدأ ۱۰۳

۳ ــ سربند در نقطهٔ مبدأ یا ریشه ۱۰۴
انواع اسلیمی ۱۰۵
۱ــ طراحی اسلیمی ساده ۱۰۵
۲ــ طراحی اسلیمی خرطومی ۱۰۶
روش‌های مختلف کاربرد اسلیمی خرطومی ۱۰۷
۳ــ اسلیمی دهان اژدری ۱۰۷
الف ــ دهان اژدری ساده ۱۰۸
ب ــ دهان اژدری پیچک‌دار ۱۰۸
۴ــ اسلیمی پیچک ۱۰۹
روش طراحی اسلیمی پیچک ۱۱۰
تمرین ۱ ۱۱۱
تمرین ۲ ۱۱۲
تمرین ۳ ۱۱۳
ترکیب‌بندی ۱۱۵
الف ــ اسلیمی دهان اژدری ساده با بند اسلیمی ۱۱۵
ب ــ اسلیمی دهان اژدری پیچک‌دار با بند اسلیمی ۱۱۶
ج ــ ترکیب اسلیمی پیچک با بند ختایی ۱۱۷
اسلیمی ماری ۱۱۷
روش طراحی ۱۱۷
انواع اسلیمی ماری ۱۱۸
ترکیب‌بندی اسلیمی ماری متقارن با بند ختایی ۱۱۹

فصل چهارم : متن و حاشیه ۱۲۱
اجرای طرح در زمینه ۱۲۱
حاشیه ۱۲۱
اَشکال حاشیه ۱۲۲
اقسام حاشیه ۱۲۲
حاشیهٔ باریک: ساده ۱۲۲
حاشیهٔ باریک: نقش‌دار ۱۲۲
قرینه‌سازی ۱۲۳
قرینه‌سازی انعکاسی: الف ــ مبدأ وسط ۱۲۳
قرینه‌سازی انعکاسی: ب ــ مبدأ کنار ۱۲۳
قرینه‌سازی انتقالی: الف ــ طرح $\frac{۱}{۱}$ ۱۲۳
قرینه‌سازی انتقالی: ب ــ طرح $\frac{۱}{۲}$ ۱۲۳
قرینه‌سازی دورانی: ج ــ طرح $\frac{۱}{۴}$ ۱۲۳
اجزای حاشیه ۱۲۳
برگردان ۱۲۳
واگیره ۱۲۳
گوشه ۱۲۸
گوشهٔ قرینهٔ انعکاسی ۱۲۸
گوشهٔ قرینهٔ دورانی ۱۳۱
متن ۱۳۴
۱ــ تعریف لچک ۱۳۴
۲ــ ترنج و شمسه ۱۳۵
۳ــ سر ترنج ۱۳۶
۴ــ زمینه ۱۳۷
۱ ــ تکرار ۱۳۷
۲ ــ یک چهارم $\frac{۱}{۴}$ ۱۳۷
۳ ــ یک دوم $\frac{۱}{۲}$ ۱۳۷
۴ ــ یک یکُم $\frac{۱}{۱}$ ۱۳۷

ملحقات ۱۴۰

مقدمه

نقوش و اشکال طراحی شده از گذشته‌های دور، یکی از راه‌های بیان دریافت‌های ذوقی آدمی از جهان آفرینش بوده است. براساس آثار به‌دست آمده در غارها، ظروف و اشیای سفالین معلوم می‌شود که هنرمندان اولین تجربه‌ها را برای بیان خویشتن با نقش‌پردازی بر این آثار به دست آورده‌اند.

طبیعت و مظاهرش با خیال پردازی‌های آسان دربارهٔ آن، دست‌مایهٔ الهام و طراحی نقوش بوده است و هم‌چنان ادامه دارد. با توجه به این‌که یکی از مظاهر فرهنگی کشورمان طرح‌ها و نقوش سنتی است، آگاهی از آن‌ها و آموزش صحیح چنین هنرهایی برای حفظ این میراث فرهنگی و هنری و انتقال آن به آیندگان اهمیت فراوان دارد. از این‌رو کتاب حاضر، با محتوایی مبتنی بر آموزش‌های سنتی در چهار فصل تدوین شده است.

فصل اول شامل تعاریف و تاریخچهٔ نقوش سنتی است. هدف این فصل، آشنایی با تاریخچهٔ پیدایش و نحوهٔ شکل‌گیری، تحولات و تأثیرات متقابل فرهنگی دوره‌های مختلف در نقوش، از سده‌های گذشته تا امروز است و برای فعالیت‌های هنری و آگاهی شما هنرجویان، دارای اهمیت و ارزش فراوانی است. این فصل به سه دورهٔ پیش تاریخی، تاریخی و اسلامی تقسیم شده است. طبقه‌بندی دورهٔ اول یا پیش تاریخی براساس مناطق شکل‌گیری تمدن‌های کهن و اطلاعات باستان شناسی موجود، صورت پذیرفت. دورهٔ تاریخی به سلسله‌ها یا حکومت‌های بزرگ، یک‌پارچه و مؤثر طبقه‌بندی شد. دورهٔ سوم یا دوران اسلامی نیز براساس قلّه‌های شاخص تاریخی مرتبط با تحولات فرهنگی، اجتماعی یا قومی به چهار مقطع تقسیم شده است.

در فصل دوم، با طراحی نقوش ختایی و مراحل آموزش سادهٔ آن آشنا می‌شوید و با اجرای تمرین‌های مرحله‌ای، طراحی یک ساقهٔ کامل مرکب از گل عباسی و پنج پر و انواع برگ‌های کوچک و بزرگ را می‌آموزید و اجرا می‌کنید.

در فصل سوم، با طراحی انواع اسلیمی از ساده تا پیچیده، آشنا می‌شوید و با تمرین های گام به گام، طراحی یک بند کامل با انواع اسلیمی و سربند را خواهید آموخت و اجرا خواهید کرد.

در فصل چهارم، با روش طراحی انواع حاشیهٔ ساده و پیچیده آشنا می‌شوید و انواع روش‌های برگردان و قرینه‌سازی چند حاشیه را فرا می‌گیرید و به اجرا در می‌آورید. سپس اَشکال داخل متن را خواهید شناخت و با طراحی و تقسیم‌بندی آن با طرح‌هایی از قبیل لچک، ترنج و شمسه نیز آشنا خواهید شد. طراحی نقوش و شکل‌ها را با تمرین فرا خواهید گرفت و در پایان یک طرح کامل از حاشیه و متن را با ترکیب نقوش اسلیمی و ختایی اجرا و ارائه خواهید کرد.

شما هنرجویان عزیز با استفاده از تجارب گذشتگان و یادگیری صحیح و بهره مندی از خلاقیت خویش در پربار نمودن طرح‌های نقوش سنتی کشورمان سهم مهمی دارید و می‌توانید برای آیندگان میراثی گران‌بها از دستاوردهای خود به جای بگذارید.

هدف کلی

توانایی طراحی نقوش سنتی ایران

فصل اول

کلیات

هدف‌های رفتاری: پس از پایان این فصل هنرجو باید بتواند :

۱ــ نقوش سنتی ایرانی را تعریف کند.

۲ــ اجزای طراحی نقوش سنتی را شرح دهد.

۳ــ انواع نقوش را تعریف کند.

۴ــ دوره‌های تاریخی تغییر نقوش سنتی را نام ببرد.

۵ــ ویژگی‌های نقوش سنتی در مناطق باستانی تمدن‌های کهن را شرح دهد.

۶ــ ویژگی‌های نقوش سنتی در دوره‌ی هخامنشی را بیان کند.

۷ــ ویژگی‌های نقوش سنتی در دوره‌ی اشکانی را شرح دهد.

۸ــ ویژگی‌های نقوش سنتی در دوره‌ی ساسانی را توضیح دهد.

۹ــ ویژگی‌های نقوش سنتی در دوره‌ی اول و دوم اسلامی را با یکدیگر مقایسه کند.

۱۰ــ ویژگی‌های نقوش سنتی در دوره‌ی سوم و چهارم اسلامی را با یکدیگر مقایسه کند.

۱ــ کلیات

ایرانیان، همواره به جهان خلقت توجه داشته و به شیوه‌های گوناگون با آن مرتبط و مأنوس بوده‌اند. تلاش آنان گاه برای بهره‌مندی از مواهب و فواید مادی خلقت بوده است و گاه به‌دلیل علاقه و آرزوهای خود در آن به جست‌وجو می‌پرداختند. شاید به جهت نیاز و علاقه به برخی از مظاهر خلقت، هم‌چون گیاهان و یا برخی از جانوران که اهمیت زیادی در زندگی داشتند، شکل آن‌ها را بر آثار مختلف طراحی و اجرا کرده‌اند و در نتیجه به مرور و در گذر زمان این طرح‌ها و نقوش جزء مهمی از زندگی آنان شده است. بنابراین در انتخاب اشیا، علاوه بر کاربرد، طرح‌ها و نقوش نیز اهمیت پیدا کردند.

«مجموعه نقوش طراحی شده توسط ایرانیان، از گذشته تا به حال که برای کاربری‌های مختلف تنوع یافته و در نهایت هویت ایرانی پیدا کرده‌اند، به **نقوش سنتی** ایرانی شهرت دارند.»

نقوش سنتی

نقوش سنتی از موضوعات مختلفی (انتزاعی، گیاهی و...) برخوردار است. این نقوش با استفاده از خطوط صاف و منحنی به صورت منظم و نامنظم قابل اجرا بوده و به سه دسته‌ی زیر تقسیم می‌شوند.

۱ــ نقوش شکسته: آن دسته از نقوش هستند که از خط‌های صاف و زاویه‌دار تشکیل شده‌اند.

۲ــ نقوش گردان: نقوشی هستند که با خط‌های منحنی و پیچان طراحی می‌شوند.

۳ــ نقوش تلفیقی: گروهی از نقوش هستند که از تلفیق

نقش‌های شکسته و گردان به وجود می‌آیند (شکل ۱ــ۱).

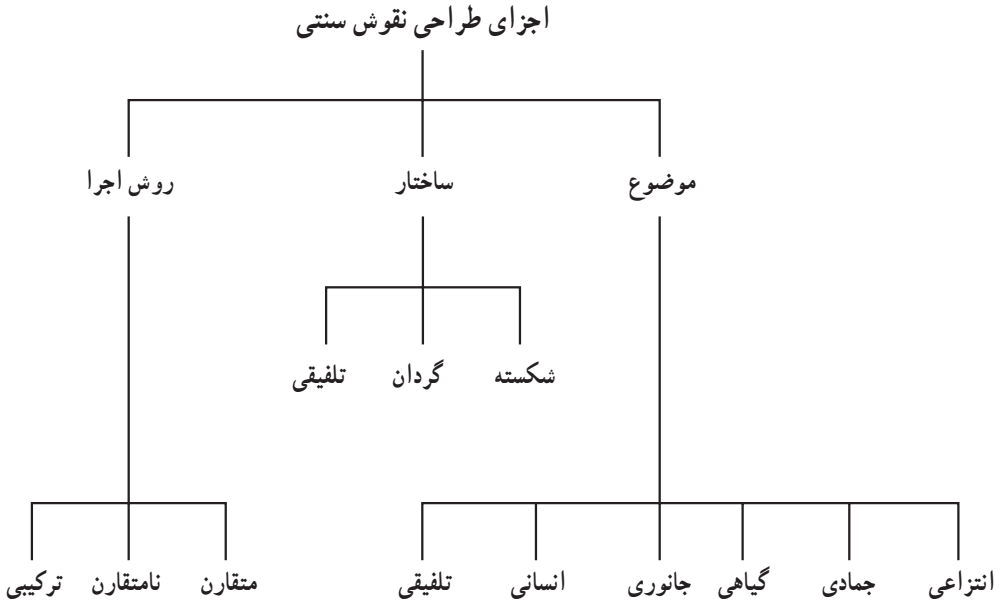

شکل ۱ــ۱ جدول اجزای طراحی نقوش سنتی

۲ــ تاریخچه

پیش از این اشاره کردیم که انسان نقش و نگار را به دلایل مختلف ایجاد نموده و برآثار مختلف طراحی کرده است. بنابراین دامنه‌ی طراحی، همه‌ی آثار و دستاوردهای زندگی بشر را در برگرفته است. یکی از روش‌های آشنایی با سیر شکل‌گیری نقوش در گذشته و تحولات طراحی، مشاهده و بررسی آن‌ها بر آثار به جای مانده است. در این فصل، حرکت و تغییرات نقوش در سه دوره‌ی پیش تاریخی، تاریخی و اسلامی بررسی می‌شود. این نقوش بر روی اشیای گوناگون از جنس‌های مختلف کار شده است. نقوش سنتی دارای تنوع بسیاری است و شامل انواع نقوش انسانی، جانوری، گیاهی، انتزاعی و ... است. در این کتاب تأکید بیش‌تر بر نقوش گیاهی است.

دوره پیش تاریخی

این دوره، از آغاز سکونت در فلات ایران تا سده‌ی ششم قبل از میلاد را، در برمی‌گیرد. با توجه به آثار یافت شده، تمدن‌های مهم ایران در این دوران در مناطق شوش، سیلک، املش، لرستان و زیویه شکل گرفته است. نقوش طراحی شده بر این آثار، بیش از هر چیز، بیانگر روش زندگی و کشاورزی ساکنان اولیه‌ی فلات ایران بوده است. نقوش اولیه از خطوط بسیار ساده تشکیل می‌شود و به تدریج مفاهیمی چون کوه، زمین، آب، جانوران و گیاهان را نمایان می‌سازد. این نقوش گاهی به صورت منفرد و زمانی با ترکیب‌های ساده و به شیوه‌ی تکرار و قرینه‌سازی به کار می‌رفتند (شکل‌های ۴ و ۳ و ۲ــ۱).

شکل ۲ــ۱ سفالینه‌ی منقوش، فلات ایران، دوره‌ی پیش‌تاریخی، نقوش ساده با خطوط راست

شکل ۳ــ۱ سفالینه‌ی منقوش، فلات ایران، دوره‌ی پیش تاریخی، نقش شکسته با خطوط زاویه‌دار

شوش: این منطقه‌ی باستانی در جنوب غربی ایران (هزاره‌ی پنجم پیش از میلاد) قرار دارد. طرح‌های حیوانی، هندسی و گیاهی بر روی سفالینه‌های این دوره نقش بسته است. یکی از ویژگی‌های نقش پردازی در این منطقه استفاده از نقوش با موضوعات متفاوت در ترکیب‌های ساده و زیباست. نقش بز با شاخ‌های قوسی و گردان که از نقوش برجسته‌ی این دوران است، نمادی از دوران دام‌پروری و کشاورزی انسان آن دوره است (شکل ۵ــ۱ــ الف).

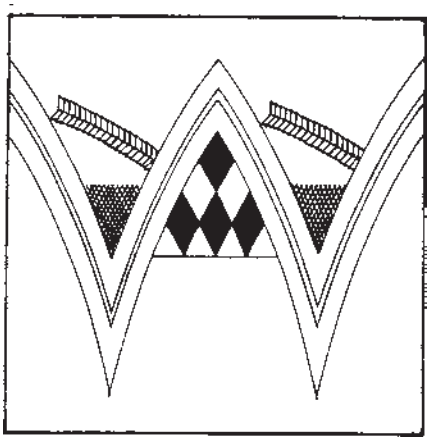

شکل ۴ــ۱ نقش سفالینه، فلات ایران، دوره‌ی پیش تاریخی، طراحی به شیوه‌ی تکرار و قرینه با خطوط منحنی و راست

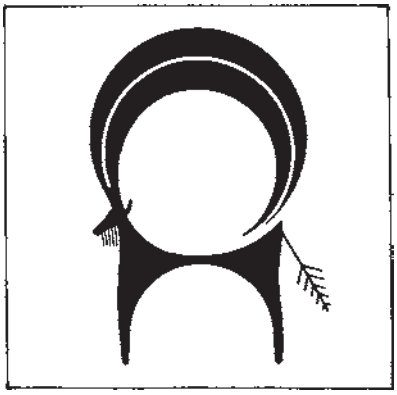

شکل ۵ــ۱ــ الف

شکل ۵ــ۱ــ ب نقش سفالینه، شوش، هزاره‌ی پنجم پیش از میلاد، طرح منفرد با خطوط گردان

سیلک: این منطقه در نواحی مرکزی ایران (هزاره‌ی پنجم تا هزاره‌ی اول پیش از میلاد) در کاشان واقع شده است. نقوش هندسی، گیاهی و انسانی اغلب با رنگ تیره و به شکل خلاصه شده (انتزاعی) بر روی سفالینه‌های به دست آمده طراحی شده‌اند.

تنوع نقوش در آثار این منطقه به دلیل نوع زندگی و تأثیر عوامل محیطی به ویژه شکار مشهود است. بیش‌ترین کاربرد مربوط به نقوش هندسی، جانوری و انسانی است و نقش گیاهی کم‌ترین کاربرد را دارد (شکل ۶ــ۱ و ۷ــ۱).

شکل ۶ــ۱ سفالینه‌ی منقوش، سیلک، هزاره‌ی اول پیش از میلاد، ترکیب نقوش هندسی پیوسته و نقش انسانی منفرد

شکل ۷ــ۱ سفالینه‌ی منقوش، سیلک، هزاره‌ی اول پیش از میلاد، ترکیب نقوش هندسی پیوسته و نقش جانوری منفرد

املش: این منطقه‌ی باستانی در ناحیه‌ی شمالی ایران (هزاره‌ی دوم و اول پیش از میلاد) قرار دارد. نقوش به کار رفته در این منطقه شامل طرح‌های اسطوره‌ای، نمادین، جانوری، گیاهی و انسانی (شکل کلی ظروف و اشیا) است. آثار به دست آمده از این منطقه بیش‌تر از جنس سفال و فلزند. نقش اسطوره‌ای شیربال‌دار، نقوش جانوری غزال و گوزن و نقش‌های گیاهی به‌صورت گلدان مقدس و گل‌های چند پر مرتبط با یکدیگر و با ترکیب‌های نواری شکل، بر ظروف فلزی این منطقه مشاهده می‌شود (شکل ۸ــ۱).

شکل ۸ــ۱ آب‌خوری طلایی منقوش، املش، هزاره‌ی اول پیش از میلاد، نقوش منفرد تکرار شده با ترکیب نواری شکل

لرستان: این منطقه‌ی باستانی در ناحیه‌ی غربی فلات ایران (هزاره‌ی اول پیش از میلاد) واقع شده است. نقوش به کار رفته در این منطقه بیش‌تر بر روی اشیای مفرغی است که با استفاده از عناصر تزیینی گیاهی، به ویژه نقش برگ و میوه‌ی انار، هم‌چنین نقوش انسانی و جانوری طراحی شده است. شیوه‌ی اجرای این نقوش به صوت قرینه‌سازی، گردان و طرح‌های تکراری است. مهم‌ترین ویژگی آثار این منطقه تناسب و ارتباط طرح‌ها و نقوش و ترکیب‌های آن با شکل و کاربرد شیء تزیین شده است (شکل‌های ۹ــ۱ تا ۱۲ــ۱).

شکل ۹ــ۱ سنجاق مفرغی منقوش، لرستان، هزاره‌ی اول پیش از میلاد، ترکیب مدوّر با نقوش انسانی، جانوری (ماهی)و گیاهی

شکل ۱۰ــ۱ تیردان مفرغی منقوش، لرستان، هزاره‌ی اول پیش از میلاد، ترکیب قرینه‌ای با نقوش انسانی، حیوانی و گیاهی در ردیف‌های جداگانه

شکل ۱۱ــ۱ کمربند طلایی منقوش، لرستان، هزاره‌ی اول پیش از میلاد، حاشیه‌ی زنجیره‌ای با نقش دایره‌ای

شکل ۱۲ــ۱ دیگ مفرغی منقوش، لرستان، هزاره‌ی اول پیش از میلاد، ترکیب قرینه‌ای نقش جانوری و گیاهی

زیویه: این منطقه باستانی در ناحیه‌ی غرب و شمال غربی ایران (هزاره‌ی اول پیش از میلاد) واقع شده است. نقوش به کار رفته در آثار این منطقه بیش‌تر بر روی اشیای طلایی و نقره‌ای است و روش اجرای آن‌ها شبیه به هنر منطقه‌ی باستانی لرستان است. برجسته‌ترین نقوش این منطقه را نقش حیوانات ترکیبی (اسطوره‌ای) نقوش گیاهی (درخت مقدس و غنچه‌های کوچک و بزرگ) تشکیل می‌دهند. این نقوش با حاشیه‌های تزیینی به روش قرینه‌سازی و ترکیب‌های تکرار شونده طراحی شده‌اند (شکل‌های ۱۳ــ۱ و ۱۴ــ۱).

شکل ۱۳ــ۱ سینه‌بند طلایی منقوش، زیویه، هزاره‌ی اول پیش از میلاد نقوش اسطوره‌ای با حاشیه‌های گیاهی

شکل ۱۴ــ۱ سینی طلایی و نقره‌ای منقوش، زیویه، هزاره‌ی اول پیش از میلاد، نقش گیاهی در مرکز و حاشیه در ترکیب مدوّر

مقایسه و بررسی نقوش به دست آمده از مناطق مختلف دوره‌ی پیش تاریخی، به طور کلی ویژگی های خاصی را از نقوش آن دوران نشان می‌دهد. (شکل‌های ۱۵ــ۱ و ۱۶ــ۱).

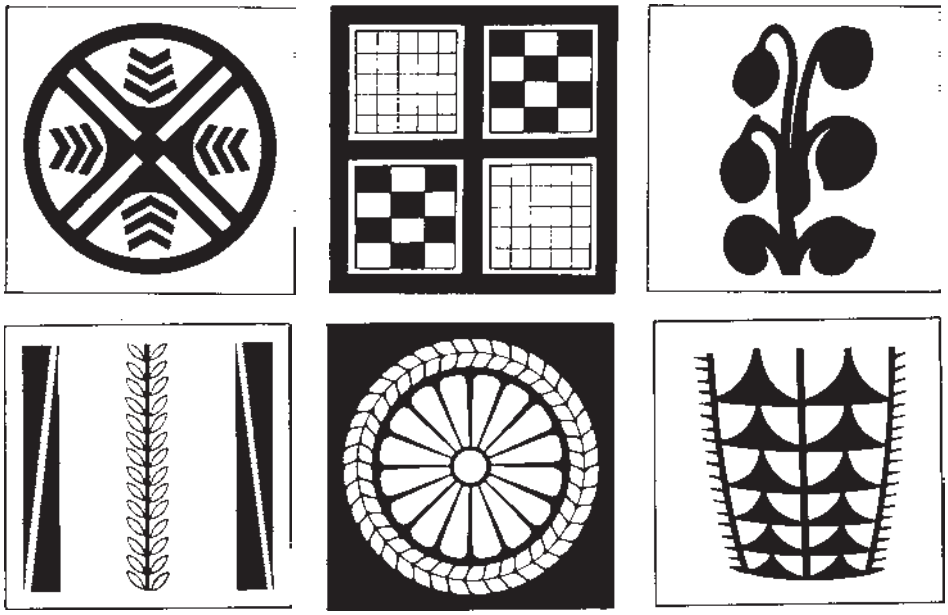

شکل ۱۵ــ۱ مجموعه نقوش، مناطق مختلف دوره‌ی پیش تاریخی، نقش‌های ساده هندسی (شکسته و گردان)، به روش قرینه سازی و تکرار

شکل ۱۶ــ۱ مجموعه نقوش، لرستان، دوره‌ی پیش تاریخی، نقش‌های انسانی، حیوانی و گیاهی با خطوط منحنی به روش قرینه‌سازی و تکرار

ویژگی‌های مهم طراحی نقوش دوره‌ی پیش تاریخی

۱ــ موضوع نقوش ؛ انتزاعی، گیاهی، جانوری، انسانی و تلفیقی است.

۲ــ نقش‌ها با خطوط صاف و منحنی به روشی ساده به صورت شکسته، گردان و تلفیقی طراحی شده‌اند.

۳ــ روش اجرای نقوش در این دوره به شکل نامتقارن، متقارن و به تدریج ترکیب آن‌هاست.

۴ــ برجسته‌ترین ترکیب‌بندی در این دوره تکرار نقش منفرد به دنبال هم، در یک جهت و به صورت ردیفی است.

تمرین ۱: نقوش گیاهی مناطق مختلف این دوره را جمع‌آوری و با یکدیگر مقایسه کنید.

تمرین ۲: حاشیه‌های تزیینی مناطق مختلف پیش تاریخی را جمع‌آوری و از روی دو نمونه‌ی آن‌ها طراحی کنید.

جدول ۱ــ۱ ویژگی‌های طراحی نقوش سنتی در دوره‌ی پیش تاریخی

نام دوره		نوع خطوط	نوع نقش‌ها	روش اجرا	ترکیب‌بندی	نقش‌های جدید	ترکیب‌های جدید	کاربردها
پیش‌تاریخی	شوش	صاف ومنحنی	جانوری و انتزاعی	نامتقارن	نقش منفرد و تکرار در ردیف	نقش‌های انتزاعی آب، زمین، بز با شاخ‌های قوسی بزرگ و پرنده	.....	بر روی سفال‌ها
	سیلک	صاف ومنحنی	انتزاعی، جانوری، انسانی، گیاهی	متقارن و نامتقارن	نقش منفرد و تکرار در ردیف	نقش‌های متنوع انتزاعی	ترکیب نقوش انتزاعی در بالا و نقوش انسانی، جانوری و گیاهی در پایین ظروف	بر روی سفالینه‌های منقاری شکل
	املش	صاف ومنحنی و کمی پیچیده	تلفیقی، جانوری، گیاهی انسانی و جمادی	متقارن آینه‌ای و نامتقارن	نقش منفرد و تکرار در ردیف	حیوانات ترکیبی، گل‌های چند پر، گلدان، غزال و گوزن طبیعت‌گرا	حاشیه‌های تزیینی ساده، تراکم نقش‌ها	بر روی سفالینه‌ها و اشیای فلزی
	لرستان	صاف ومنحنی و کمی پیچیده	جانوری، انسانی، گیاهی و تلفیقی	متقارن، گردان و نامتقارن	مجموعه نقوش و تکرار در ردیف	برگ و میوه‌ی انار، نقش تلفیقی انسان ـ دیو، حیوانات ترکیبی، ماهی	ردیف‌های دایره‌ای متداخل، ترکیب‌بندی چند اتفاقی، حاشیه‌های تزیینی پیچان، انطباق شکل اشیا با نقش	بر روی ظروف و ابزار فلزی (مفرغی)
	زیویه	صاف ومنحنی و کمی پیچیده	جانوران تلفیقی، انسانی، گیاهی	متقارن، گردان و نامتقارن	مجموعه نقوش و تکرار در ردیف با حاشیه‌ی تزیینی، دایره‌ای	درخت مقدس، غنچه‌های کوچک و بزرگ	.....	بیش‌تر بر روی زیورآلات واشیای تجملی

دوره‌ی تاریخی[1]

این دوره با کاربرد عمومی خط در ایران از سده‌ی ششم پیش از میلاد آغاز می‌شود و تا سده‌ی هفتم میلادی ادامه می‌یابد و به دوره‌ی تاریخ باستان شهرت دارد. در دوره‌ی باستان سه تمدن بزرگ هخامنشی، اشکانی و ساسانی شکل گرفت. گسترش قلمرو در این تمدن‌ها همراه با نظم و هماهنگی و قوانین اجتماعی، امکان ایجاد شهرهای بزرگ و ساخت آثار و بناهای با شکوه را فراهم آورد. طرح‌ها و نقش‌های این دوره با گردآمدن هنرمندان و صنعت‌گران اقوام مختلف و به کارگیری تجربیات آنان از تنوع، زیبایی، دقت و ظرافت فراوانی برخوردار شد. مهارت هنرمندان و رقابت آن ها با یکدیگر باعث شد طرح‌ها و تناسب نقش‌ها با آثار هر چه بیش‌تر به رشد و شکوفایی برسند.

هخامنشی:

این تمدن از سده‌ی ششم تا سده‌ی سوم پیش از میلاد

۱ــ برخی از پژوهشگران شکل‌گیری دوره‌ی تاریخی در ایران را از تمدن ماد می‌دانند. این تمدن ترکیبی از میراث هنری مناطق مختلف پیش تاریخی ایران با ویژگی‌های فرهنگ آریایی است که تأثیرات آن در هنر هخامنشی دیده می‌شود.

ادامه داشته است. سیر تاریخی و تحول طراحی نقوش در این تمدن مجموعه‌ای انسجام یافته از تجربه‌ی هنری پیشینیان، فرهنگ آریایی و ملت‌های پیرو هخامنشیان است. حمایت از هنرمندان اقوام مختلف بر ایجاد وحدت در طراحی نقوش و به کارگیری آن‌ها در آثار مختلف تأثیر بسیاری داشت و باعث شکل‌گیری هویت خاص این دوره شد (شکل ۱۷ــ۱).

الف

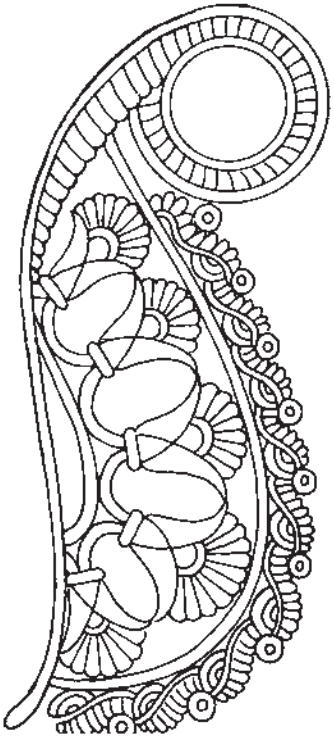

ج ــ تکرار به روش یک جانبه

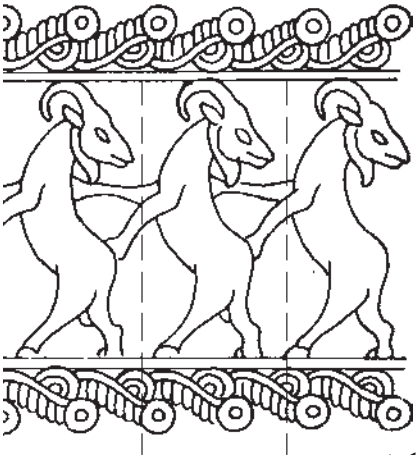

ب ــ تکرار به روش یک جانبه

← واگیره →

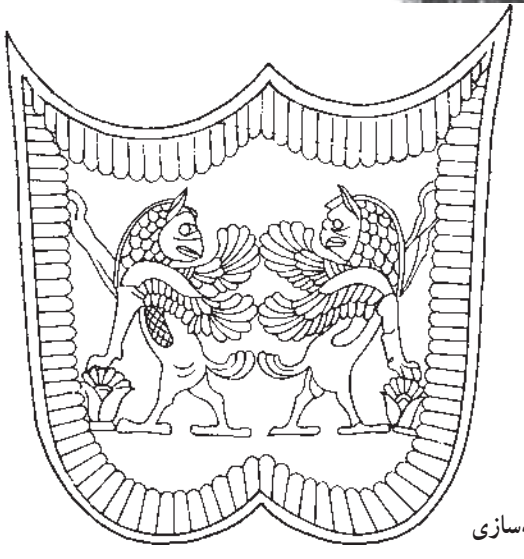

د ــ قرینه‌سازی

شکل ۱۷ــ۱ نقش برجسته‌ی سنگی، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی پنجم پیش از میلاد، کاخ خزانه‌ی تخت جمشید، نقوش گیاهی، جانوری و تلفیقی با حاشیه‌ی تزیینی گیاهی

برجسته‌ترین آثار شناخته شده‌ی هخامنشیان شامل بناها (تخت جمشید)، جام‌های جانوری (تکوک[1])، زیورآلات، فرش (قالی پازیریک) و ... است (شکل ۱۸ــ۱). بهره‌گیری از تناسبات هندسی و محاسبات دقیق در ترکیب‌بندی و اجرای نقوش بر همه‌ی آثار این تمدن چشم‌گیر است. این نقوش با موضوعات گیاهی، جانوری، انسانی و تلفیقی با ظرافت و مهارت فراوان طراحی شده‌اند (شکل ۱۹ــ۱). طراحی نقوش این دوران بیش‌تر بر روی اشیای سنگی، فلزی (طلا، نقره و مفرغ) به کار رفته است.

الف

ب

شکل ۱۸ــ۱ قالی پازیریک، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی پنجم پیش از میلاد، نقوش هندسی، گیاهی، جانوری، انسانی و تلفیقی با ترکیب‌بندی تکرار و ردیفی

۱ــ تکوک : ظروف و جام‌هایی که شکل کلی آن‌ها با نقش جانوری تلفیق یافته‌اند که به یونانی ریتون نامیده می‌شوند.

شکل ۱۹ــ۱ جام جانوری طلایی و منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده ی پنجم پیش از میلاد، همدان، نقوش گیاهی، جانوری و تلفیقی به روش قرینه‌سازی

در این دوره استفاده از خطوط گردان برای طراحی نقوش و روش اجرای متقارن و شیوه‌ی گسترش یک جانبی نقش‌ها، کاربرد زیادی داشته است. نقوش انسانی نشانگر ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی اقوام مختلف در تمدن هخامنشی است. بیش‌ترین نقش‌های به کار رفته عبارت‌اند از : درخت سرو، گل دوازده پر، نیلوفر، شیر، گاو، بز، گوسفند، اسب، انسان بالدار، حیوان بالدار و تلفیقی (شکل‌های ۲۰ــ۱ و ۲۱ــ۱).

شکل ۲۰ــ۱ ظرف سنگی منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی پنجم پیش از میلاد، نقوش گیاهی و جانوری به روش قرینه سازی و تکرار

الف

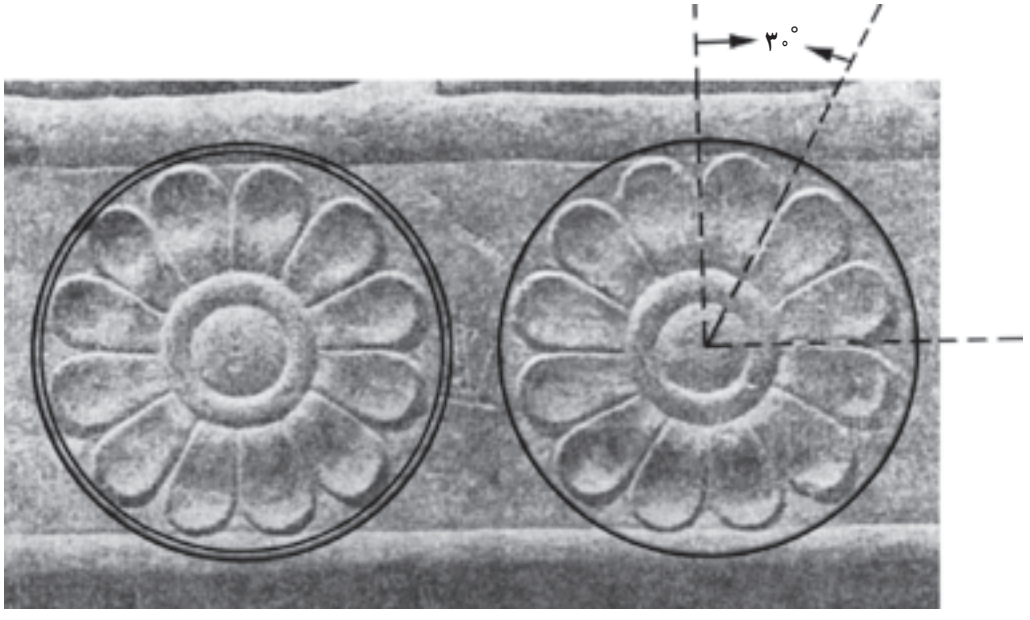

ب

شکل ۲۱ــ۱ الف، ب ــ دیوار سنگی منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی پنجم پیش از میلاد، نقوش انسانی، گیاهی و جانوری به روش قرینه‌سازی و تکرار ردیفی

ویژگی‌های مهم طراحی نقوش در تمدن هخامنشی

۱ــ پرکاربردترین نقوش از نظر موضوع به ترتیب انسانی، جانوری، گیاهی و تلفیقی است.

۲ــ نقوش انسانی در این تمدن در موقعیت‌های اجتماعی مختلف نمایش داده شده‌اند.

۳ــ شیر، گاو و هما از نقوش جانوری ویژه‌ی هخامنشی است.

۴ــ رایج‌ترین نقش گیاهی درخت سرو، گل دوازده پر و گل نیلوفر آبی است.

۵ــ نقوش با خطوط منحنی و با پیچیدگی و دقت فراوان و تأکید بر جزئیات طراحی و اجرا شده‌اند.

۶ــ روش اجرای نقوش در این تمدن به شیوه‌ی متقارن و تکرار است.

۷ــ ترکیب‌بندی در این زمان تحت تأثیر نظم هندسی معماری این تمدن است.

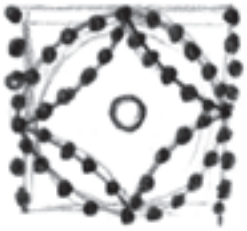

شکل ۲۲ــ۱ پیکره‌ی مرمرین منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی دوم میلادی، نقوش هندسی و گیاهی به روش قرینه‌سازی و تکرار

اشکانی:

این تمدن از سده‌ی سوم پیش از میلاد تا سده‌ی سوم میلادی ادامه یافت. انواع نقوش هندسی، گیاهی، انسانی و جانوری بر روی دیوارها به صورت گچ‌بری، نقاشی و سنگ‌تراشی اجرا شده است. سکه‌ها، تابوت‌های سفالی، مجسمه‌های سنگی و مفرغی انسانی و آتشدان‌ها از جمله آثاری هستند که این نقوش بر آن‌ها دیده می‌شوند (شکل‌های ۲۲ــ۱ و ۲۳ــ۱).

در این تمدن نیز نقوش هندسی و گیاهی بیش‌تر جنبه تزیینی داشته و به روش قرینه‌سازی و تکرار بر سطوح مختلف کار شده است. این نقوش در بیش‌تر آثار به جای مانده از این تمدن به کار رفته‌اند. اشکانیان، در مقایسه با هنر هخامنشیان به ریز نقش‌ها و جزئیات توجه بیش‌تری داشته‌اند. مربع و دایره به عنوان قالب

شکل ۲۳ــ۱ آتشدان سنگی منقوش، دوره‌ی تاریخی، نقوش هندسی و گیاهی ترکیبی و مستقل

اجرای نقوش تکرار شونده در این تمدن رواج بسیاری داشته است (شکل ۲۴ــ۱). گل‌های چند پر به ویژه چهار پر، انواع برگ‌ها، گیاه کنگر و انگور از جمله نقش‌های گیاهی اشکانیان هستند.

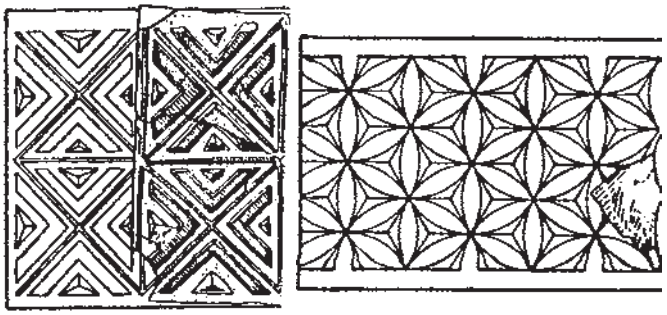

شکل ۲۴ــ۱ قطعات گچ‌بری منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی دوم میلادی، نقش‌های هندسی و گیاهی در قالب‌های مربع و دایره به روش قرینه و تکرار در سطح

ویژگی‌های مهم طراحی نقوش تمدن اشکانی

۱ــ موضوع نقوش به ترتیب شامل هندسی، گیاهی، انسانی و جانوری است.

۲ــ براساس آثار به‌دست آمده نقوش تلفیقی در این تمدن مشاهده نمی‌شود.

۳ــ قالب اصلی نقوش هندسی و گیاهی به شکل مربع و دایره است.

۴ــ نقوش با استفاده از خطوط صاف و منحنی به صورت شکسته و گردان و با توجه به جزئیات طراحی و اجرا شده‌اند.

۵ــ نقوش تکرار شونده به صورت متقارن اجرا شده و در سطوح، از جهت‌های مختلف گسترش یافته است.

۶ــ ترکیب‌بندی گاه به صورت نقش مستقل و گاه براساس شبکه‌های هندسی اجرا شده است.

ساسانی:

تمدن ساسانی از سده‌ی سوم میلادی آغاز شده و تا سده‌ی هفتم میلادی تداوم داشته است. مراحل پیشرفت و کاربرد نقوش در این تمدن برگرفته از تجربیات هنر هخامنشی و اشکانی است. بیش‌ترین نقوش به کار رفته شامل نقوش گیاهی (انار، انگور، کنگر و ...)، انسانی، جانوری و تلفیقی است (شکل ۲۵ــ۱).

شکل ۲۵ــ۱ ظرف فلزی منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی ششم میلادی، نقش گیاهی با ساقه‌ی پیچان، انسانی و گیاهی، روش تکرار مستقل

ساسانیان با توجه به نقوش آثار به دست آمده روش‌های ترکیب‌بندی تازه‌ای نسبت به تمدن‌های گذشته به کار برده‌اند. برای مثال براساس شبکه‌های هندسی منظم، نقوش گیاهی را با جزئیات طبیعت گرایانه‌ی بیش‌تری طراحی کردند (شکل ۲۶ــ۱ و ۲۷ــ۱).

الف

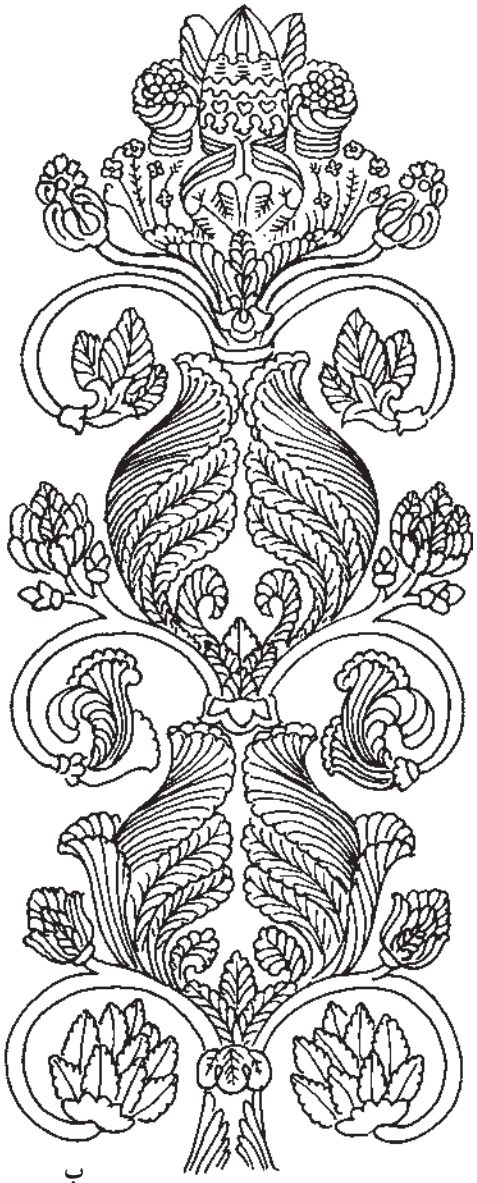

ب

شکل ۲۶ــ۱ نقش برجسته‌ی سنگی، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی ششم میلادی، نقش گیاهی کنگر با ساقه‌ی پیچان به روش قرینه‌سازی و طبیعت گرایی

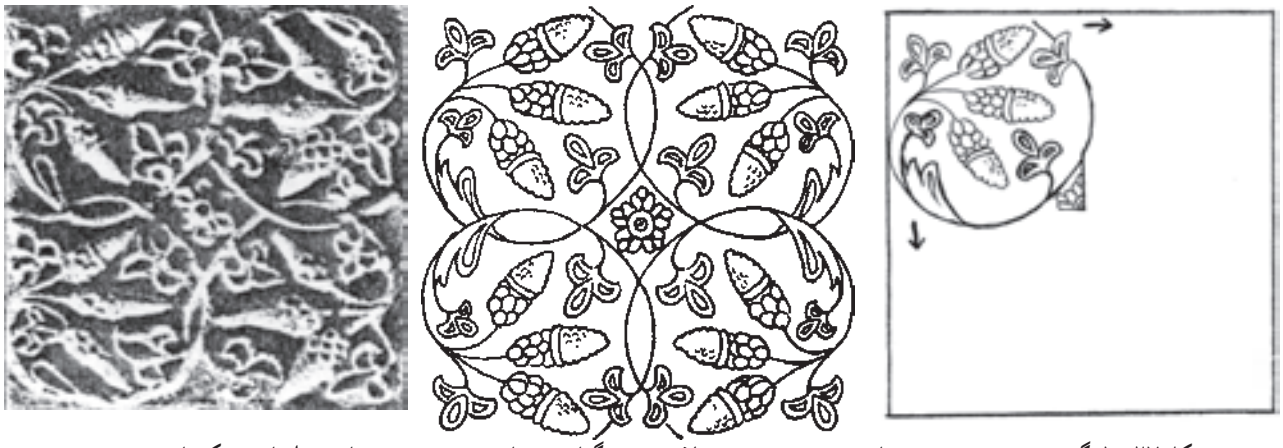

شکل ۲۷ــ۱ گچ‌بری منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی پنجم میلادی، نقش گیاهی پیچان، به روش قرینه‌سازی براساس شبکه‌های هندسی

نقوش جانوری تلفیقی در این دوره دوباره رواج پیدا کرد. سِنِ مُروُو (سیمرغ ساسانی)، شیردال (تلفیق شیر و عقاب) و غیره از آن جمله‌اند (شکل ۲۸ــ۱). در این زمان شاهد رواج ترکیب نقوش پرندگان و گیاهان در کنار یکدیگر هستیم که بیش‌تر پرندگان به صورت قرینه در دو سوی یک گل یا درخت دیده می‌شوند (شکل ۲۹ــ۱).

الف

ب

شکل ۲۸ــ۱ نقش جانوران تلفیقی (سِنِ مُرُوو)، دوره ی تاریخی، سده‌ی پنجم و ششم میلادی، به شیوه‌ی خطوط منحنی و هندسی

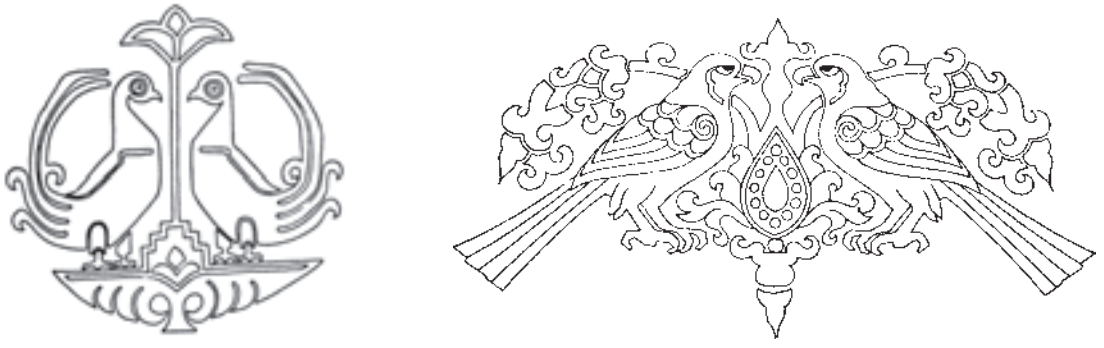

شکل ۲۹ــ۱ نقوش ترکیبی پرنده و گیاه، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی پنجم و ششم میلادی به روش قرینه‌سازی

شیوه اجرای نقوش به صورت قرینه و یک نقش تکرار شونده و متداخل، که امروزه به واگیره شهرت دارد، بر آثار ساسانیان چشم‌گیر است (شکل ۳۰ــ۱). پیچش ساقه‌ها به طرف مرکز در ترکیب‌بندی نقوش گیاهی کاربرد فراوان یافت. گوشه‌سازی در قالب مثلث‌های ساده (لچک)، حاشیه سازی در کنار انواع روش‌های ترکیب‌بندی شعاعی و قرینه‌سازی‌های متنوع به کار رفت (شکل‌های ۳۱ــ۱ تا ۳۴ــ۱).

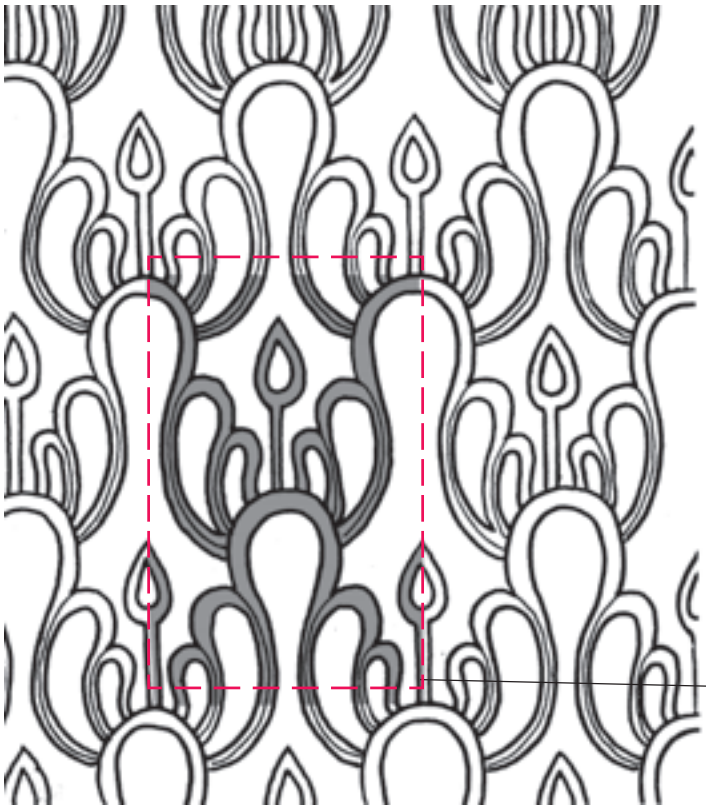

شکل ۳۰ــ۱ بخشی از نقش ظرف مفرغی، دوره‌ی تاریخی، سده ی پنجم و ششم میلادی، نقش گیاهی ساده شده، روش واگیره تکرار شونده در سطح

شکل ۳۱ــ۱ سرستون سنگی منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی ششم میلادی، نقش گیاهی با ساقه‌های پیچان به سمت مرکز، روش قرینه‌سازی

شکل ۳۲ــ۱ گچ‌بری منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی پنجم و ششم میلادی، گوشه‌سازی با نقوش گیاهی

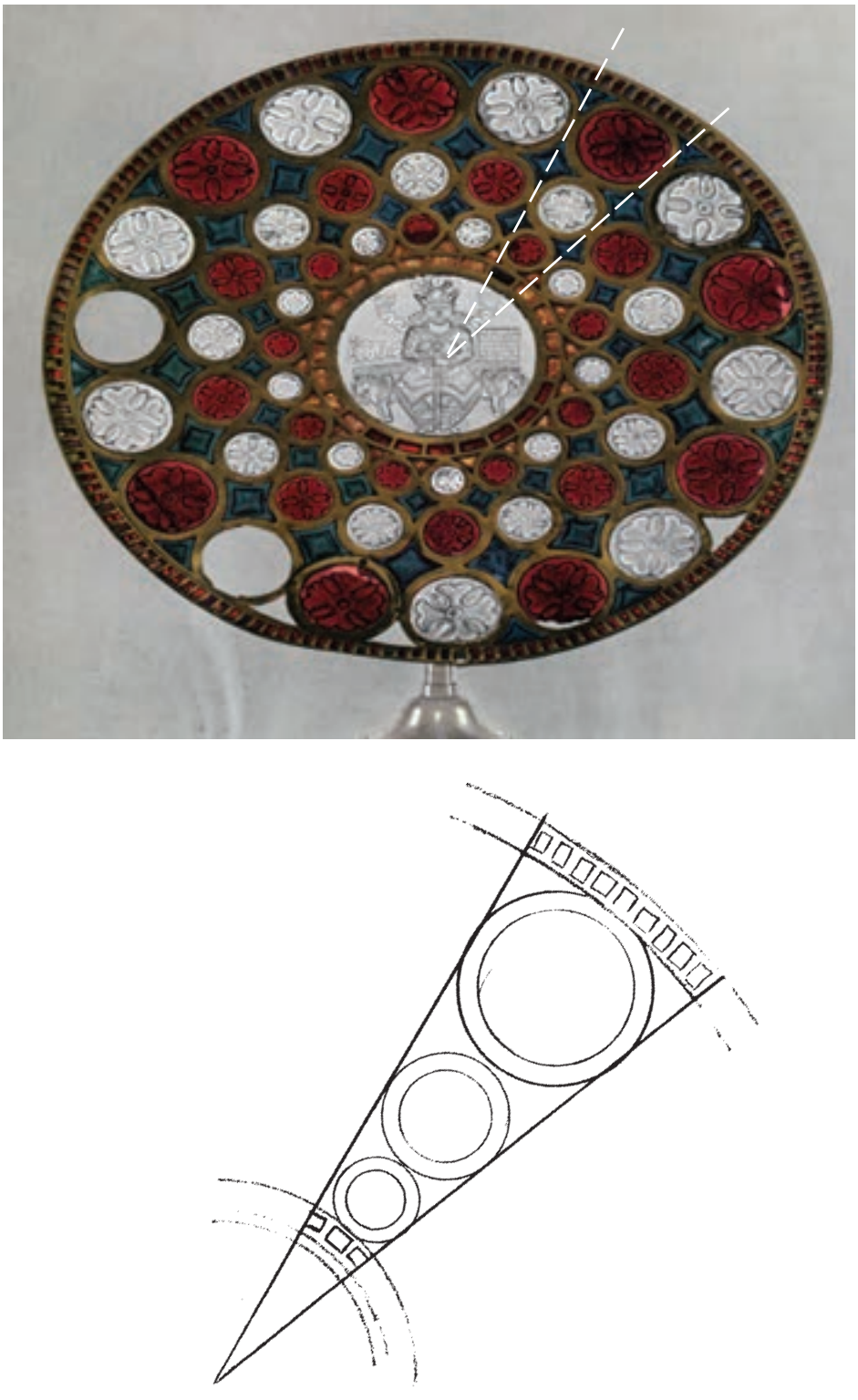

شکل ۳۳ــ۱ ظرف مرصّع منقوش، دوره‌ی تاریخی، سده‌ی ششم میلادی، نقوش انسانی، هندسی و گیاهی، ترکیب‌بندی به روش شعاعی

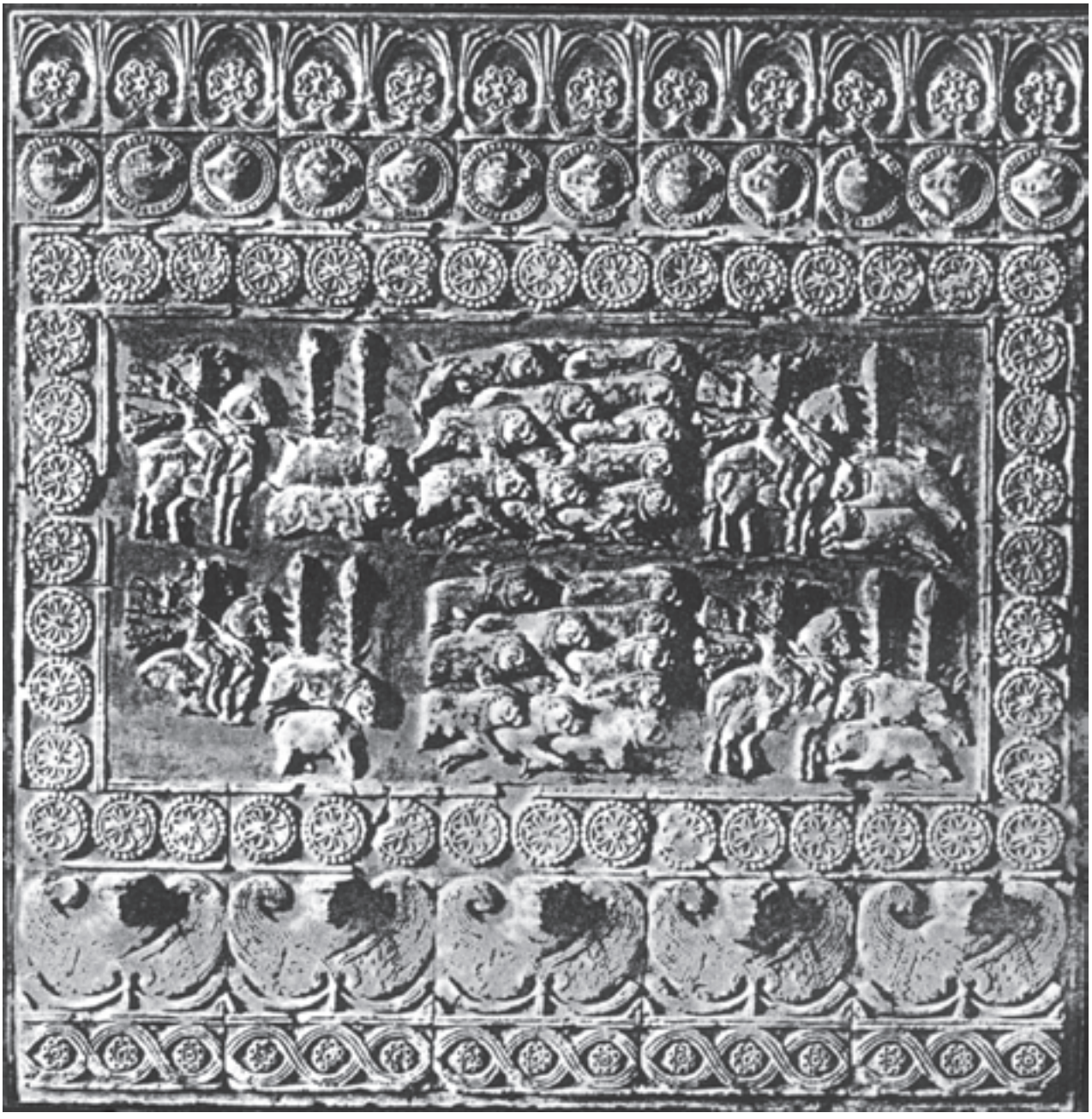

شکل ۳۴ــ۱ گچ‌بری منقوش، دوره‌ی تاریخی، نقوش انسانی، جانوری، گیاهی و هندسی، حاشیه‌سازی و قرینه‌سازی متنوع

ویژگی‌های مهم طراحی نقوش تمدن ساسانی

۱ــ موضوع نقوش به ترتیب گیاهی، جانوری و انسانی است.

۲ــ نقوش گیاهی با ساقه‌های پیچان و با تأکید بر ویژگی‌های طبیعی به کار رفته‌اند.

۳ــ انواع روش‌های قرینه‌سازی، تکرار در سطح با استفاده از واگیره رواج یافت.

۴ــ نقوش گیاهانی مانند انار، انگور و کنگر و نقوش تلفیقی جانوری (سِنِ مُروْو، شیردال) متداول شد.

۵ــ ترکیب دو پرنده در دو سوی یک گل یا درخت به صورت قرینه به کار رفت.

۶ــ ترکیب‌بندی‌های متنوع از جمله شعاعی و هماهنگی میان حاشیه و متن به وجود آمد.

تمرین ۱: به دل‌خواه یک نقش گیاهی از تمدن هخامنشی و یک نقش گیاهی از تمدن اشکانی را از کتاب‌های دیگر انتخاب و نوع خطوط، ویژگی‌های طراحی و شیوه‌ی اجرای آن‌ها را با یکدیگر مقایسه کنید.

تمرین ۲: سه حاشیه از دوره‌ی تاریخی از کتاب‌های دیگر انتخاب کرده و سپس واگیره‌ی آن را مشخص کنید.

جدول ۲ــ۱ ویژگی‌های طراحی نقوش سنتی در دوره‌ی تاریخی

نام دوره		نوع خطوط	نوع نقش‌ها	روش اجرا	ترکیب‌بندی	نقش‌های جدید	ترکیب‌های جدید	کاربردها
تاریخی	هخامنشی	صاف، منحنی و پیچیده	انسانی، جانوری، گیاهی، تلفیقی، جمادی و انتزاعی	متقارن، نامتقارن و ترکیبی	نقش منفرد، تکرار یک جانبی ردیفی، مجموعه‌ی نقوش، حاشیه‌ی تزیینی و ترکیب‌بندی دایره‌ای	سرو، گل دوازده پر، گل نیلوفر آبی، هما، نقوش انسانی در موقعیت‌های اجتماعی مختلف	ترکیب‌بندی مبتنی بر اصول معماری و نظم هندسی، ترکیب‌بندی چند اتفاقی و ترکیب‌بندی‌ها در مقیاس بزرگ	دیوار نگاره‌های سنگی، ظروف، اشیای فلزی، شیشه‌ای، سفالی، سنگی و دست‌بافت‌ها
	اشکانی	صاف، منحنی و پیچیده	انتزاعی، گیاهی، انسانی و جانوری	متقارن، نامتقارن و ترکیبی	نقش مستقل، تکرار در سطح، مجموعه‌ی نقوش	گل‌های چهاربر، انواع برگ‌ها، گیاه کنگر و انگور، مجسمه‌های انسانی	ترکیب‌بندی براساس شبکه‌های هندسی با دایره و مربع، گسترش در سطح از جهت‌های مختلف، توجه به جزئیات	دیوارنگاره‌های سنگی، گچ‌بری، نقاشی، سکه‌ها، تابوت‌های سفالی، مجسمه‌های سنگی و مفرغی انسانی، دست‌بافته‌ها
	ساسانی	صاف، منحنی و پیچیده	گیاهی، جانوری و انسانی	متقارن و تکرار در سطح	تکرار یک جانبه، حاشیه‌سازی	انار، انگور، کنگر، نقوش تلفیقی جانوری سن مرو، شیر دال، نقوش گیاهی و انسانی طبیعت‌گرا	ترکیب قرینه دو پرنده دو سوی یک گیاه، واگیره در سطح، گوشه‌سازی (لچک)، ترکیب‌بندی شعاعی، پیچش ساقه‌ها به سوی مرکز، هماهنگی میان حاشیه و متن	دیواره نگاره‌های سنگی، گچ‌بری، اشیای فلزی و سنگی، دست‌بافته‌ها

دوره‌ی اسلامی

ورود اسلام به ایران در سده‌ی هفتم میلادی (حدود سال سی هجری قمری) اتفاق افتاد. به دنبال پذیرش اسلام نشانه‌هایی از آموزه‌های این دین مبین در همه‌ی جنبه‌های زندگی ایرانیان به‌خصوص فرهنگ و هنر آن‌ها تجلی یافت. در این دوران میراث هنری گذشته به تدریج بر اثر شیوه‌ی جدید زندگی و نوع تفکر

تغییر کرد. طرح‌ها و نقوش انتزاعی، گیاهی، کلمات و عبارات در این زمان اوج بیش‌تری یافت و نقوش انسانی، جانوری و تلفیقی کم‌تر استفاده شد (شکل‌های ۳۵ــ۱و ۳۶ــ۱).

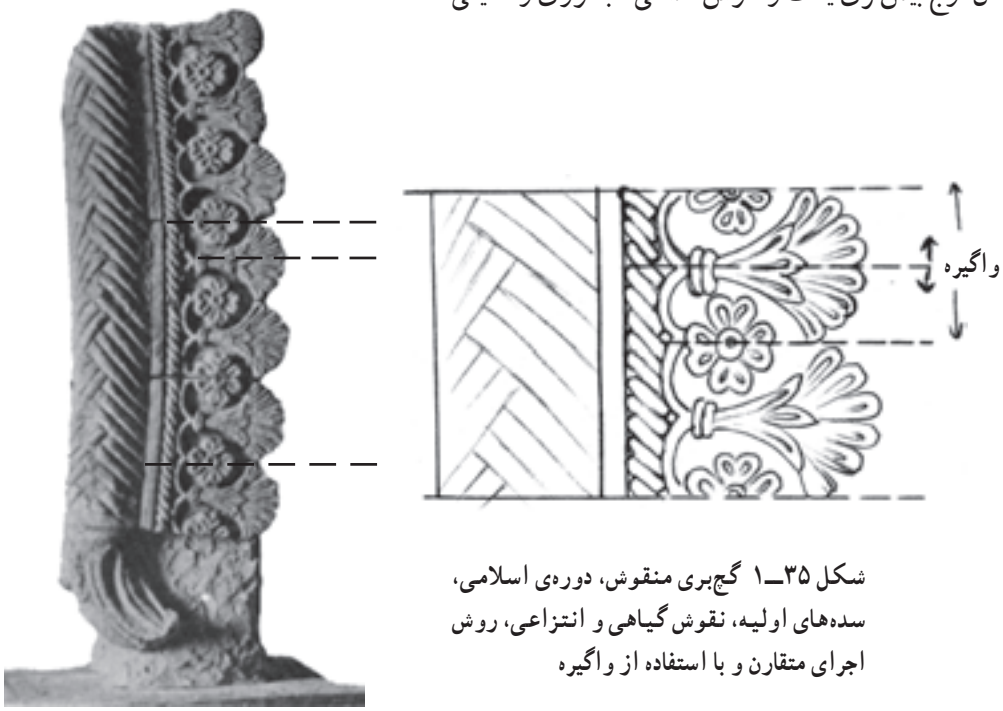

شکل ۳۵ــ۱ گچ‌بری منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌های اولیه، نقوش گیاهی و انتزاعی، روش اجرای متقارن و با استفاده از واگیره

شکل ۳۶ــ۱ کتیبه‌ی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی ششم هجری، ترکیب نقوش گیاهی، خوش‌نویسی کلمات و نقوش هندسی تکرار واگیره و قرینه در حاشیه‌ها

نگارش خط در سده‌های اولیه‌ی دوران اسلامی به دلیل ارزش و اهمیت کتابت آیات قرآن کریم و احادیث در ایران مورد توجه فراوانی قرار گرفت. از این رو خطوط متنوع با ترکیب‌های زیبا بر روی آثار مختلف مانند بناها، ظروف و اشیای گوناگون از جنس‌های مختلف پدید آمد. نقش‌های گیاهی از حالت طبیعت‌گرایی فاصله گرفت و به انتزاعی گردان نزدیک شد. برجسته‌ترین نقوش گردان در این دوره نقوش ختایی و اسلیمی است (شکل ۳۷ــ۱).

شکل ۳۷ــ۱ حاشیه‌ی تزیینی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی پنجم و ششم هجری، ترکیب نقوش اسلیمی و ختایی به روش انتقال واگیره و قرینه‌سازی

نقوش ختایی: نقوشی گردان که از ساقه، گل و برگ تشکیل شده‌اند.

نقوش اسلیمی : نقوشی انتزاعی و گردان که به دلیل شباهت آن‌ها با پدیده‌های گوناگون نام‌های مختلفی (خرطومی، دهان اژدری، ماری و ...) به خود گرفته است.

طراحی نقوش هندسی در دوره‌ی اسلامی از شبکه‌های هندسی ساده تا طرح‌های پیچیده‌ی هندسی (گره) در سطوح مختلف و به شیوه‌های گوناگون مورد استفاده قرار گرفت (شکل ۳۸ــ۱).

شکل ۳۸ــ۱ بخشی از نسخه‌ی خطی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده هشتم هجری قمری روش هندسی با ترکیب‌بندی گره

از ترکیب نقوش هندسی، گیاهی گردان و نگارش انواع خطوط در این زمان نقوش تلفیقی زیبایی به دست آمد که در آثار مذهبی کاربرد ویژه‌ای پیدا کرد (شکل ۳۹ــ۱). برای آشنایی بهتر با ویژگی‌ها و کاربرد طراحی نقوش سنتی و سیر تحول آن‌ها در دوران اسلامی از آغاز تاکنون می‌توان چهار دوره را در نظر گرفت.

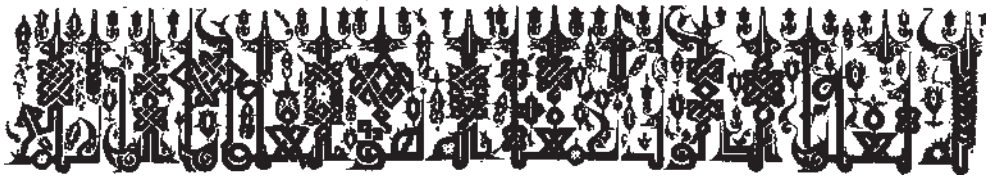

شکل ۳۹ــ۱ کتیبه‌ی گچ‌بری منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی پنجم هجری قمری، مسجد جامع نائین، نقوش تلفیقی با قرینه‌سازی در نقوش هندسی و گیاهی از آغاز تا سده‌ی هفتم هجری قمری

دوره‌ی اول: از آغاز تا سده‌ی هفتم هجری قمری (آل‌بویه، سلجوقیان و...)

دوره‌ی دوم: سده‌ی هفتم تا پایان سده‌ی نهم هجری قمری (ایلخانان مغول، تیموریان و ...)

دوره‌ی سوم : سده‌ی دهم تا نیمه‌ی سده‌ی دوازدهم هجری قمری (صفویان)

دوره‌ی چهارم: از نیمه‌ی سده‌ی دوازدهم هجری قمری تاکنون (زندیان، قاجاریان و ...)

در این دوره با گسترش اسلام در سرزمین‌ها و مناطق مختلف حکومت‌های منطقه‌ای، بومی و محلی در کنار حکومت مرکزی جهان اسلام شکل گرفتند. در ایران حکومت‌های منطقه‌ای گوناگونی در این زمان وجود داشت که مهم‌ترین آن‌ها آل‌بویه و سلجوقیان بودند. آثار باقی‌مانده از این دوران بیش‌تر در زمینه‌ی معماری، کتابت (خوش‌نویسی)، ساخت ظروف و اشیای کاربردی است. به دلیل توجه ویژه‌ی اسلام به کلام وحی (قرآن کریم) و مکان‌های مقدس (مسجد) از خط به ویژه خط کوفی استفاده فراوانی شد. از دستاوردهای هنری این دوره تحول خط کوفی و تنوع آن به شکل‌های مختلف است. تلفیق این خط با نقوش گیاهی هندسی و ... با نام‌های گلدار، برگدار، گره‌دار، درختی(مشجّر) و ... شناخته می‌شود (شکل ۴۰ــ۱).

شکل ۴۰ــ۱ کتیبه‌ی گچ‌بری منقوش با خط کوفی مشجّر، دوره‌ی اسلامی، تلفیق خط کوفی با تزیینات گیاهی، هندسی و جانوری (پرنده)

انواع نقوش گیاهی گردان (اسلیمی)، هندسی، جانوری و انسانی در هنر و صنایع مختلف استفاده شد (شکل ۴۱ــ۱). طرح‌ها و نقوش هندسی در هنر و معماری و آجرکاری سلجوقیان کاربرد فراوان داشت و تنوع بسیاری در نقوش هندسی و ترکیب‌های آن‌ها حاصل شد. رایج‌ترین روش‌های اجرا و طراحی نقوش در این زمان، قرینه‌سازی و واگیره بود که امکان تکرار و گسترش آن‌ها در جهت‌های مختلف را در سطوح گوناگون فراهم می‌ساخت (شکل ۴۲ــ۱).

شکل ۴۱ــ۱ نقوش اسلیمی، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی پنجم و ششم هجری قمری، نقش گیاهی اسلیمی پرشده با نقوش هندسی ساده

شکل ۴۲ــ۱ گچ‌بری منقوش، دوره‌ی اسلامی، نقوش اسلیمی و هندسی به روش قرینه‌سازی و واگیره و گسترش در سطح

در این دوران نقوش در ترکیب‌بندی‌های گوناگونی به کار برده شد. این ترکیب بندی‌ها به سه گروه مهم قابل تفکیک‌اند. گروه اول ترکیباتی هستند که با تقسیم‌بندی و ایجاد فاصله‌های منظم در سطح ایجاد می‌شوند. گروه دوم ترکیب‌هایی هستند که از تلفیق نقوش سنتی همراه با ساختار خط کوفی پدید آمدند. ترکیب بندی‌های گروه سوم از دو بخش حاشیه و متن تشکیل شدند. برجسته‌ترین ترکیب‌بندی‌های حاشیه و متن با نام‌های ترنجی، لچک و ترنج، بازوبندی و ... شناخته می‌شوند. همه‌ی این ترکیب‌بندی‌ها با رعایت هماهنگی و وحدت میان سطح و نقش در آثار مختلف به کار گرفته شدند. در این دوران، به دلیل اهمیت ادبیات و کتابت، شاهد هم‌گامی مضامین ادبی و علمی با طراحی نقوش سنتی در کتاب‌ها هستیم (شکل‌های ۴۳ــ۱ تا ۴۷ــ۱).

شکل ۴۳ــ۱ بشقاب نقره‌ای منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی پنجم هجری قمری، نقوش گیاهی، حیوانی، اسلیمی، خط و جانوری تلفیقی، ترکیب‌بندی با ایجاد فاصله‌های منظم در سطح

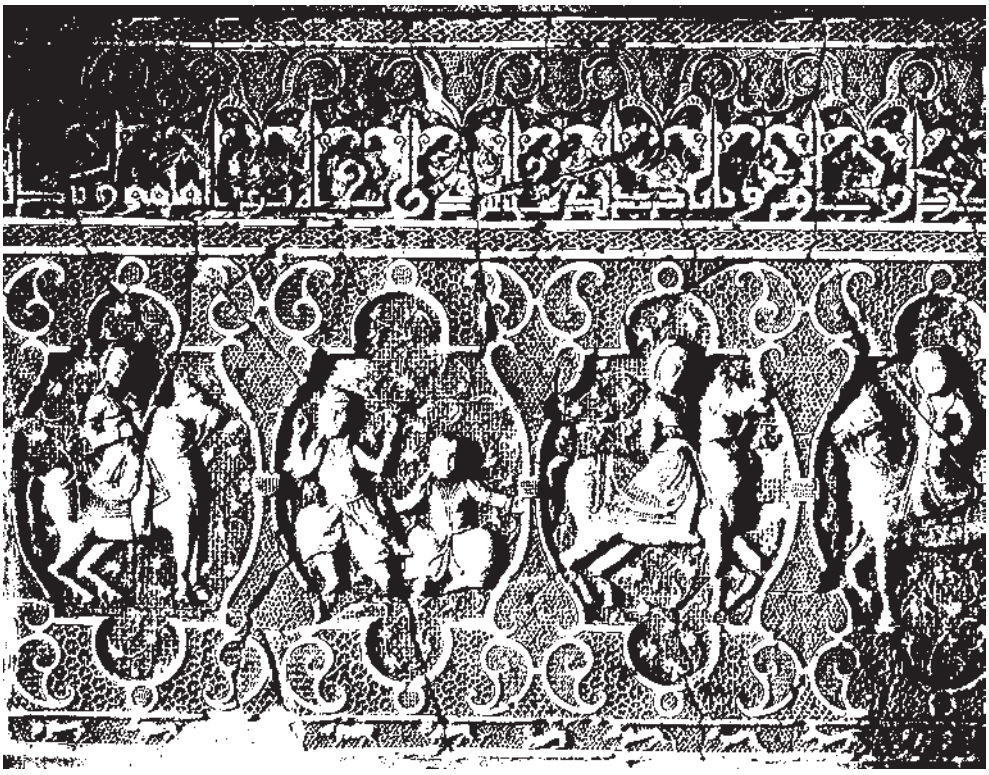

شکل ۴۴ــ۱ گچ‌بری منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی ششم و هفتم هجری قمری، نقوش خط کوفی، انسانی، گیاهی، جانوری، ترکیب‌بندی حاشیه و متن

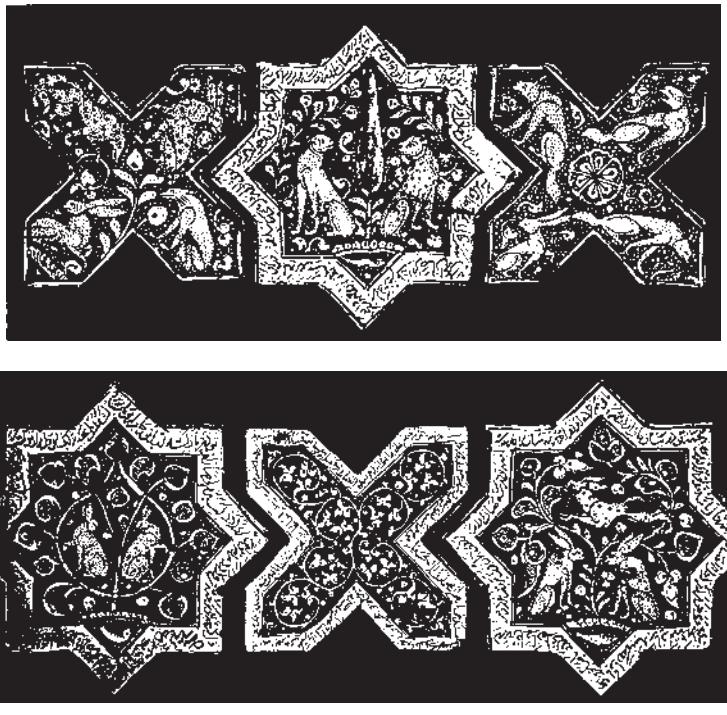

شکل ۴۵ــ۱ کاشی‌های منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی پنجم و ششم هجری قمری، نقش هندسی، گیاهی، جانوری و خط، ترکیب‌بندی هماهنگی میان سطح و نقش

شکل ۴۶ــ۱ ابریق سفالی منقوش (دو جداره)، دوره‌ی اسلامی، نقوش گیاهی و جانوری، ترکیب‌بندی هماهنگی میان نقش و سطح

شکل ۴۷ــ۱ نسخه‌ی خطی منقوش (ورقه و گلشاه)، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی پنجم هجری قمری، نقوش انسانی، گیاهی، جانوری و خط، ترکیب‌بندی همگامی مضامین ادبی با طراحی نقوش سنتی

ویژگی‌های مهم طراحی نقوش دوره اول اسلامی تا پایان سده هفتم هجری قمری

۱ــ موضوع نقوش به ترتیب اهمیت خط کوفی، گیاهی، هندسی، انسانی، جانوری و تلفیقی است.

۲ــ نقش اسلیمی ساده و گاه پرشده با نقوش هندسی برجسته‌ترین نقش گیاهی این دوره است.

۳ــ روش‌های قرینه‌سازی و تکرار در سطح به کار گرفته شد و شیوه‌ی گسترش همه جانبه نقوش در زمینه رواج یافت.

۴ــ با تلفیق نقوش گیاهی و هندسی با خط کوفی، انواع خطوط کوفی تزیینی به‌وجود آمدند.

۵ ــ هماهنگی، وحدت و تناسب در ترکیب‌بندی میان نقوش و سطوح آثار مختلف چشم‌گیر است.

۶ــ طراحی نقوش سنتی همگام با مضامین ادبی و علمی در کتاب‌ها به کار گرفته شد.

۷ــ ترکیب‌بندی‌های مستقلی با اجزای حاشیه و متن و با نام‌های لچک، ترنج و بازوبندی شکل گرفت.

دوره‌ی دوم: سده‌ی هفتم تا پایان سده‌ی نهم هجری قمری

در این دوران، با ورود ایلخانان مغول به ایران به دنبال آن حکومت تیموریان، به تدریج تحولاتی اجتماعی و فرهنگی همراه با تداوم هنر پیشین، رخ داد. نقش‌های جدیدی مانند ابرچینی، اژده‌ها و سیمرغ به نقوش گذشته اضافه شد و در ترکیب‌بندی‌های تازه‌ای به کار رفت (شکل ۴۸ــ۱).

شکل ۴۸ــ۱ ترکیب نقش اژده‌ها و سیمرغ، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی نهم هجری قمری، نقش گیاهی و افسانه‌ای جانوری، ترکیب‌بندی آزاد با خطوط تند و کند

حمایت تیموریان از فرهنگ و هنر، پس از ایلخانان در تنوع و تعداد آثار هنری نقش چشم‌گیری داشت. نقوش گیاهی‌گردان در این دوران به طور مستقل به کار رفت. اگر چه هم‌چنان تزیین کننده‌ی خط و در کنار آن مورد استفاده قرار می‌گرفت. در همین دوران نقوش کوه، صخره و درخت و حیواناتی مانند ؛ شیر، روباه، آهو و ... طراحی می‌شدند. این نقوش بیش‌تر با خطوط منحنی و تندی (نازکی) و کُندی (کلفتی) حاصل از فشار قلم‌مو به خصوص در کتاب‌آرایی مورد استفاده بود (شکل ۴۸ــ۱). نقوش ختایی با ظرافت و ریزه‌کاری در هنرهایی مانند منبت، گچ‌بری، قالی‌بافی، قلم‌زنی، کتاب‌آرایی، کاشی‌کاری و پارچه‌بافی به کار گرفته شد (شکل‌های ۴۹ــ۱ تا ۵۲ــ۱).

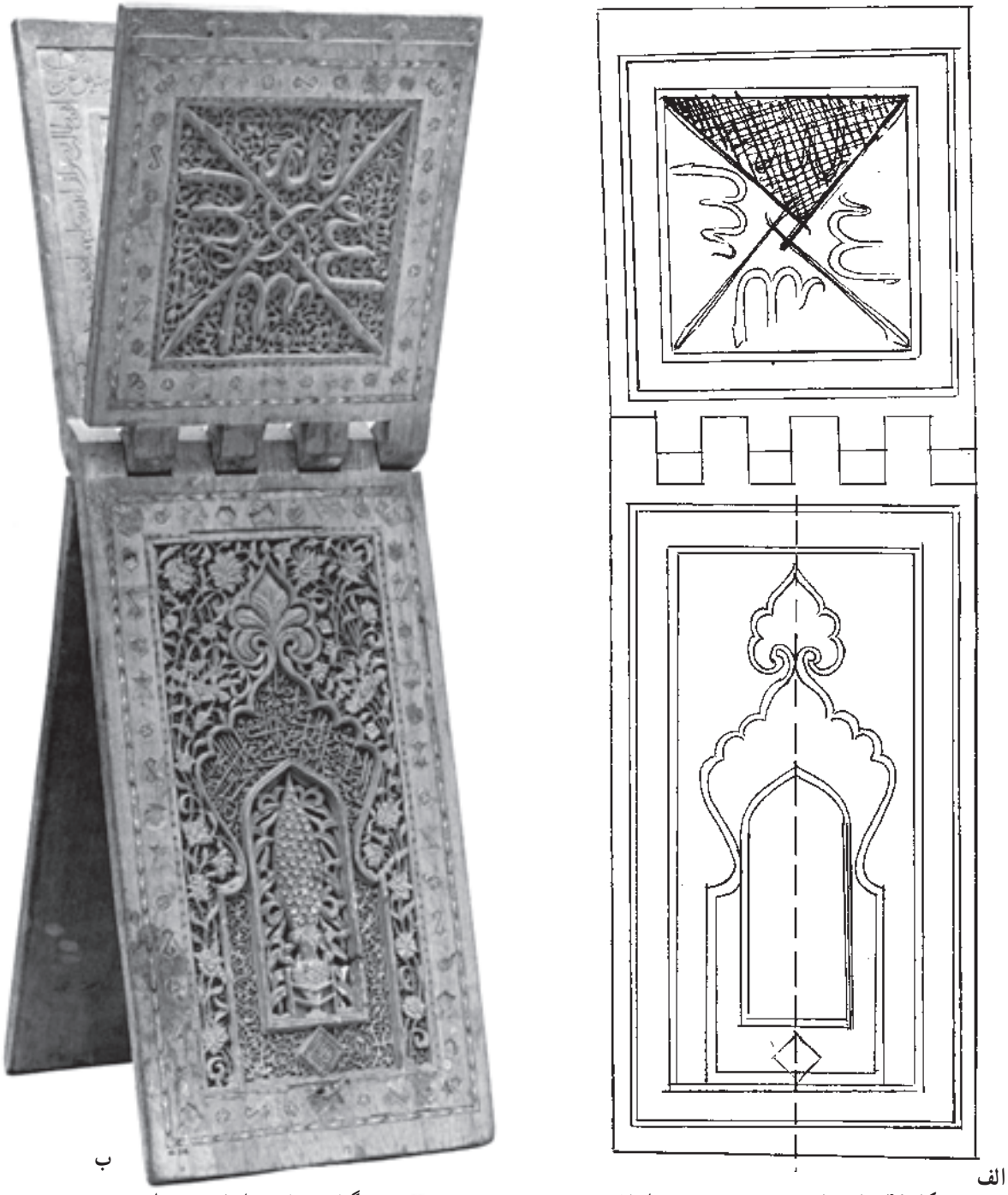

ب

الف

شکل ۴۹ــ۱ رحل چوبی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی هفتم هجری قمری، نقوش گیاهی ختایی و اسلیمی و خط، روش قرینه‌سازی $\frac{1}{2}$ و $\frac{1}{4}$

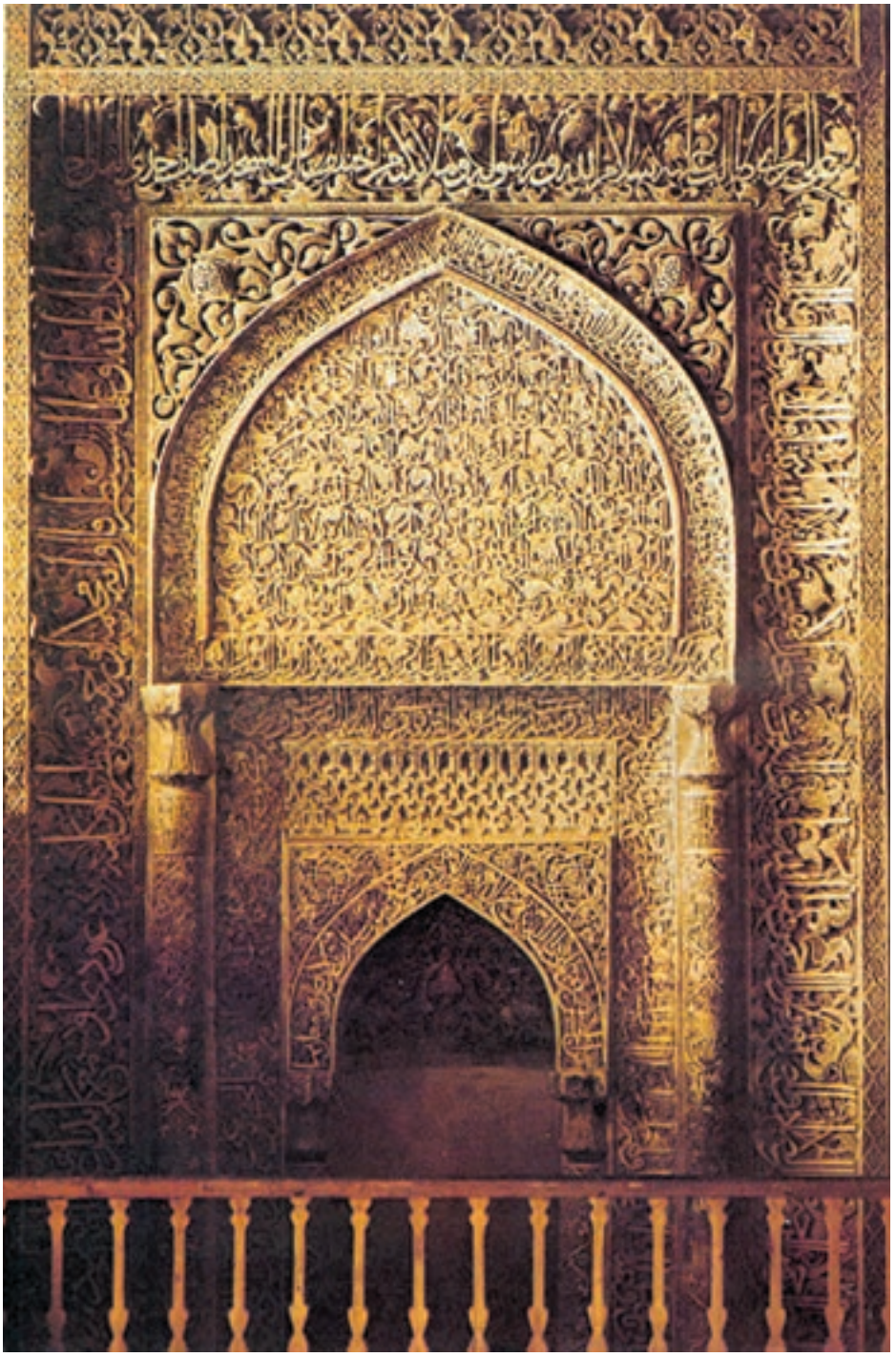

شکل ۵۰ــ۱ محراب گچ‌بری منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی هشتم هجری قمری، نقوش ختایی، اسلیمی و خط، روش قرینه‌سازی، واگیره و تکرار، ترکیب‌بندی حاشیه و متن

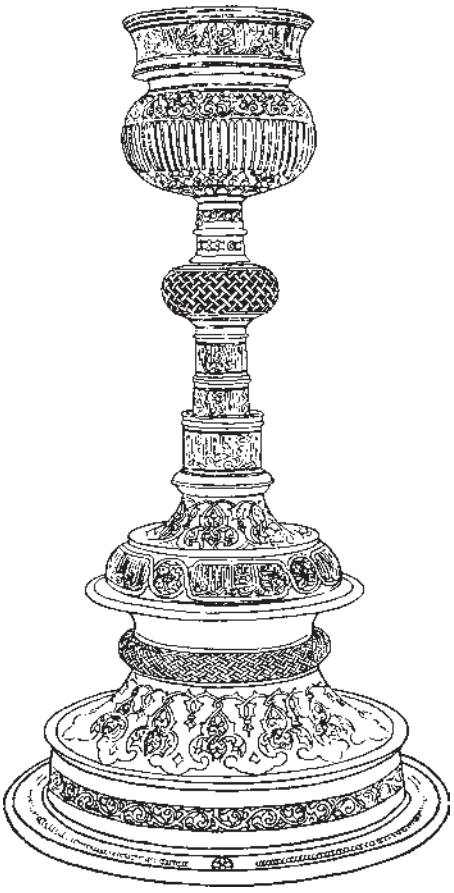

شکل ۵۱ــ۱ شمعدان فلزی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی هشتم هجری قمری، نقوش اسلیمی، ختایی، هندسی و خط، روش قرینه‌سازی و تکرار

شکل ۵۲ــ۱ کاشی‌کاری منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی نهم هجری قمری، نقوش اسلیمی، ختایی و خط، روش قرینه‌سازی آینه‌ای $\frac{۱}{۴}$

در این دوره ترکیب‌بندی‌های گوناگونی، از جمله ترکیب فشرده‌ی اسلیمی و ختایی برای ایجاد انواع حاشیه‌ها به وجود آمد. ترکیب اسلیمی در محدوده‌ی نقوش هندسی هم‌چنین تلفیق انواع خطوط خوش‌نویسی با نقوش هندسی و اسلیمی در زمینه‌های مختلف سبب به وجود آمدن آثار پرکار و مجللی شد (شکل ۵۳ــ۱).

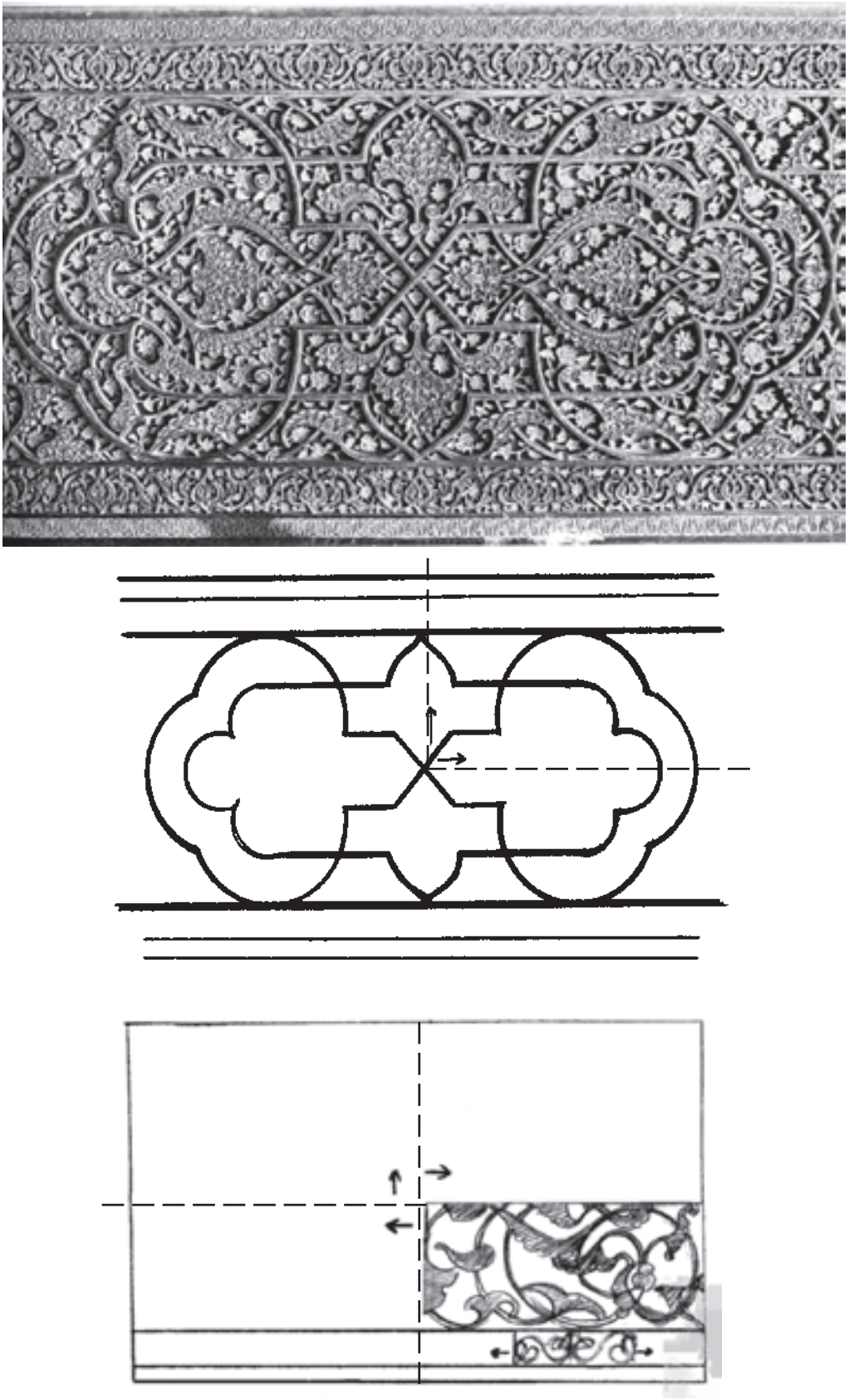

شکل ۵۳ــ۱ سنگ مقبره‌ی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی نهم هجری قمری، انواع نقوش اسلیمی و ختایی پرکار، روش قرینه‌سازی و تکرار، ترکیب متن و حاشیه با پیوستگی اجرا

تقسیم‌بندی سطح به اجزایی در ارتباط با یکدیگر که شامل حاشیه، متن، سرلوح، نقش مرکزی و ترنج می‌شود، امکان ترکیب‌بندی‌های متنوعی را به ویژه در کتاب آرایی این دوران فراهم آورد (شکل ۵۴ــ۱).

در این دوره نقوش بیش‌تر به روش قرینه‌سازی و تکرار منظم با پیوستگی اجزای ترکیب، طراحی می‌شدند (شکل ۵۳ــ۱).

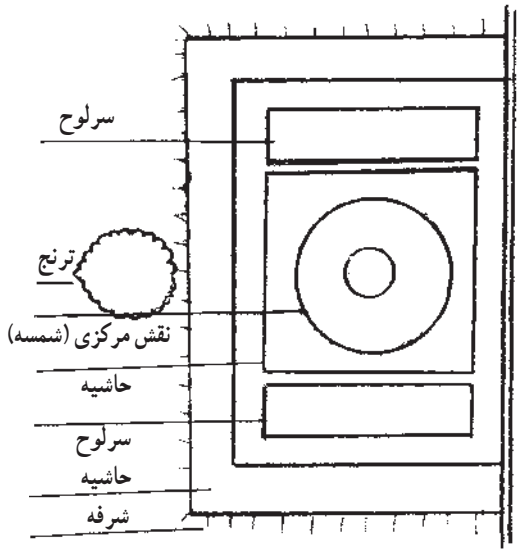

شکل ۵۴ــ۱ صفحه‌ای منقوش از قرآن مجید، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی هشتم هجری قمری، نقوش اسلیمی، ختایی، گره هندسی و خط، روش قرینه‌سازی و تکرارترکیب‌بندی اجزای مختلف

ویژگی‌های مهم طراحی نقوش دوره‌ی دوم اسلامی، سده‌ی هفتم تا پایان سده‌ی نهم هجری قمری

۱ــ موضوع نقوش بیش‌تر گیاهی، هندسی و حیوانی است.

۲ــ نقوش ابرچینی و حیوانات افسانه‌ای، مانند سیمرغ و اژدها در این دوره و برای اولین بار به کار رفت.

۳ ــ طراحی نقوش، با استفاده از خطوط نازک و کلفت (تندی و کندی) حاصل از قلم‌مو، در کتاب‌آرایی به کار گرفته شد.

۴ــ تلفیق نقوش ختایی، اسلیمی و خط با فشردگی زیاد در آثار این دوره چشم‌گیر است.

۵ــ روش اجرای نقوش به صورت قرینه‌سازی و تکرار منظم با پیوستگی میان اجزاست.

۶ــ ترکیب‌بندی متنوع به ویژه با طراحی حاشیه، متن، سرلوح و نقش مرکزی کاربرد یافت.

دوره‌ی سوم: سده‌ی دهم هجری تا نیمه سده‌ی دوازدهم هجری قمری

در این دوره سلسله‌ی صفویه در سراسر کشور ایران حکومت می‌کرد. نقوش گیاهی و انتزاعی گردان (اسلیمی و ختایی) در این زمان کاربرد بسیار متنوع و گسترده‌ای پیدا کرد. این نقوش علاوه بر کتاب‌آرایی کاربردهایی در فرش، پارچه، قلم‌زنی، منبت و کاشی پیدا کرد. طراحی، تزیینات و ظرافت نقوش اسلیمی و ختایی به اوج خود رسید. دوره‌ی صفویه در به‌کارگیری نقوش‌گردان اسلیمی و ختایی در تزیینات گنبد و کاشی‌کاری مساجد و ابنیه شهرت دارد. ترسیم و اجرای نقوش و گره‌های هندسی با شیوه‌ای بسیار دقیق به تنهایی و گاه با تلفیق نقوش ختایی و اسلیمی به صورت‌های گوناگون به ویژه در تزیینات معماری (از جمله مقرنس) رواج بسیار داشت (شکل ۵۵ــ۱). هم‌چنین در برخی از آثار هنرمندان با استفاده از نقوش متنوع به طراحی آزاد پرداختند، تنوع نقوش اسلیمی مانند اسلیمی‌های توخالی و تزیین شده با اسلیمی‌های توپر کوچک‌تر، اسلیمی گلدار (اسلیمی توخالی و پرشده با نقوش ختایی)، اسلیمی ماری و ترکیبات آن‌ها در این دوره بسیار چشم‌گیر است (شکل‌های ۵۶ــ۱ تا ۵۸ــ۱).

شکل ۵۵ــ۱ تزیینات معماری منقوش (مقرنس)، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی دهم هجری قمری، نقوش اسلیمی ختایی در زمینه گره‌های برجسته

شکل ۵۶ــ۱ صفحه‌ای از کتاب منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی دهم هجری قمری، نقوش اسلیمی و ختایی

شکل ۵۷ــ۱ قاب آینه‌ی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی دهم هجری قمری، نقوش گل‌های عباسی متنوع، روش قرینه‌سازی، ترکیب‌بندی ترنج مرکزی

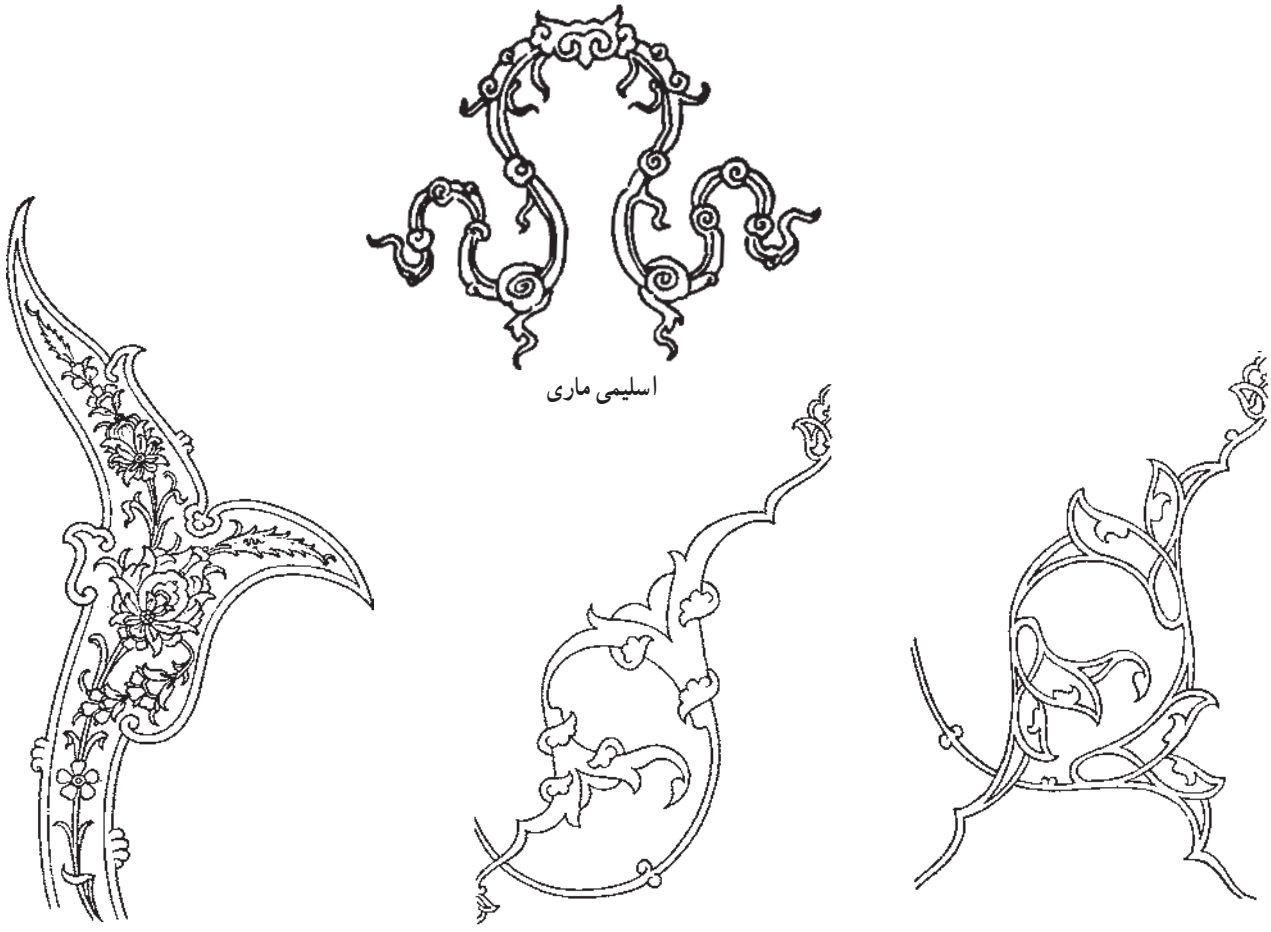

شکل ۵۸ــ۱ انواع نقوش اسلیمی، ماری، پیچک یا توپر، توخالی و گلدار

طراحی و اجرای انواع نقوش حیوانی و انسانی با مضامین مختلف در نقاشی‌های به جا مانده‌ی این دوران قابل توجه است (شکل ۵۹ــ۱) نقش گل عباسی، که یکی از گل‌های ختایی است، در این زمان تنوع بسیاری پیدا کرد. روش‌های اجرای نقوش بیش‌تر قرینه‌سازی (به شکل‌های گوناگون معکوس، آینه‌ای و دورانی) و افشان بود و نقوش اسلیمی و ختایی در شکل‌دادن به ترنج مرکزی، طرح‌های تکراری و قندیلی به کار گرفته شدند. ترکیب‌بندی‌ها به شکل افشان، واگیره‌های مکرر، حاشیه‌های باریک متداخل، طرح‌های $\frac{1}{2}$ (با دو نیمه مقابل و متفاوت)، واگیره‌های شعاعی و در اندازه‌های ریزتر از گذشته، تنوع چشم‌نوازی را در آثار گوناگون این زمان به نمایش گذارد (شکل‌های ۶۰ــ۱ تا ۶۳ــ۱).

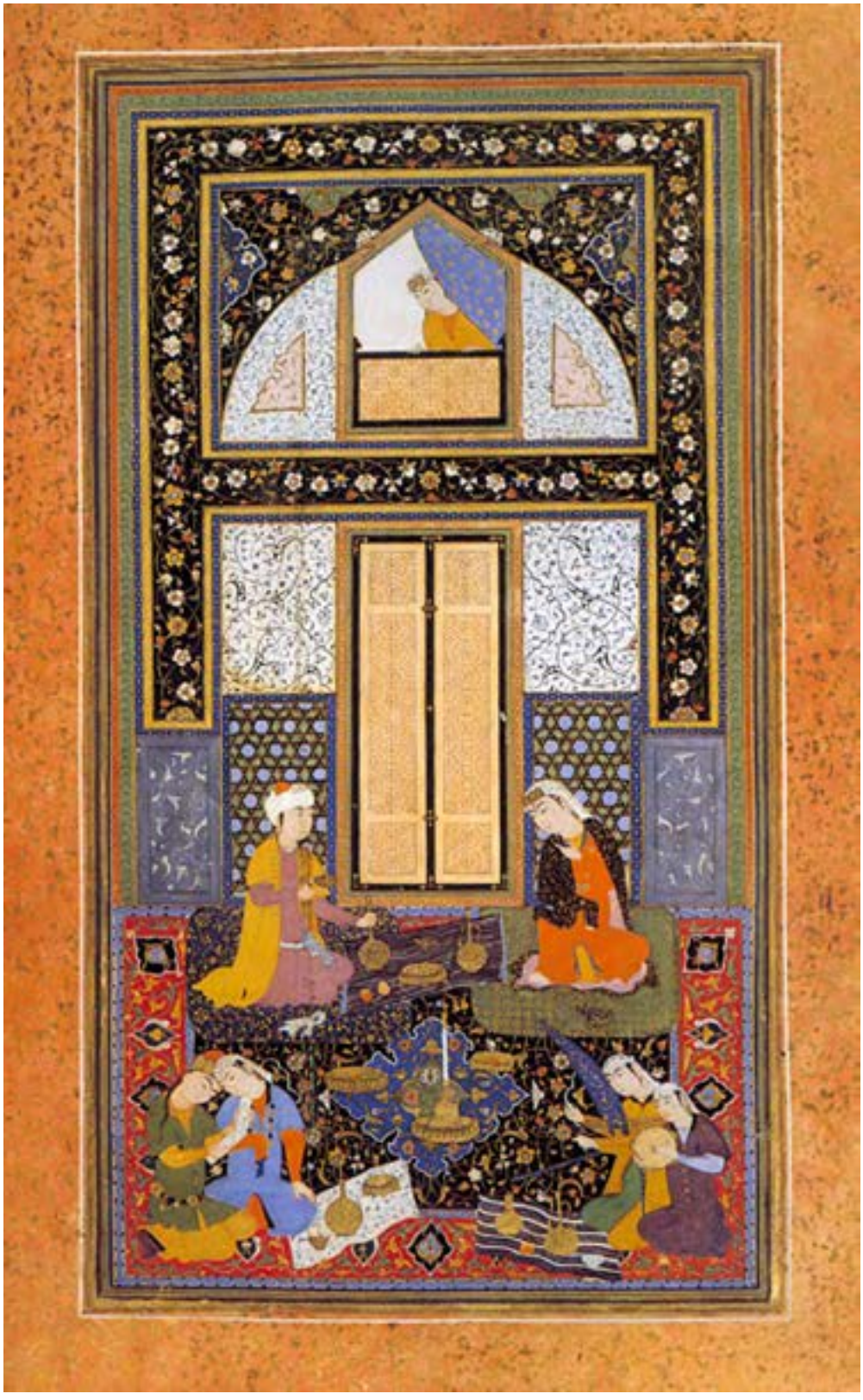

شکل ۵۹ــ۱ برگی از نسخه خطی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی دهم هجری قمری، انواع نقوش اسلیمی و ختایی و گره‌ها به روش قرینه‌سازی، ترکیب حاشیه و متن

شکل ۶۰ــ۱ قالی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی یازدهم هجری قمری، نقوش اسلیمی گلدار و ماری، گل‌های عباسی متنوع، روش قرینه‌سازی، ترکیب‌بندی متن و حاشیه

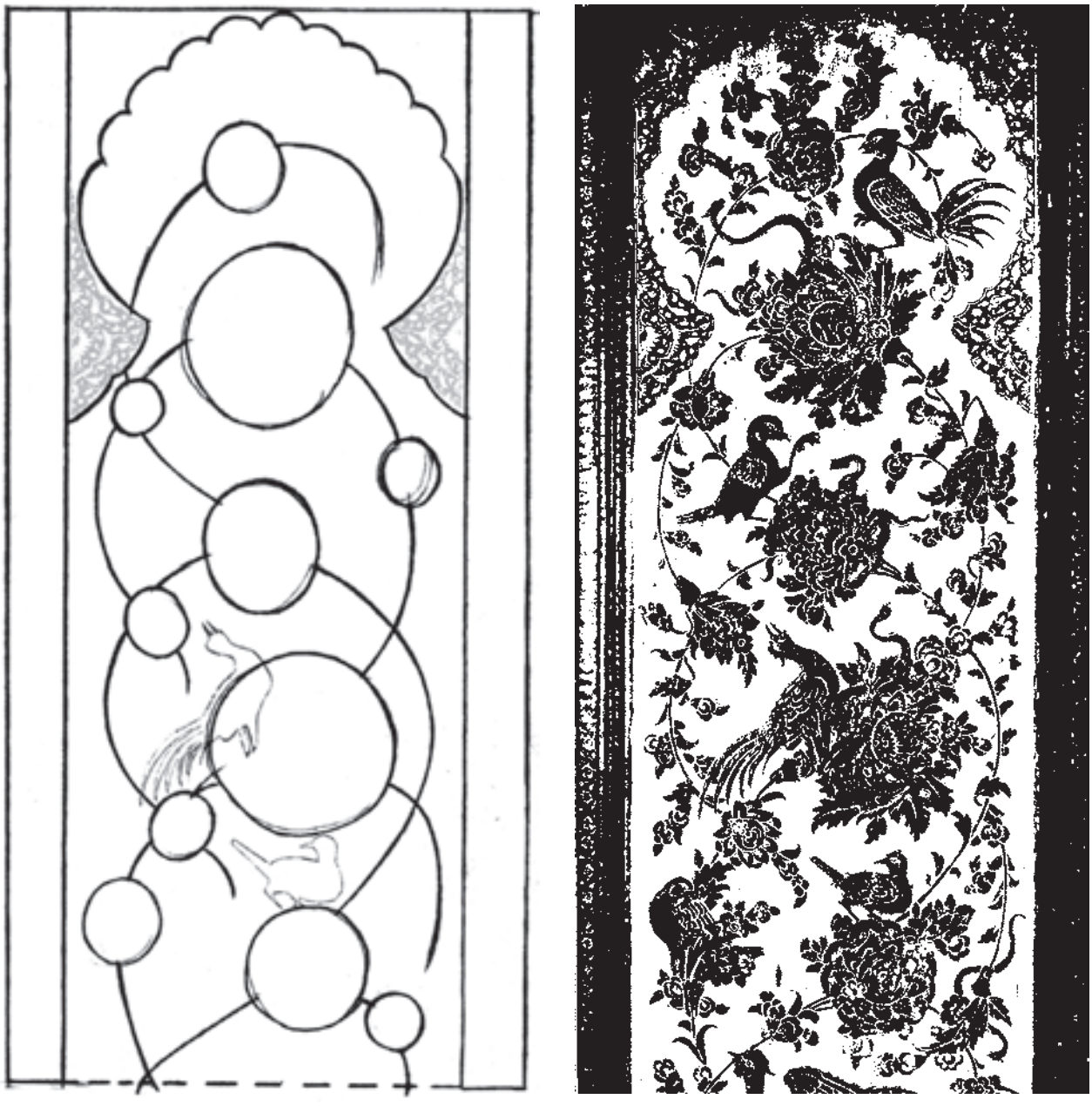

شکل ۶۱ــ۱ درِ منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی دهم هجری قمری، نقوش گل عباسی، اسلیمی و جانوری (پرنده)، روش قرینه‌سازی در ساختار، ترکیب‌بندی افشان در متن

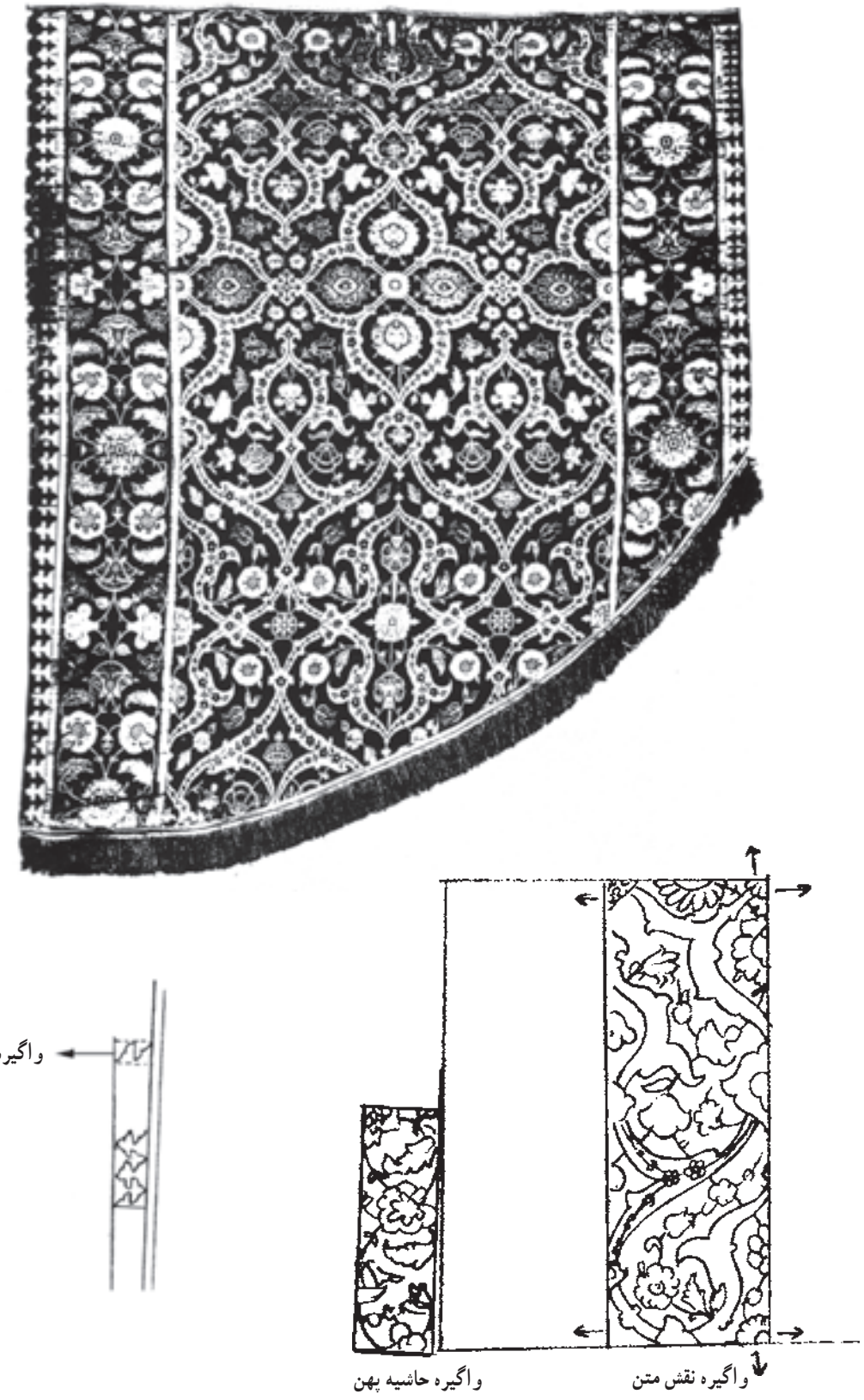

شکل ۶۲ــ ۱ پارچه‌ی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی دوازدهم هجری قمری، نقوش اسلیمی گلدار و ختایی، روش قرینه‌سازی و تکرار واگیره در حاشیه و متن

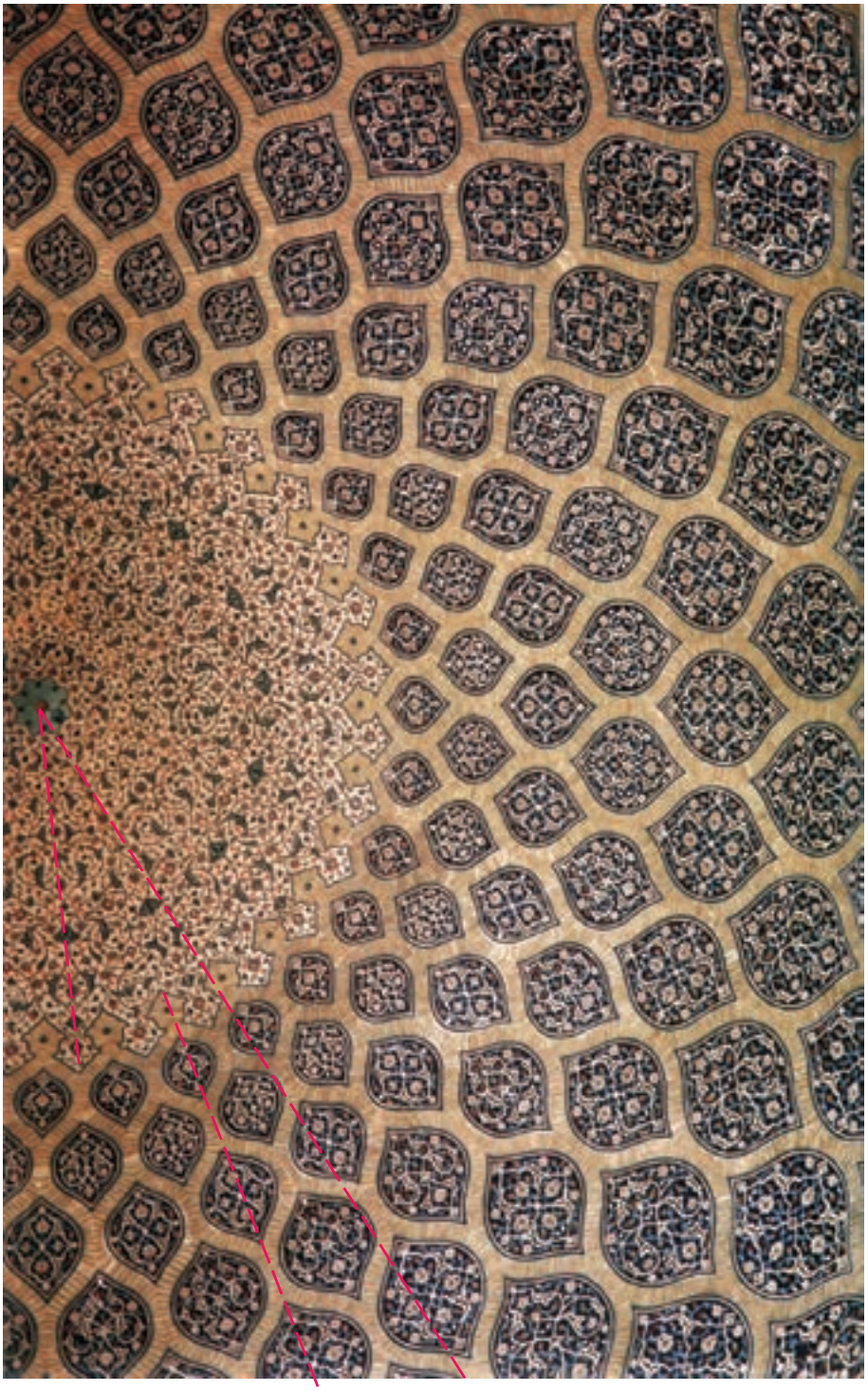

الف

ب

واگیره طرح زیر گنبد

شکل ۶۳ــ۱ زیرگنبد منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی یازدهم هجری قمری، نقوش اسلیمی و ختایی، روش قرینه‌سازی، ترکیب‌بندی شعاعی

یکی از شاهکارهای دوره‌ی صفویه در زمینه‌ی تنوع، زیبایی و ظرافت طراحی نقوش، قالی شیخ‌صفی‌الدین اردبیلی است. در این اثر طرح لچک و ترنج و ترکیب نقش‌های اسلیمی و ختایی با رنگ‌هایی درخشان و هماهنگ به خوبی مشهود است (شکل ۶۴ــ۱).

شکل ۶۴ــ۱ قسمتی از قالی منقوش شیخ صفی، دوره ی اسلامی، سده‌ی دهم هجری قمری، انواع نقوش اسلیمی و گل‌های عباسی، روش قرینه‌ای، ترکیب‌بندی مرکزی

ویژگی‌های مهم طراحی نقوش دوره‌ی سوم اسلامی، سده‌ی دهم تا نیمه‌ی دوازدهم هجری قمری

۱ــ موضوع نقوش این دوره به ترتیب شامل نقوش گیاهی گردان (ختایی و اسلیمی)، هندسی (گره‌ها)، حیوانی و انسانی است.

۲ــ انواع گل‌های عباسی و اسلیمی (ساده، توپر، گلدار، برگی، ماری و ...) کاربرد فراوانی پیدا کرد.

۳ــ در این دوره اوج بهره گیری از انواع نقوش در ترکیب‌های گوناگون (سطح، شکل و اندازه) است.

۴ــ طرح‌ها و نقوش این دوره به انواع روش‌های قرینه‌سازی (معکوس، دورانی و آینه‌ای) و واگیره‌ها (شعاعی و خطی) انجام شد.

۵ــ ترکیب‌های گوناگونی در ساختارهای ترنجی، لچک و ترنج، قندیلی و ... به کار گرفته شد.

۶ــ به کارگیری گره‌های هندسی در قالب مقرنس در معماری رواج یافت.

دوره‌ی چهارم: از نیمه‌ی سده‌ی دوازدهم هجری قمری تاکنون

این دوره همزمان با حکومت‌های زندیان و قاجاریان بوده است و تا زمان حاضر ادامه دارد. بهره‌گیری از شیوه‌ی طراحی طبیعت‌گرا در هنر غربی سبب شد تا هنرمندان ایرانی در این دوره نقوش را با ویژگی‌های جدیدی طراحی نمایند. فراگیری کاربرد نقوش‌گردان در این زمان کم‌تر از گذشته شد. طرح‌ها بیش‌تر به جای آن‌که به روش قرینه‌سازی اجرا شوند با رهایی ساقه‌ها و به جای خروج و انشعاب از یک فضای مرکزی از پایین صفحه آغاز و هم‌چون رویش گیاه از زمین، اجرا شدند (شکل ۶۵ــ۱).

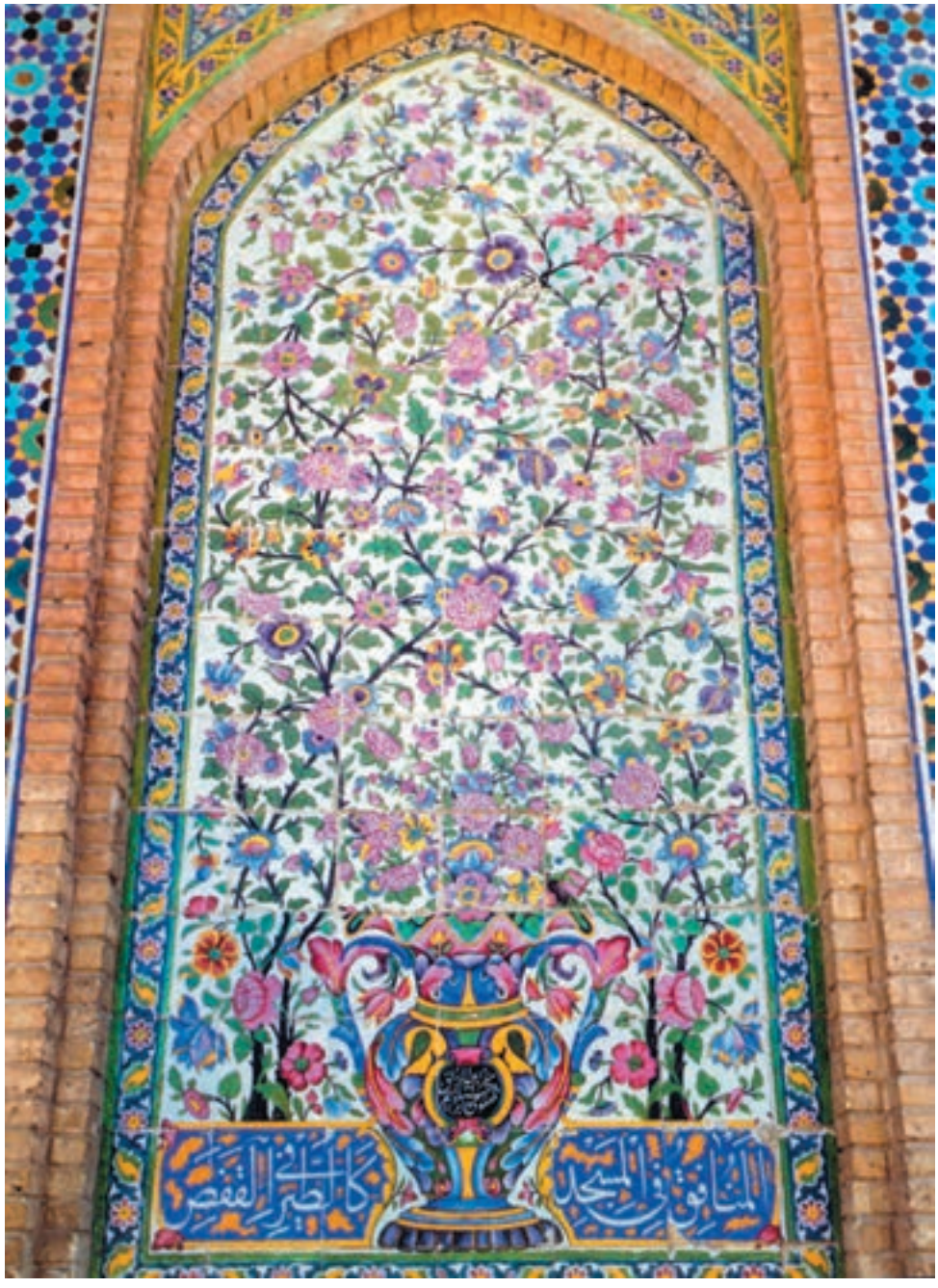

شکل ۶۵ــ۱ کاشی‌کاری منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی سیزدهم هجری قمری، نقوش گل فرنگ، گلدان و خط، روش قرینه‌سازی و تکرار، اجرای آزاد در متن

در این دوران نقوش و طرح‌های جدیدی در آثار به کار رفت که سابقه‌ی قبلی در ایران نداشت. انواع نقوش اسلیمی به عنوان نقش اصلی و نقوش ختایی به عنوان نقش زمینه به شیوه‌ی قرینه‌سازی به کار گرفته شد. نقوش ختایی در حاشیه‌های متنوعی کاربرد یافت. گاهی طرح‌هایی که شامل ترکیب‌بندی‌های اسلیمی و ختایی زیبایی بودند (مانند کاشی‌کاری)، به وسیله‌ی هنرمندان در اماکن مقدس، مانند بارگاه حضرت امام رضا(ع) و یا برخی آثار نفیس، مانند طراحی نقش قالی به کارگرفته می‌شد (شکل‌های ۶۶ـ۱تا ۶۸ـ۱).

شکل ۶۶ـ۱ کاشی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی معاصر، نقوش اسلیمی و ختایی و خط، روش قرینه‌سازی

شکل ۶۷ــ۱ کاشی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی چهاردهم هجری قمری، نقوش اسلیمی و ختایی، روش قرینه‌سازی دورانی، ترکیب‌بندی لچک و ترنج

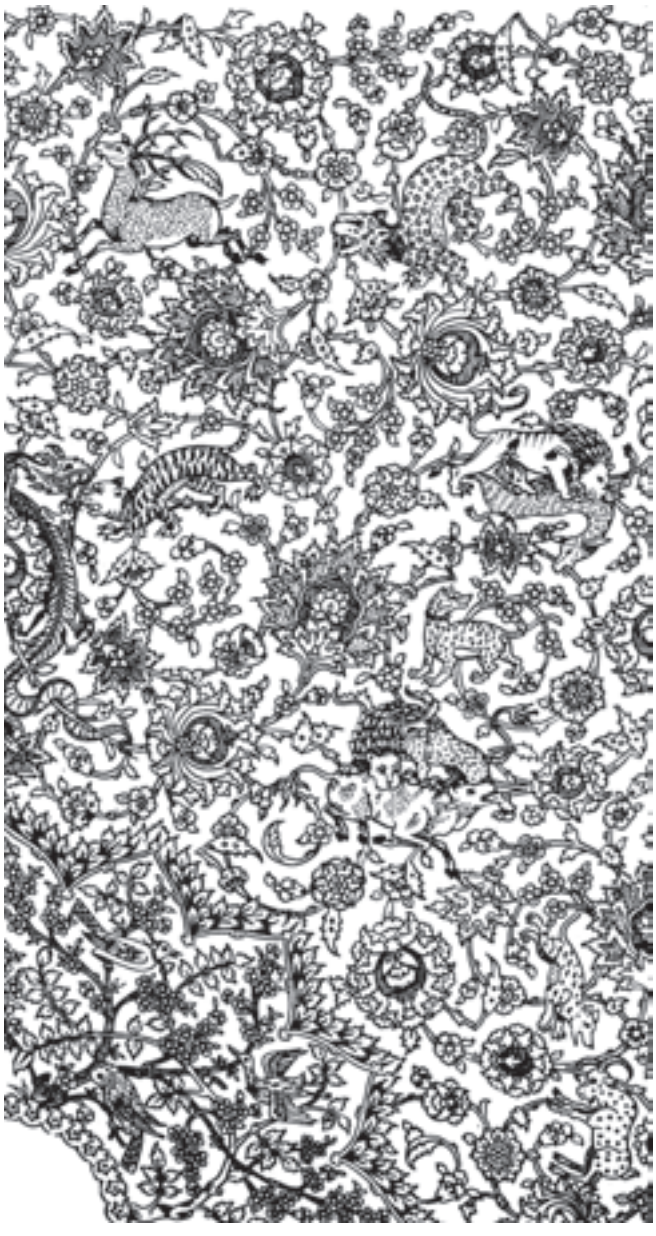

شکل ۶۸ــ۱ طرح و نقش قالی، دوره‌ی اسلامی، سده ی چهاردهم هجری قمری، نقوش ختایی (گل‌های عباسی) و حیوانی، روش قرینه‌سازی، ترکیب‌بندی افشان در متن

هم‌چنین در این زمان طرح و نقشی به نام گل فرنگ در برخی از گچ‌بری‌ها و آثار حجاری (سنگی) دیده شد. (شکل‌های ۶۹ــ۱ تا ۷۰ــ۱). ویژگی این نقش بیش‌تر طبیعت‌گرا بودن آن است. نقش گل‌ها در ترکیب با پرندگان آوازخوان، نوعی از طراحی نقوش سنتی مستقل را به نام «گل و مرغ» پدید آورد. بیش‌ترین کاربرد طراحی گل و مرغ بر روی جلدها و قلمدان‌های لاکی بود (شکل‌های ۷۱ــ۱ و ۷۲ــ۱).

شکل ۶۹ــ۱ حجاری منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی سیزدهم هجری قمری، نقوش گل فرنگ، قرینه در چهارچوب، ترکیب‌بندی افشان

شکل ۷۰ــ۱ ظروف سنگی منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی معاصر، نقوش اسلیمی، ختایی و گل و مرغ، روش قرینه‌سازی، ترکیب‌بندی مرکزی

شکل ۷۱ــ۱ قلمدان منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی دوازدهم هجری قمری، نقوش گل و مرغ، ترکیب‌بندی آزاد

شکل ۷۲ــ۱ جلد کتاب منقوش، دوره‌ی اسلامی، سده‌ی دوازدهم هجری قمری، نقوش گل و مرغ، روش قرینه‌سازی و تکرار در حاشیه، ترکیب‌بندی آزاد در متن

ویژگی‌های مهم طراحی نقوش دوره‌ی چهارم اسلامی، از نیمه‌ی سده دوازدهم هجری قمری تاکنون

۱ــ نقوش این دوران تقریباً همه‌ی موضوعات را در برمی‌گیرد.

۲ــ نقوش ختایی و اسلیمی نسبت به دوره‌های قبل کاربرد کم‌تری پیدا کرد و بیش‌تر در حاشیه‌سازی (تذهیب) و فرش به کار رفت.

۳ــ نقش گل فرنگ در این دوره رواج یافت.

۴ــ روش اجرای آزاد و بدون قرینه‌سازی و تکرار رونق گرفت.

۵ــ دامنه‌ی کاربرد نقوش ختایی و اسلیمی و ترکیب‌های آن‌ها به تدریج ویژه‌ی مکان‌های مقدس شد.

۶ــ طرح‌های گل و مرغ در ترکیب‌بندی‌های گوناگون با هویتی ایرانی پدید آمدند.

تمرین۱: ده تصویر از انواع گل‌های ختایی با ساقه‌های گردان را از دوره‌ی اسلامی جمع‌آوری و آن‌ها را دسته‌بندی کنید.

تمرین ۲: ده تصویر از انواع ترکیب‌های «اسلیمی و ختایی»، «نقوش هندسی و اسلیمی» و «نقوش هندسی و ختایی» را گردآوری و سپس روش اجرای آن‌ها را بر روی کاغذ پوستی (با نسخه‌برداری از روی تصویر) طراحی کنید.

جدول ۳ــ۱ ویژگی‌های طراحی نقوش سنتی در دوره‌ی اسلامی

نام دوره		نوع خطوط	نوع نقش‌ها	روش اجرا	ترکیب‌بندی	نقش‌های جدید	ترکیب‌های جدید	کاربردها
اسلامی	از آغاز تا سده هفتم هجری قمری	صاف، منحنی، پیچیده و خطوط تند و کند	خط کوفی، گیاهی، انتزاعی، انسانی، جانوری و تلفیقی	متقارن، نامتقارن،ترکیبی و گسترش همه جانبه در سطح	ترکیب‌بندی حاشیه و متن، مجموعه‌ی نقوش	اسلیمی، خط کوفی تزیینی	وحدت میان سطح و نقش، لچک و ترنج، بازوبندی، ترنجی، همگامی مضامین ادبی و علمی با طراحی نقوش سنتی	کتابت قرآن کریم، مساجد، گچ‌بری، اشیای فلزی، کاشی‌کاری، سفالینه‌ها
	سده‌ی هفتم تا پایان سده‌ی نهم هجری قمری	صاف، منحنی، پیچیده و خطوط تند و کند	گیاهی، انتزاعی و جانوری	متقارن، تکرار منظم، گسترش در سطح	حاشیه و متن، مجموعه‌ی نقوش	ابرچینی، حیوانات افسانه‌ای (سیمرغ و اژدها)	تکرار منظم با پیوستگی میان اجزا، تلفیق فشرده‌ی اسلیمی و ختایی	کتابت، دیوارنگاری، گچ‌بری، حجاری، اشیای فلزی، کاشی‌کاری، سفالینه‌ها
	سده‌ی دهم تا نیمه‌ی سده‌ی دوازدهم هجری قمری	صاف، منحنی، پیچیده و خطوط تند و کند	گیاهی‌گردان (ختایی و اسلیمی)، هندسی (گره‌ها)، جانوری و انسانی	قرینه‌سازی (معکوس، دورانی و آینه‌ای)، واگیره (شعاعی و خطی)	ترنجی، لچک و ترنج، تکرار (در حاشیه و متن)	انواع گل‌های عباسی، انواع اسلیمی (ساده، تویر، گلدار، برگی، ماری و ...)	افشان، قندیلی، حاشیه‌های باریک متداخل، واگیره‌های شعاعی بسیار ریزتر از گذشته	کتاب‌آرایی، اشیای فلزی، شیشه‌ای، چوبی، چاپ روی پارچه، انواع دست‌بافته‌ها، حجاری‌ها، معماری، گچ‌بری، کاشی‌کاری
	از نیمه‌ی سده‌ی دوازدهم هجری قمری تا کنون	صاف، منحنی، پیچیده و خطوط تند و کند	گیاهی‌گردان (ختایی و اسلیمی)، هندسی (گره‌ها)، جانوری و انسانی	نامتقارن و متقارن، واگیره (شعاعی و خطی)	آزاد، ترنجی، لچک و ترنج، تکرار	گل فرنگ (گل‌های طبیعت‌گرا)	گل و مرغ	نقوش اسلیمی و ختایی بیش‌تر در مکان‌های مقدس، حاشیه‌های تذهیب، فرش، قلم‌کار، نقاشی روی شیشه، اشیای فلزی، گل‌های طبیعت‌گرا در حجاری و جلدهای لاکی

جدول ۴ــ۱ ویژگی‌های طراحی نقوش سنتی در دوره‌های مختلف

ردیف	نام دوره		نوع خطوط	نوع نقش‌ها	روش اجرا	ترکیب‌بندی	نقش‌های جدید	ترکیب‌های جدید	کاربردها
۱	پیش تاریخی	شوش	صاف، منحنی	جانوری و انتزاعی	نامتقارن	نقش منفرد و تکرار در ردیف	نقش‌های انتزاعی آب، زمین، بز با شاخ‌های قوسی بزرگ و پرنده	.....	بر روی سفال‌ها
		سیلک	صاف، منحنی	انتزاعی، جانوری، انسانی، گیاهی	متقارن و نامتقارن	نقش منفرد و تکرار در ردیف	نقش‌های متنوع انتزاعی	ترکیب نقوش انتزاعی در بالا و نقوش انسانی، جانوری و گیاهی در پایین ظروف	بر روی سفالینه‌های منقاری شکل
		املش	صاف، منحنی و کمی پیچیده	تلفیقی، جانوری، گیاهی، انسانی و جمادی	متقارن آینه‌ای و نامتقارن	نقش منفرد و تکرار در ردیف	حیوانات ترکیبی، گل‌های چند پر، گلدان، غزال و گوزن طبیعی	حاشیه‌های تزیینی ساده، تراکم نقش‌ها	بر روی سفالینه‌ها و اشیای فلزی
		لرستان	صاف، منحنی و کمی پیچیده	جانوری، انسانی، گیاهی و تلفیقی	متقارن، گردان و نامتقارن	مجموعه‌ی نقوش و تکرار در ردیف	برگ و میوه انار، نقش تلفیقی انسان دیو، حیوانات ترکیبی، ماهی	ردیف‌های دایره‌ای متداخل، ترکیب‌بندی چند اتفاقی، حاشیه‌های تزیینی پیچان، انطباق شکل اشیا، با نقش	بر روی ظروف و ابزار فلزی (مفرغی)
		زیویه	صاف، منحنی و کمی پیچیده	جانوران تلفیقی، انسانی، گیاهی	متقارن، گردان و نامتقارن	مجموعه ی نقوش و تکرار در ردیف با حاشیه‌ی تزیینی، دایره‌ای	درخت مقدس، غنچه‌های کوچک و بزرگ	.....	پیش‌تر بر روی زیورآلات و اشیای تجملی
۲	تاریخی	هخامنشی	صاف، منحنی و پیچیده	انسانی، جانوری، گیاهی، تلفیقی، جمادی و انتزاعی	متقارن، نامتقارن و ترکیبی	نقش منفرد، تکرار یک جانبی ردیفی، مجموعه نقوش، حاشیه‌ی تزیینی و ترکیب‌بندی دایره‌ای	سرو، گل دوازده پر، گل نیلوفر آبی، هما، نقوش انسانی در موقعیت‌های اجتماعی مختلف	ترکیب‌بندی مبتنی بر اصول معماری و نظم هندسی، ترکیب‌بندی چند اتفاقی و ترکیب‌بندی‌ها در مقیاس بزرگ	دیوار نگاره‌های سنگی، ظروف، اشیای فلزی، شیشه‌ای، سفالی، سنگی و دست‌بافته‌ها
		اشکانی	صاف، منحنی و پیچیده	انتزاعی، گیاهی، انسانی و جانوری	متقارن، نامتقارن و ترکیبی	نقش مستقل، تکرار در سطح، مجموعه‌ی نقوش	گل‌های چهارپر، انواع برگ‌ها، گیاه کنگر و انگور، مجسمه‌های انسانی	ترکیب‌بندی بر اساس شبکه‌های هندسی با دایره و مربع، گسترش در سطح از جهت‌های مختلف، توجه به جزئیات	دیوار نگاره‌های سنگی، گچ‌بری، نقاشی، سکه‌ها، تابوت‌های سفالی، مجسمه‌های سنگی و مفرغی انسانی، دست‌بافته‌ها
		ساسانی	صاف، منحنی و پیچیده	گیاهی، جانوری و انسانی	متقارن و تکرار در سطح	تکرار یک جانبه ،حاشیه‌سازی	انار، انگور، کنگر، نقوش تلفیقی جانوری سن مروو، شیر دال، نقوش گیاهی و انسانی طبیعت‌گرا	ترکیب قرینه دو پرنده دو سوی یک گیاه، واگیره در سطح، گوشه‌سازی (لچک)، ترکیب‌بندی شعاعی، پیچش ساقه‌ها به سوی مرکز، هماهنگی میان حاشیه و متن	دیوار نگاره‌های سنگی، گچ‌بری، اشیای فلزی و سنگی، دست‌بافته‌ها
۳	اسلامی	از آغاز تا سده هفتم هجری قمری	صاف، منحنی، پیچیده و خطوط تند و کند	خط کوفی، گیاهی، انتزاعی، انسانی، جانوری و تلفیقی	متقارن، نامتقارن، ترکیبی و گسترش همه جانبه در سطح	ترکیب‌بندی حاشیه و متن، مجموعه‌ی نقوش	اسلیمی، خط کوفی تزیینی	وحدت میان سطح و نقش، لچک و ترنج، بازوبندی، ترنجی، همگامی مضامین ادبی و علمی با طراحی نقوش سنتی	کتابت قرآن کریم، مساجد، گچ‌بری، اشیای فلزی، کاشی‌کاری، سفالینه‌ها
		سده‌ی هفتم تا پایان سده‌ی نهم هجری قمری	صاف، منحنی، پیچیده و خطوط تند و کند	گیاهی، انتزاعی و جانوری	متقارن، تکرار منظم، گسترش در سطح	حاشیه و متن، مجموعه‌ی نقوش	ابرچینی، حیوانات افسانه‌ای (سیمرغ و اژدها)	تکرار منظم با پیوستگی میان اجزا، تلفیق فشرده‌ی اسلیمی و ختایی	کتابت، دیوارنگاری، گچ‌بری، حجاری، اشیای فلزی، کاشی‌کاری، سفالینه‌ها
		سده‌ی دهم تا نیمه‌ی سده‌ی دوازدهم هجری قمری	صاف، منحنی، پیچیده و خطوط تند و کند	گیاهی‌گردان (ختایی و اسلیمی)، هندسی (گره‌ها)، جانوری و انسانی	قرینه‌سازی (معکوس، دورانی و آینه‌ای)، واگیره (شعاعی و خطی)	ترنجی، لچک و ترنج، تکرار (در حاشیه و متن)	انواع گل‌های عباسی، انواع اسلیمی (ساده، توپر، گلدار، برگی، ماری و ...)	افشان، قندیلی، حاشیه‌های باریک متداخل، واگیره‌های شعاعی بسیار ریزتر از گذشته	کتاب‌آرایی، اشیای فلزی، شیشه‌ای، چوبی، چاپ روی پارچه، انواع دست‌بافته‌ها، حجاری‌ها، معماری، گچ‌بری، کاشی‌کاری
		از نیمه‌ی سده‌ی دوازدهم هجری قمری تا کنون	صاف، منحنی، پیچیده و خطوط تند و کند	گیاهی‌گردان (ختایی و اسلیمی)، هندسی (گره‌ها)، جانوری و انسانی	نامتقارن و متقارن، واگیره (شعاعی و خطی)	آزاد، ترنجی، لچک و ترنج، تکرار	گل فرنگ (گل‌های طبیعت‌گرا)	گل و مرغ	نقوش اسلیمی و ختایی بیش‌تر در مکان‌های مقدس، حاشیه‌های تذهیب، فرش، قلم‌کار، نقاشی روی شیشه، اشیای فلزی، گل‌های طبیعت‌گرا در حجاری و جلدهای لاکی

خودآزمایی

۱ــ طراحی نقوش سنتی ایرانی را تعریف کنید.
۲ــ انواع نقوش را نام ببرید و شرح دهید.
۳ــ اجزای طراحی نقوش سنتی را بیان کنید.
۴ــ ویژگی‌های نقوش سنتی را در آثار تمدن‌های کهن و مناطق آن شرح دهید.
۵ــ ویژگی‌های نقوش سنتی را در آثار دوره‌ی هخامنشی بیان کنید.
۶ــ ویژگی‌های نقوش سنتی را در آثار دوره‌ی اشکانی بیان کنید.
۷ــ ویژگی‌های نقوش سنتی را در آثار دوره‌ی ساسانی شرح دهید.
۸ــ ویژگی‌های نقوش دوره‌ی اول و دوم اسلامی را با یکدیگر مقایسه کنید.
۹ــ ویژگی‌های نقوش دوره‌ی سوم و چهارم اسلامی را با یکدیگر مقایسه کنید.
۱۰ــ گل و مرغ چیست و در چه دوره‌ای پدید آمد؟

فصل دوم

ختایی

هدف‌های رفتاری: پس از پایان این فصل هنرجو باید بتواند :
۱ــ انواع برگ‌ها را نام ببرد و طراحی کند.
۲ــ غنچه و انواع آن را طراحی کند.
۳ــ روش‌های مختلف طراحی بند را شرح دهد و انواع بند را طراحی کند.
۴ــ انواع ساقه را با روش‌های مختلف طراحی کند.
۵ــ انواع گل‌ها را نام ببرد و طراحی کند.
۶ــ ترکیب‌بندی‌های مختلفی از ساقه، برگ، گل و غنچه را اجرا نماید.

ختایی

اجزای ساختمان ختایی عبارت‌اند از :
۱ــ برگ ۲ــ غنچه ۳ــ گل ۴ــ بند

برگ

در طبیعت انواع و اقسام برگ‌ها در اندازه‌های کوچک و بزرگ وجود دارد که در طراحی سنتی نیز به همان‌گونه است. از این رو، برای کسب مهارت و آمادگی در طراحی، ابتدا از برگ کوچک ساده شروع می‌نماییم.

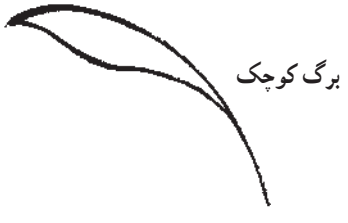
برگ کوچک

شکل ۱ــ۲

طراحی برگ کوچک:
مراحل اجرا
۱ــ اجرای خط بالایی برگ
۲ــ اجرای خط پایینی برگ
۳ــ اجرای کامل برگ

شکل ۲ــ۲

تذکّر: برای این‌که برگ با کیفیت بهتر طراحی شود لازم است هر یک از خطوط، از ابتدا تا انتها، با یک حرکت سریع قلم اجرا شود.

برای ایجاد هماهنگی میان دست و چشم به تمرین زیاد نیاز است[1] و برای طراحی و شناخت حالت، حرکت و تناسب دقیق، ابتدا باید اجرای برگ از یک جهت حرکت تمرین شود. پس از کسب مهارت لازم، تمرین از جهات دیگر حرکت برگ نیز، ضروری است.

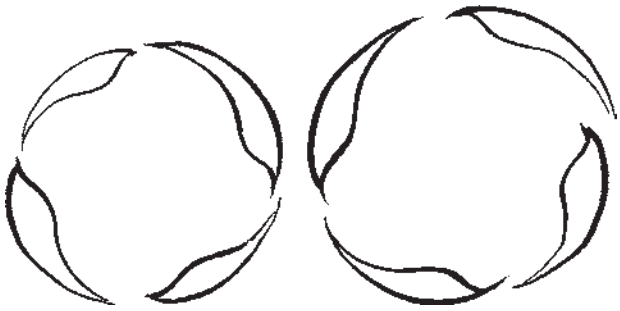

شکل ۳ــ۲

غنچه

یکی دیگر از عناصر مورد استفاده در طراحی سنّتی، که عامل تحوّل و تنوع نقوش می‌گردد، غنچه است. غنچه از دو قسمت تشکیل می‌شود : الف : ته غنچه ب : گل‌برگ

الف ــ ته غنچه[2]: ته غنچه، دارای انواع مختلف است، که طرّاح براساس ذوق و سلیقه‌ی خود می‌تواند از آن‌ها در جای مناسب استفاده نماید.

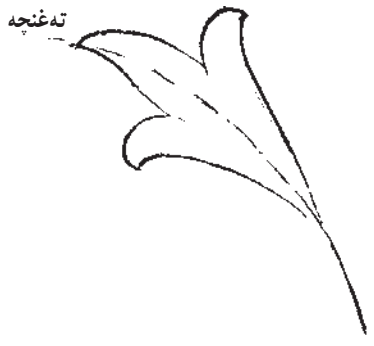

شکل ۴ــ۲

طراحی (ته‌غنچه)

مراحل طراحی ته‌غنچه:

۱ــ اجرای قوس تقارن (محور) از پایین به بالا ؛

۲ــ اجرای یک مثلث متساوی‌الاضلاع بر روی قوس تقارن، به طوری‌که یک ضلع آن قوس تقارن را قطع کند و با آن یک زاویه‌ی تقریباً ۹۰ درجه بسازد ؛

۳ــ طراحی دندانه‌ی بالای قوس ؛

۴ــ طراحی دندانه‌ی پایین قوس ؛

۵ــ تعیین کردن نقطه‌ی الف بر روی خط تقارن، زیر قاعده‌ی مثلث به اندازه‌ی نصف ارتفاع مثلث (مطابق شکل) ؛

۶ــ طراحی دندانه‌ی وسط ته‌غنچه، به اندازه‌ی ارتفاع نقطه‌ی الف.

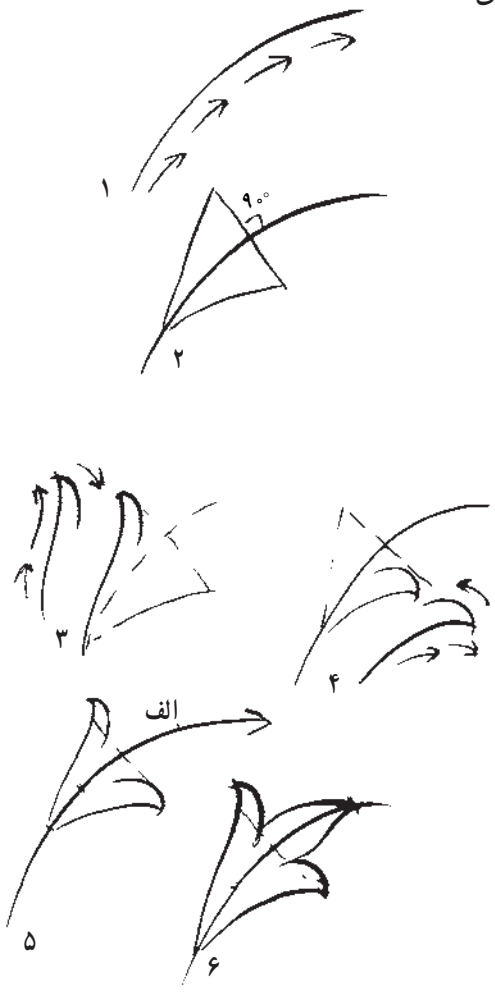

شکل ۵ــ۲

۱ــ هنگام تمرین و طراحی برگ از جهات مختلف برای نیل به کیفیّت بهتر و بالابردن قدرت دست، از چرخاندن صفحه‌ی کاغذ و یا تغییر جهت و حالت بدن پرهیز شود.

۲ــ کاس‌برگ

شکل ۶ــ۲ نمونه‌های گوناگون ته‌غنچه

ب ــ طراحی گل‌برگ: گل‌برگ شکل تخم‌مرغی دارد.

الف ب

نحوه‌ی قرارگرفتن گل‌برگ : جهت گل‌برگ با محور تقارن کاس‌برگ مطابق است.

ترکیب گل‌برگ و کاس‌برگ

شکل ۷ــ۲

توجّه: نسبت حجم گل‌برگ و کاس‌برگ تقریباً به یک اندازه است، که موجب ایجاد تناسب بین آن دو می‌گردد.

تکمیل غنچه: در مرحله‌ی نهایی و تکمیلی غنچه، برای نشان‌دادنِ تداوم رشد و زیبایی آن، لازم است یک برگ ساده‌ی کوچک که در حکم جوانه است به آن اضافه شود.

شکل ۸ــ۲

انواع غنچه: غنچه در طراحی سنتی به دو گروه تقسیم می‌شود :

الف : غنچه‌ی گل پنج‌پر

ب : غنچه‌ی گل عباسی

الف : غنچه‌ی گل پنج‌پَر. گل پنج‌پر دارای غنچه‌های متنوّعی است. مانند :

۱ــ غنچه‌ی ساده (کوچک)

۲ــ غنچه‌ی دولبه (متوسط)

۳ــ غنچه‌ی سه‌لبه (بزرگ)

غنچه‌ی انار

شکل ۹ــ۲

تقسیم‌بندی و طراحی غنچه‌ها براساس قانون طبیعی، ابتدا از غنچه‌ی کوچک و ساده شروع می‌شود و هرچه از زمان رشد و نموّ آن می‌گذرد، گل‌برگ آن بزرگ‌تر و تعداد لبه‌های آن بیش‌تر می‌شود. هم‌چنان‌که در طبیعت ساختمان یک غنچه از کاس‌برگ، گل‌برگ و تخمک تشکیل می‌شود در این غنچه‌ها نیز اجزای فوق مشاهده می‌شود و در واقع هنرمندان، این‌چنین از طبیعت بهره می‌گیرند و به مدد ذوق و سلیقه و دانش، از تمامی آن‌ها در جای خود استفاده می‌کنند.

شکل ۱۰ــ۲ انواع غنچه‌های گل پنج‌پر

یادآوری: در مورد روش طراحی غنچه‌های گل عباسی در دروس بعد، قبل از آموزش گل عباسی، توضیحاتی ارائه خواهد شد.

بند (ساقه)[1]

همان‌گونه که در طبیعت، گل‌ها و برگ‌ها بر روی شاخه (ساقه) می‌رویند، در طراحی سنّتی نیز همین اتفاق بر روی بند صورت می‌گیرد و بند عامل رویش، اتصال و ترکیب‌بندی گل‌ها و برگ‌ها می‌شود.

طراحی بند: برای طراحی بند از سه روش استفاده می‌شود.

۱ــ روش طراحی با پرگار

۲ــ روش طراحی با استفاده از نخ و قرقره

۳ــ روش طراحی با دست (بدون استفاده از ابزار)

۱ــ روش طراحی با پرگار: ابتدا دهانه‌ی پرگار را به میزان دل‌خواه باز کنید و سپس پایه‌ی پرگار را در وسط کاغذ (به‌طور مثال نقطه‌ی الف) قرار دهید و نیم‌دایره‌ای به قطر 'ب، ث' رسم کنید. سپس پایه‌ی پرگار را در نقطه‌ی 'ب' قرار دهید و نیم‌دایره 'ث، ج' را ترسیم کنید. دوباره پایه‌ی پرگار را در نقطه‌ی 'الف' قرار داده، نیم‌دایره‌ی 'ج، د' را ترسیم کنید.

در صورت نیاز به حرکت و قوس بیش‌تر می‌توانید پایه‌ی پرگار را در دو نقطه‌ی (الف) و (ب) به تعداد مورد نظر جابه‌جا نموده، همین روش را ادامه دهید.

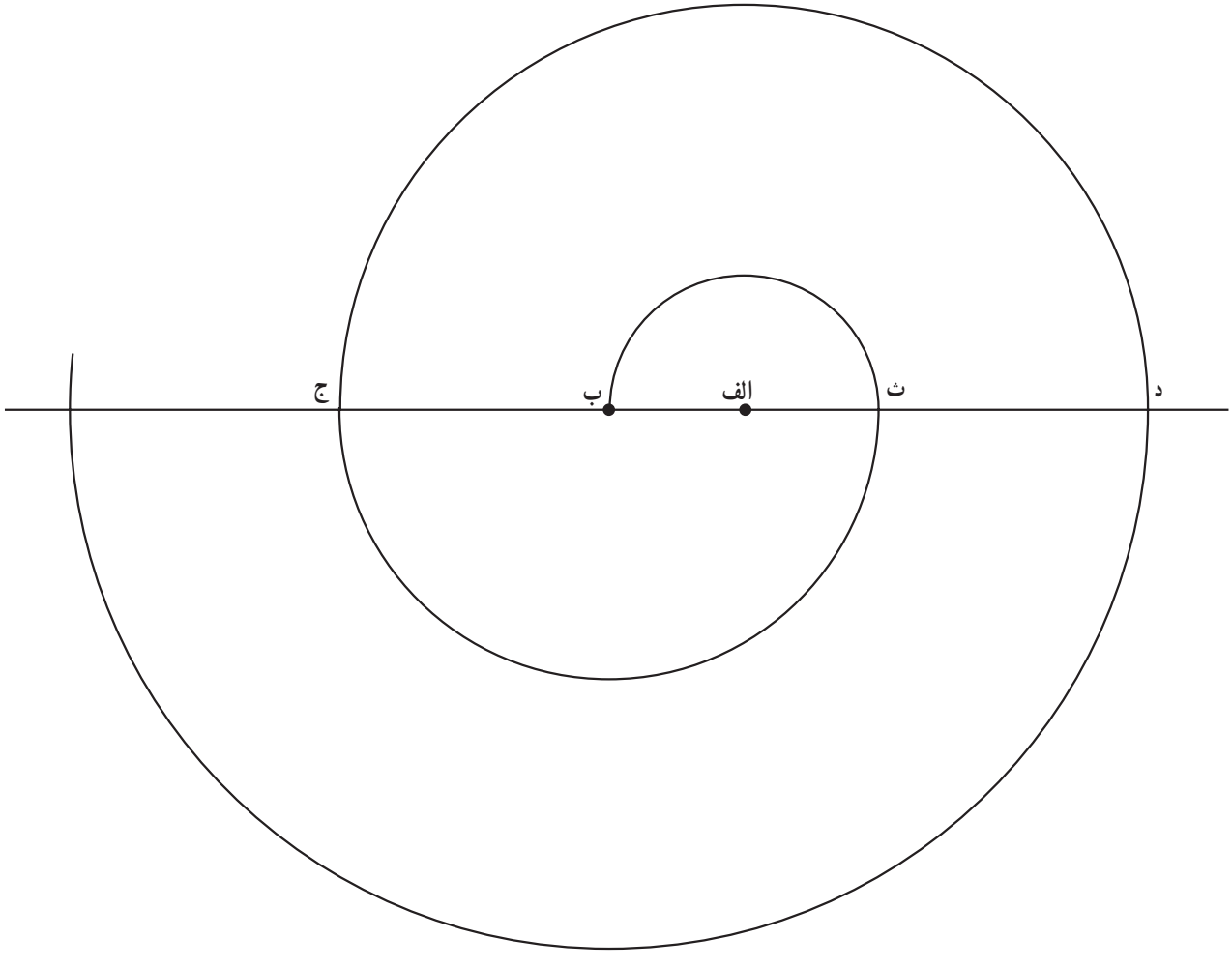

شکل ۱۱ــ۲

۱ــ در طراحی سنتی و در طرح‌های ختایی گاهی بند ساقه نیز نامیده می‌شود.

۲ــ روش طراحی با استفاده از نخ و قرقره: مقداری نخ را به دور قرقره‌ای بپیچید، سپس سر نخ را طوری گره بزنید که مداد، آزادانه در داخل آن قرار گیرد. سپس قرقره را در وسط کاغذ ثابت نگاه دارید و مداد را حول محور قرقره مماس با سطح کاغذ، به‌طوری‌که هنگام اجرا، نخ به‌تدریج از دور قرقره باز شود، بچرخانید.

اجرای این کار بسته به تعداد قوس‌های مورد نیاز، می‌تواند ادامه یابد.

یادآوری: برای اجرای بند با فاصله‌ی قوس‌های مختلف باید قطر قرقره تغییر کند زیرا تعیین فاصله قوس‌ها بستگی به قطر قرقره دارد. از این روش به دو گونه می‌شود طراحی نمود. طراحی قوس بند از مرکز به بیرون و یا برعکس.

یادآوری: توصیه می‌شود از دو روش مذکور برای طراحی بند استفاده نکنید. طراحی بند را نیز مانند دیگر اجزای طراحی سنّتی، با دست اجرا نمایید. زیرا در طراحی با دست «بدون کمک از ابزار» به طرح‌های قوی‌تر و زیباتری دست می‌یابید و توانایی شما در اجرا، بسیار افزایش خواهد یافت. در ضمن، ارزش آثار هنری به اجرای آن با دست بستگی دارد.

۳ــ روش طراحی با دست (بدون استفاده از ابزار): چون بند، شکل دایره دارد و فضایی به اندازه‌ی یک مربع را اشغال می‌کند، برای طراحی و اجرای صحیح آن ابتدا لازم است، یک مربع به اندازه‌ی دل‌خواه ترسیم کنید. سپس برای اجرای مناسب، نقطه‌ی وسط اضلاع را پیدا و شماره‌گذاری کنید. اجرای بند را از نقطه‌ی شماره‌ی (۱) آغاز و قوس بند را طوری اجرا نمایید که در نقطه‌ی شماره‌ی (۲) با ضلع مربع مماس گردد. سپس از نقطه‌ی شماره‌ی (۲) عبور کند و به نقطه‌ی شماره‌ی (۳) برسید و در ادامه، به طرف نقطه‌ی چهارم حرکت قوس را به داخل دایره (مطابق شکل) متمایل سازید. ضمناً حرکت قوس در ادامه با شروع طراحی بند در یک راستا و فاصله‌ی خاصی قرار می‌گیرد، که آن نقطه، تعیین‌کننده‌ی فاصله‌ی ادامه‌ی قوس با قسمت‌های اولیه است. بنابراین، قوس باید طوری ادامه یابد که این فاصله رعایت گردد. در انتها زمانی می‌تواند حرکت قوس متوقف گردد که رعایت این فاصله ممکن نباشد.

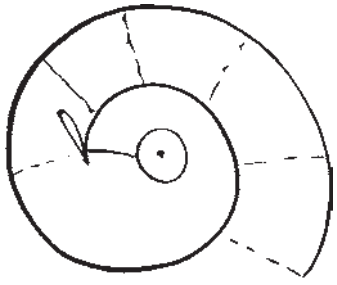

تصویر طرح از بالا

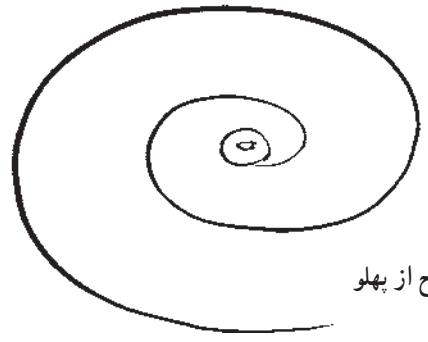

تصویر طرح از پهلو

شکل ۱۲ــ۲

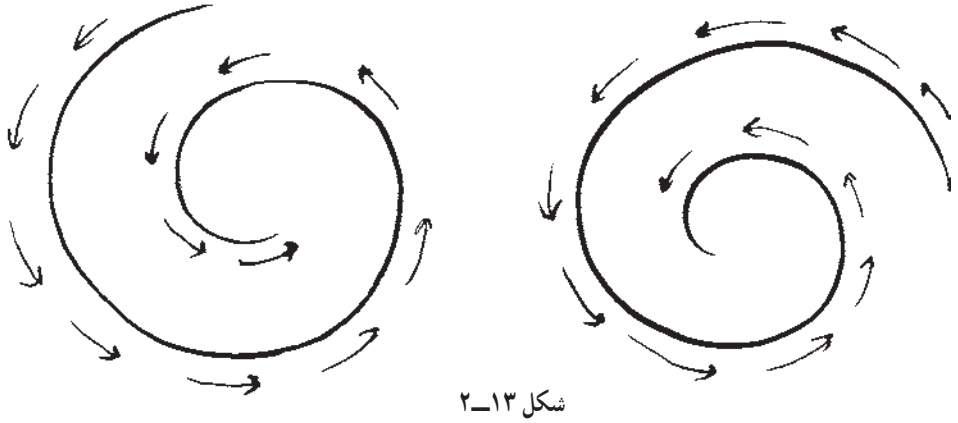

شکل ۱۳ــ۲

اَشکال بند: بند به سه شکل کلّی طراحی می‌شود :

۱ــ افشان

۲ــ گردان

۳ــ شکسته (هندسی)

۱ــ نمونه و روش طراحی بند افشان: بند افشان از یک نقطه به‌عنوان ریشه یا مبدأ آغاز می‌شود و قوسی‌شکل است.

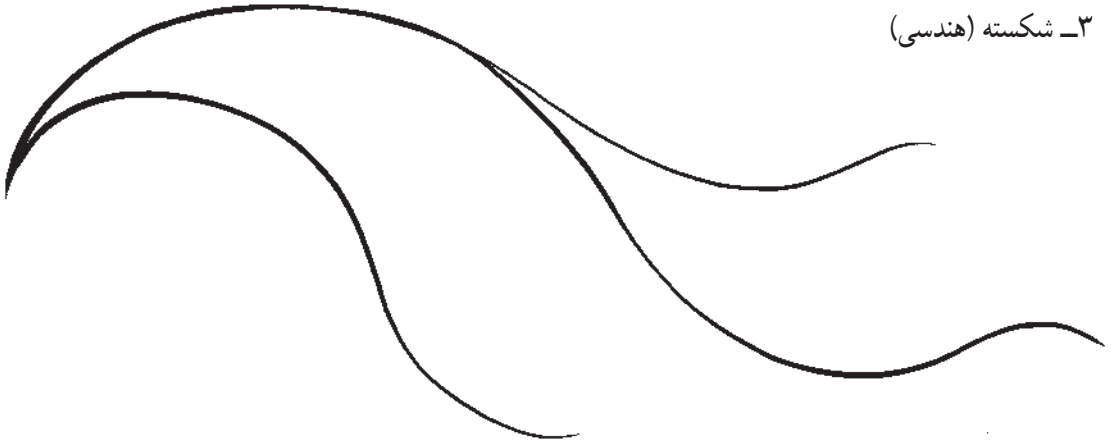

شکل ۱۴ــ۲

۲ــ نمونه و روش طراحی بند گردان

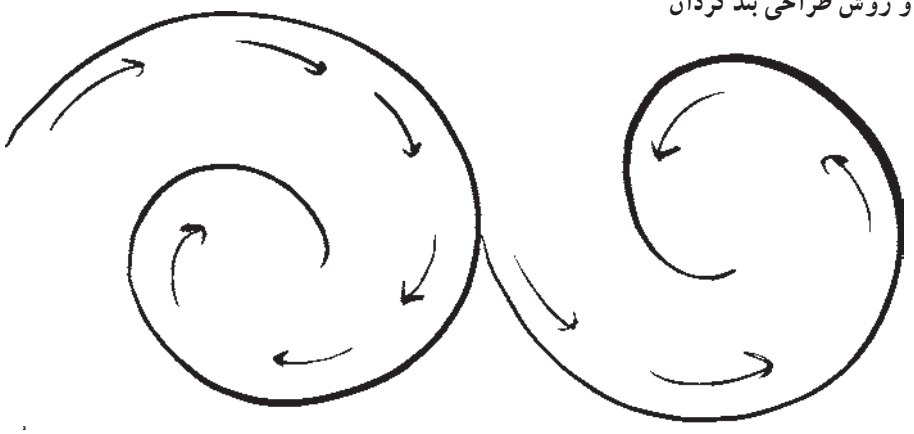

شکل ۱۵ــ۲

۳ــ نمونه و روش طراحی بند شکسته (هندسی)

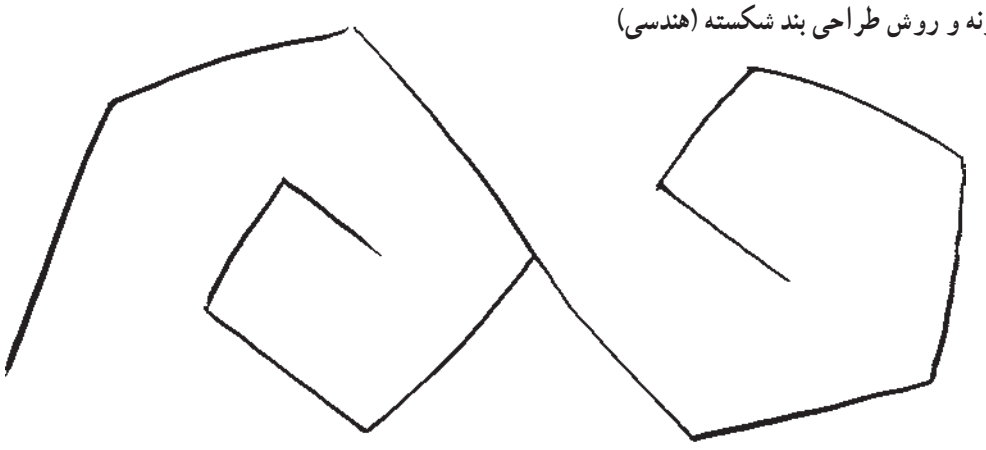

شکل ۱۶ــ۲

اجرای بند (ساقه)

نام‌گذاری بخش‌های مختلف ساقه به شرح زیر است:

الف: ساقه‌ی اصلی

ب: ساقه‌ی انشعابی (از ساقه‌ی اصلی خارج می‌شود.)

ج: ساقه‌ی فرعی (کوتاه‌تر از ساقه‌ی اصلی است و از همان مبدأ آغاز شده، برای ایجاد تعادل ترسیم می‌شود.)

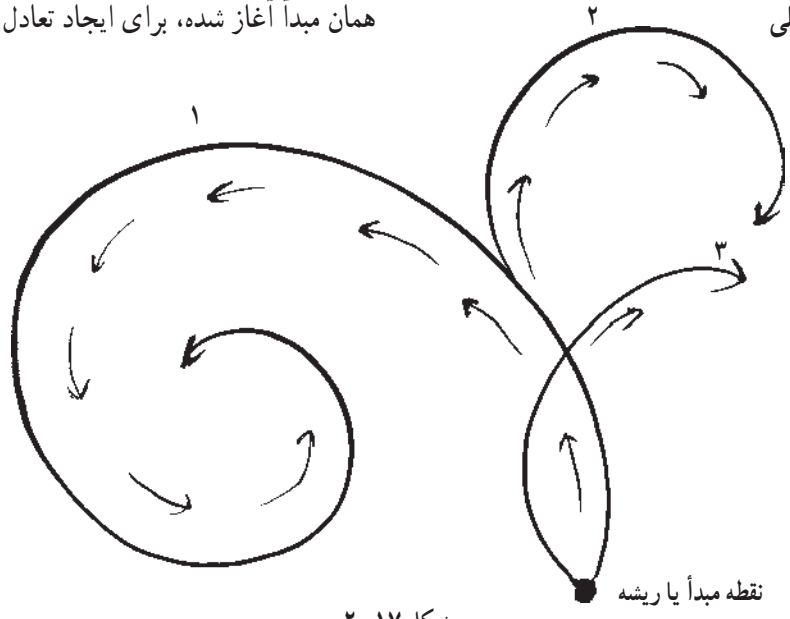

شکل ۱۷ــ۲

۱ــ ساقه‌ی اصلی ۲ــ ساقه‌ی انشعابی ۳ــ ساقه‌ی فرعی

ترکیب برگ و غنچه با ساقه

مراحل ترکیب:

۱ــ طراحی ساقه

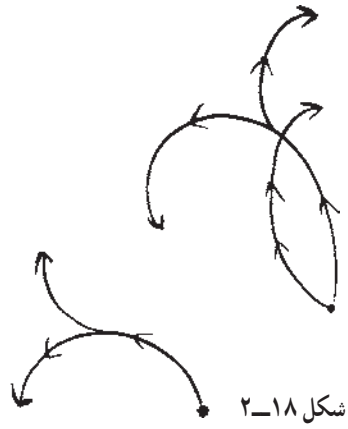

شکل ۱۸ــ۲

۲ــ تعیین محل و اندازه‌ی غنچه بر روی ساقه

شکل ۱۹ــ۲

۳ــ طراحی غنچه‌ها و برگ‌ها بر روی محل‌ها به تناسب محل و اندازه‌ی تعیین شده (که به کوچکی و بزرگی غنچه‌ها بستگی دارد.)

گفتنی است که غنچه‌ها در سر ساقه‌های اصلی و فرعی و برگ‌ها در جای مناسب در میان غنچه‌ها قرار می‌گیرند.

شکل ۲۰ــ۲

۴ــ به برگ‌های کنار ساقه توجه شود تا از نظر ابعاد و حالت، متناسب با برگ‌های کوچک باشند و در جهت گردش ساقه قرار گیرند.

شکل ۲۱ــ۲

شکل ۲۲ــ۲

۵ــ پرکردن فضای میانی برگ‌ها و غنچه‌ها بر روی ساقه به‌کمک برگچه‌ها (این برگچه‌ها قسمت‌های خالی ساقه‌ها را پر می‌کنند و آن‌را از حالت خشکی خارج می‌سازند.)

۶ــ تعیین محل و طراحی جوانه، برآمدگی‌ها و زواید بر روی ساقه

شکل ۲۳ــ۲

توضیح: همان‌طوری‌که بر روی ساقه‌ی طبیعی در محل رویش برگ‌ها و غنـچه‌ها، جوانه، برآمـدگی‌ها و زایـده به‌وجود می‌آیـد در طـراحی سنّتی نیز این موارد، مطابق شکل در نظر گرفته شده است.

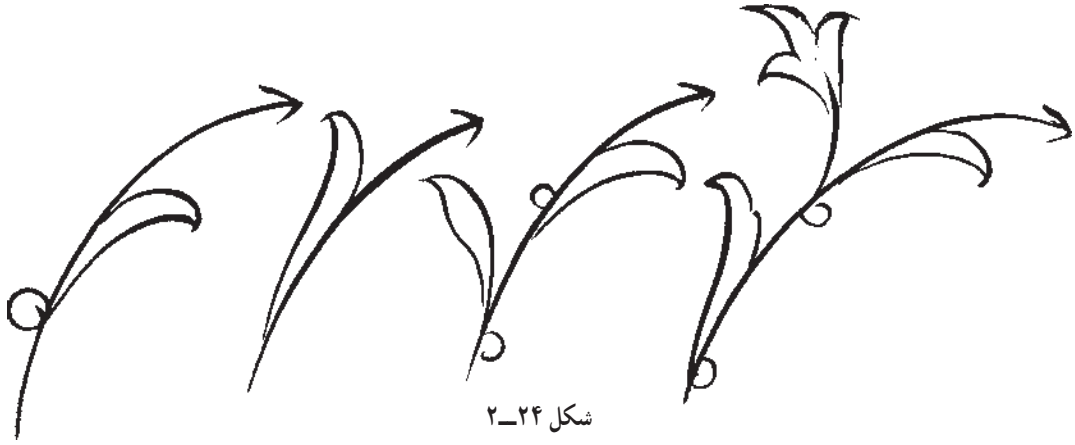

شکل ۲۴ــ۲

رشد و تکثیر ساقه: طراحی ساقه به دو صورت کلی صورت می‌گیرد :

الف : به صورت آزاد (مطابق تصویر)

ب : به‌صورت قرینه‌سازی و کنترل‌شده

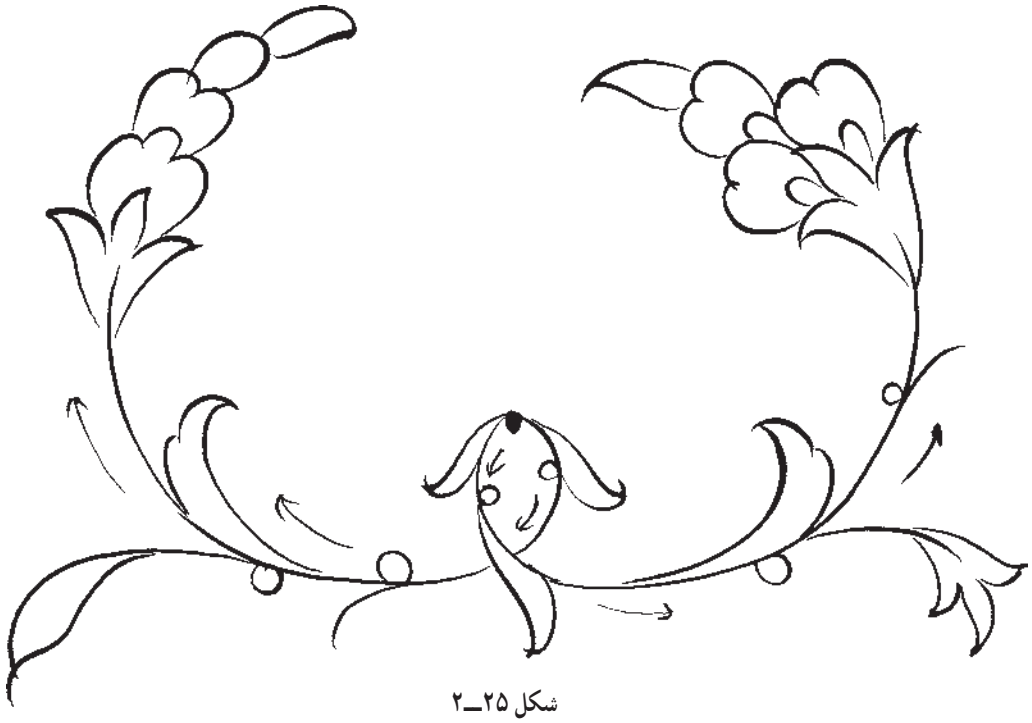

شکل ۲۵ــ۲

طراحی گل[1]

در طراحی سنّتی، گل‌ها دارای انواع مختلفی هستند : ساده و پیچیده

یکی از گل‌های ساده که بیش‌ترین کاربرد را در طراحی سنّتی دارد، گل پنج‌پر است که خود دارای انواع گوناگون است.

۱ــ قبل از ورود به مبحثِ طراحی گل‌ها، باید تمرین طراحی دایره در جهات مختلف با دست صورت گیرد، تا هنرجو توانایی لازم را در طراحی گل‌ها پیدا کند.

روش و مراحل طراحی گل پنج‌پر ساده:

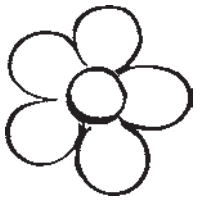

شکل ۲۶ــ۲

۱ــ طراحی دایره با دست

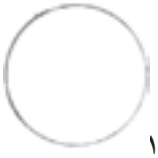

۱

۲ــ تعیین مرکز و رسم قطر دایره

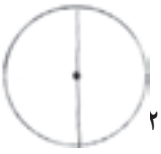

۲

۳ــ تقسیم قطر دایره به شش قسمت مساوی

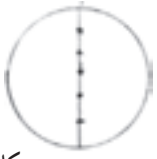

۳

۴ــ طراحی دو دایره‌ی مرکزی (مطابق شکل)

۴

۵ــ تقسیم نیم‌دایره‌ی بزرگ‌تر به پنج قسمت مساوی با دست.

۵

۶ــ طراحی قطرهای دایره از قسمت‌های تعیین‌شده

۶

۷ــ ترسیم گل‌برگ‌ها (مطابق شکل)

۷

شکل ۲۷ــ۲

توضیح: هنرجو لازم است مراحل بالا را تا آن‌جا تکرار نماید که در نهایت بتواند بدون طی این مراحل، آزادانه و به‌راحتی، گل پنج پر را طراحی کند.

اکنون پس از فراگیری روش و مراحل طراحی گلِ پنج‌پر لازم است انواع آن به‌ترتیب شماره طراحی شود.

در این گل‌ها نیز همانند غنچه‌ها، هر قدر گل‌برگ‌ها، بزرگ شوند، دارای تزیینات بیش‌تری خواهند شد.

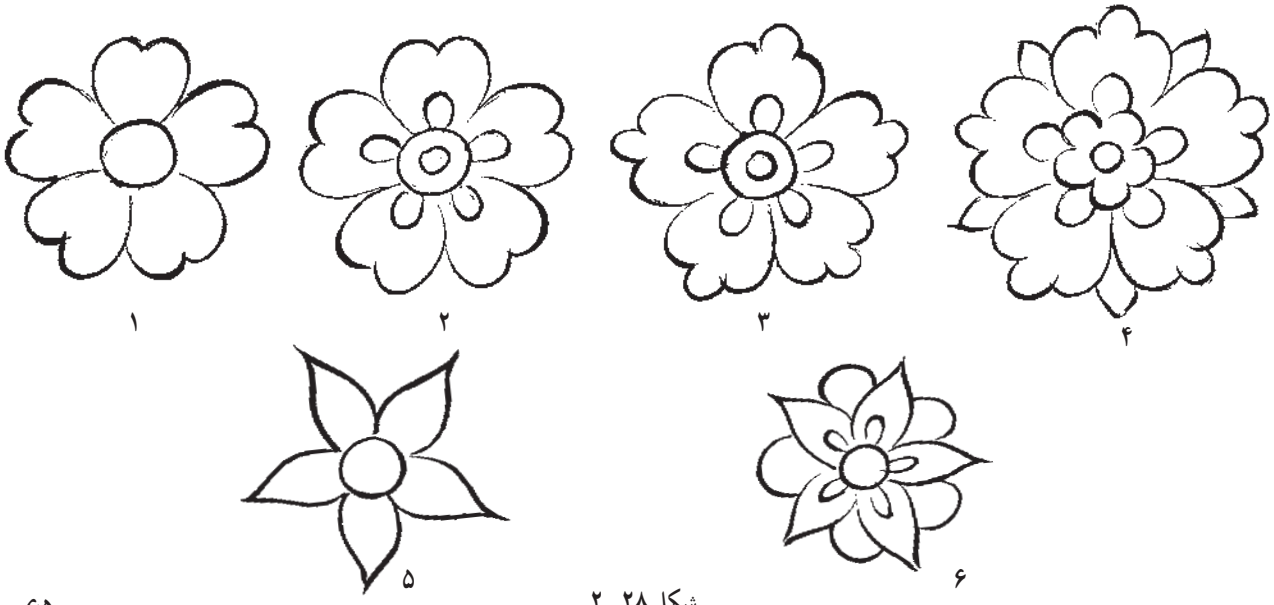

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶

شکل ۲۸ــ۲

به‌طورکلّی به تمام گل‌هایی که در طراحی آن‌ها از روش طراحی گل پنج‌پر استفاده می‌شود «پنج‌پر» می‌گویند. ممکن است این گل‌ها، سه‌پر، چهارپر، شش‌پر، هفت‌پر و یا ... باشند که همه‌ی آن‌ها از یک خانواده محسوب می‌شوند.

گل‌های پنج‌پر، مانند غنچه‌های خود از کوچک به بزرگ به‌صورت ساده تا پیچیده تزیین می‌گردند.

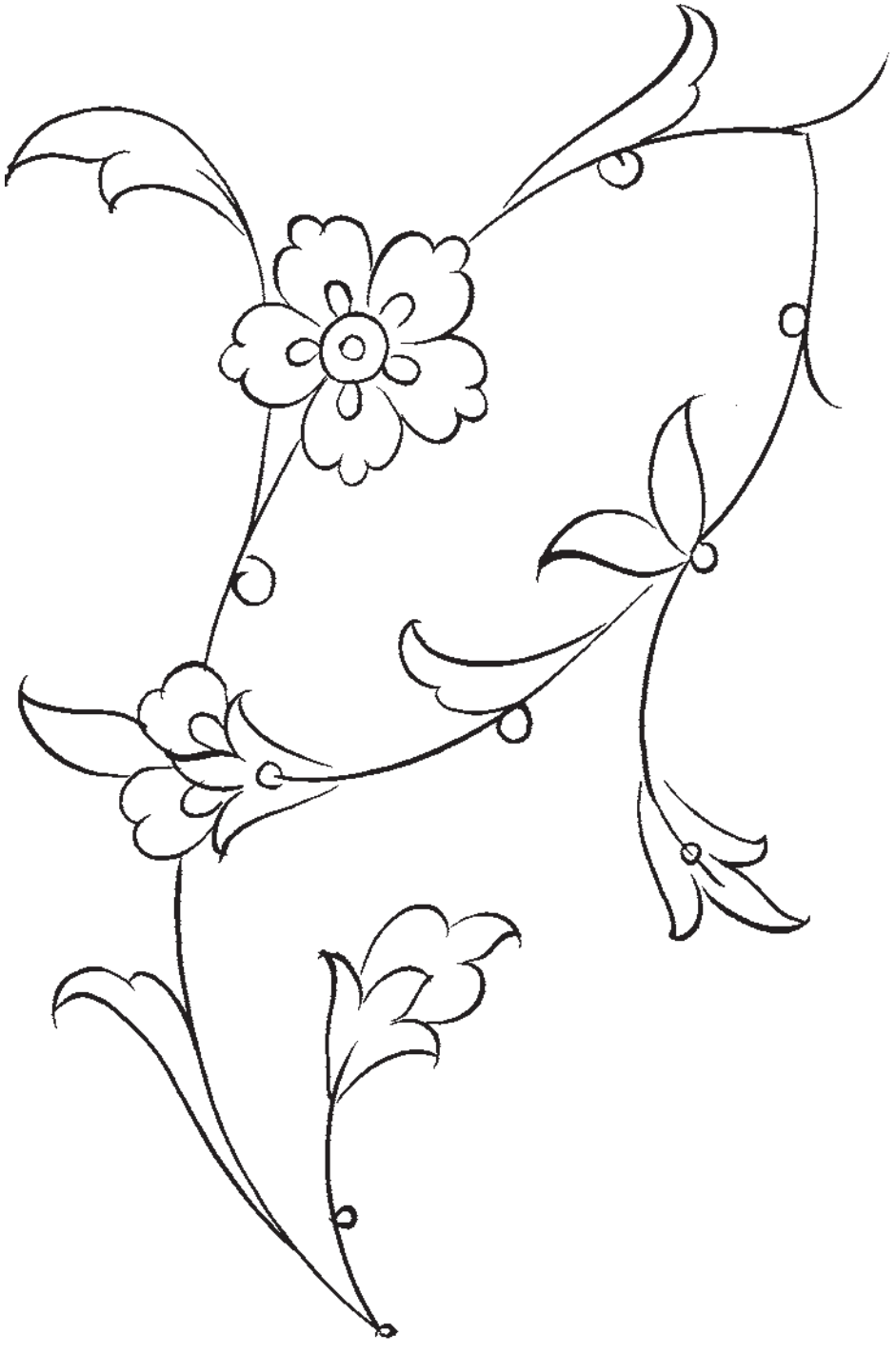

شکل ۲۹ــ۲ ترکیب‌بندی گل پنج‌پَر بر روی ساقه

غنچه‌ی گل عباسی

روش و مراحل طراحی غنچه گل عباسی

۱ــ طراحی خطّ محوری

۲ــ طراحی کاس‌برگ غنچه به روش قبل

۳ــ طراحی گل‌برگ‌های دو طرف غنچه

۴ــ طراحی گل‌برگ میانی و برگ جوانه‌ی بالای آن

۵ــ طراحی تزیینات داخلی اجزای غنچه

شکل ۳۰ــ۲

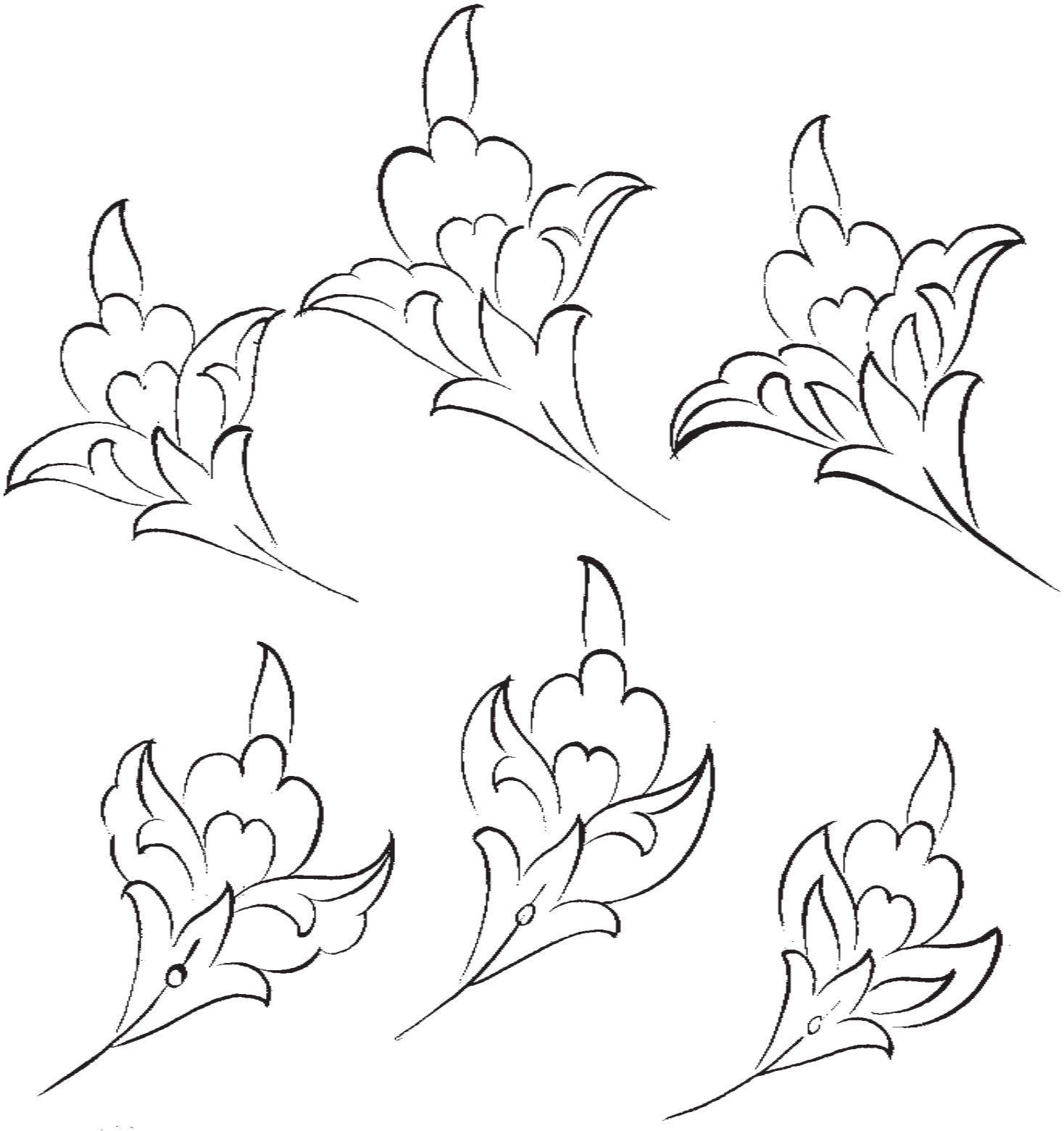

شکل ۳۱ــ۲ انواع دیگر غنچه‌های گل عباسی

روش ترکیب‌بندی گل، برگ و غنچه بر روی ساقه

۱ــ اجرای بند

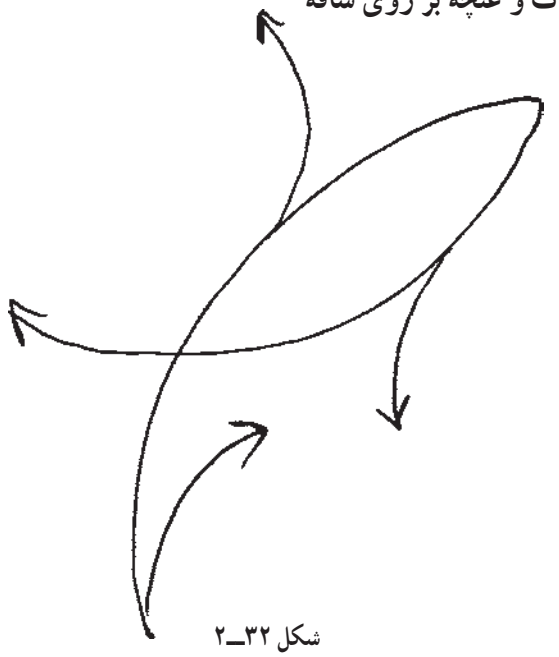

شکل ۳۲ــ۲

۲ــ تعیین محل و رعایت تناسب اجزا (گل، بـرگ، غنچه و ...) بر روی بند با توجّه به حالت کلّی ساقه

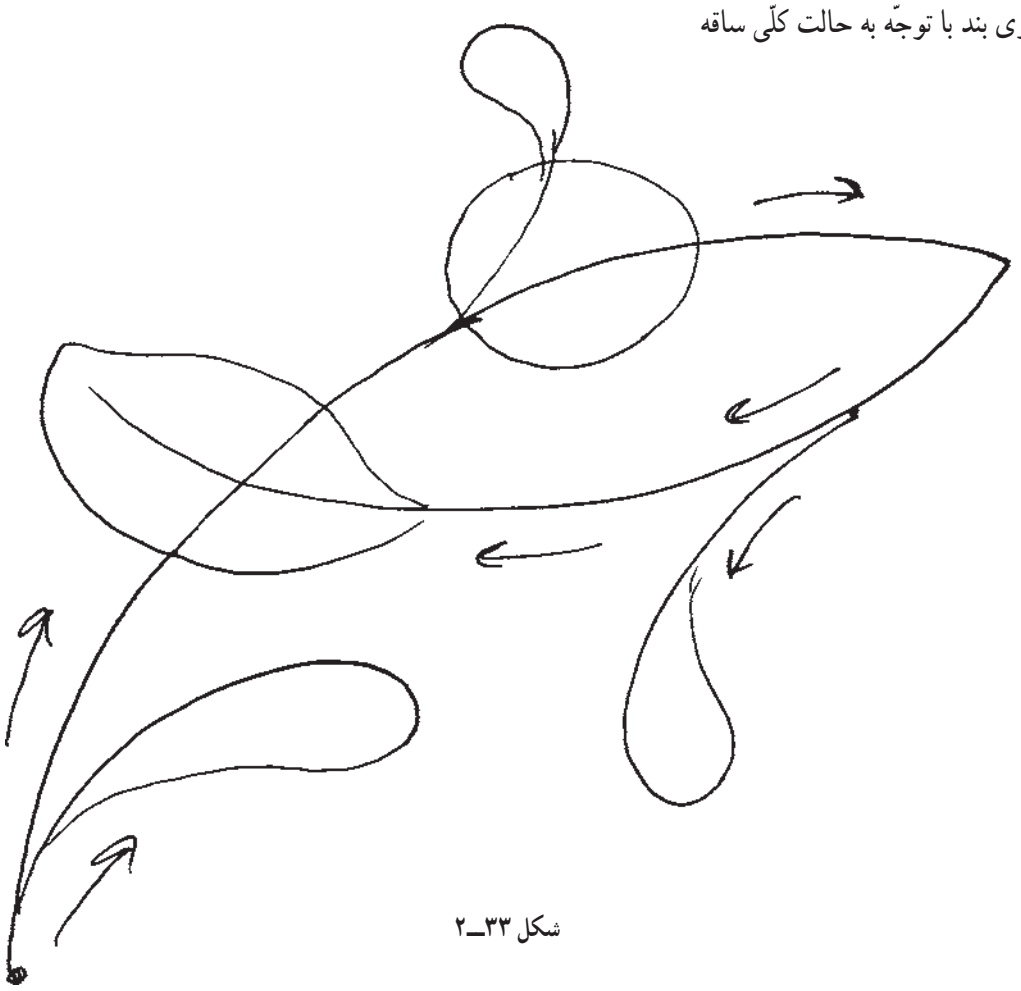

شکل ۳۳ــ۲

۳ــ ساخت و ساز اجزا بر روی بند، با توجّه به فضای در نظر گرفته شده برای هر یک از عناصر.

شکل ۳۴ــ۲

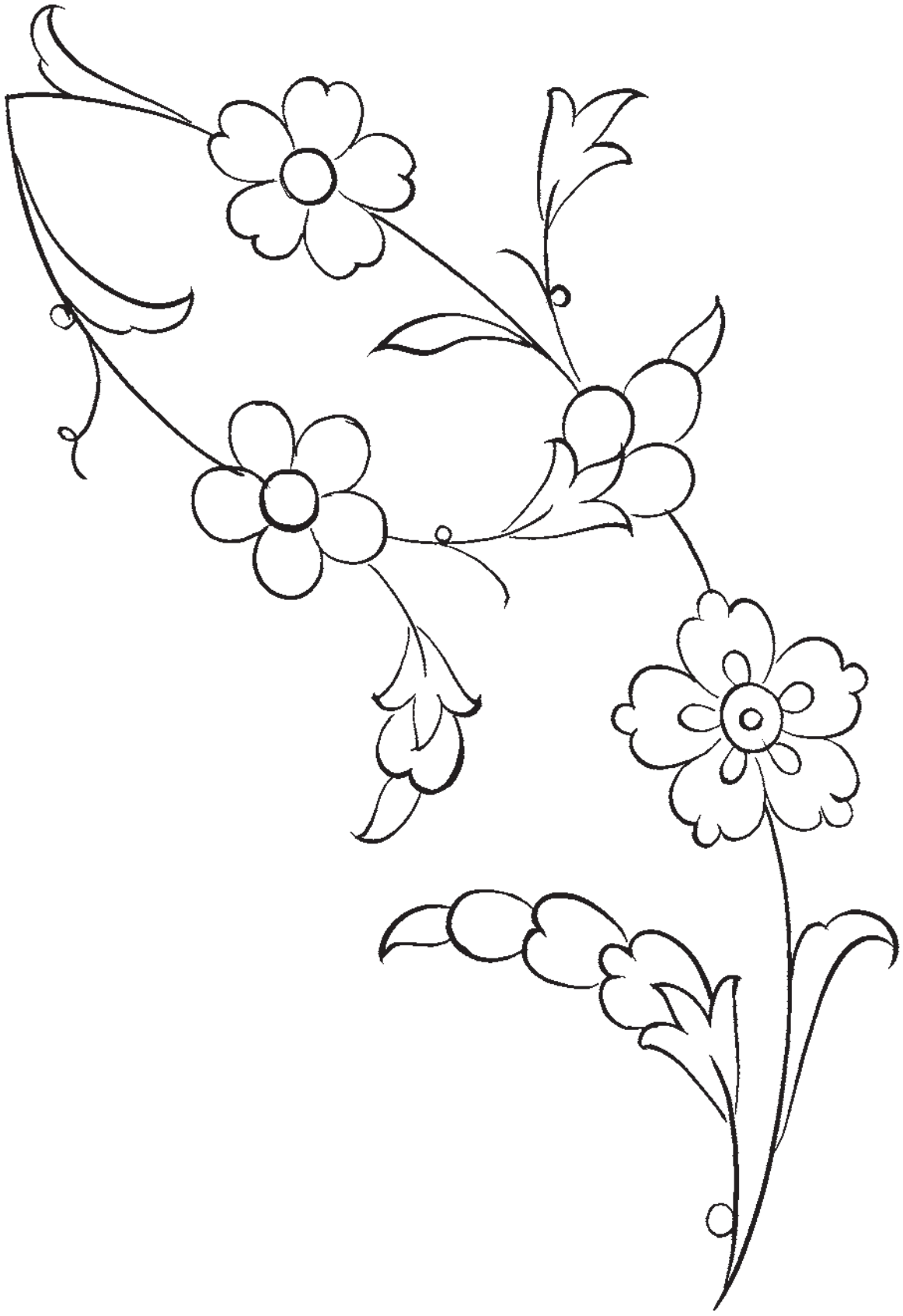

شکل ۳۵ــ۲ ساخت و ساز یک نمونه‌ی دیگر از ترکیب‌بندی اجزا بر روی بند

گل‌های عباسی[1]

گل‌های عباسی به دو گروه «گل‌های عباسی کوچک» و «گل‌های عباسی بزرگ» تقسیم می‌شوند :

گل‌های عباسی کوچک (پروانه‌ای[2]): گل‌های پروانه‌ای از موارد الهام از طبیعت است که هنرمند با دریافت ذهنی از نمونه‌های طبیعی، طرح را منطبق با دیدگاه و ذهنیّت خویش به گونه‌ای جدید طراحی می‌کند.

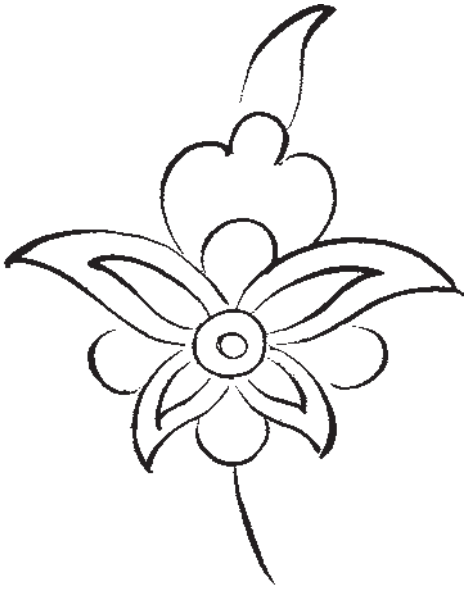

شکل ۳۶ــ۲

روش طراحی گل پروانه‌ای:

۱ــ ترسیم دایره

۲ــ ترسیم قطر آن

۳ــ ترسیم خطی به موازات قطر دایره و به فاصله‌ی حدود $\frac{۱}{۵}$ اندازه‌ی شعاع (عمود بر قطر)

۴ــ با حذف فاصله‌ی قطر تا خط عمود، گل پروانه‌ای را در نیم‌دایره‌ی باقی مانده طراحی می‌کنیم.

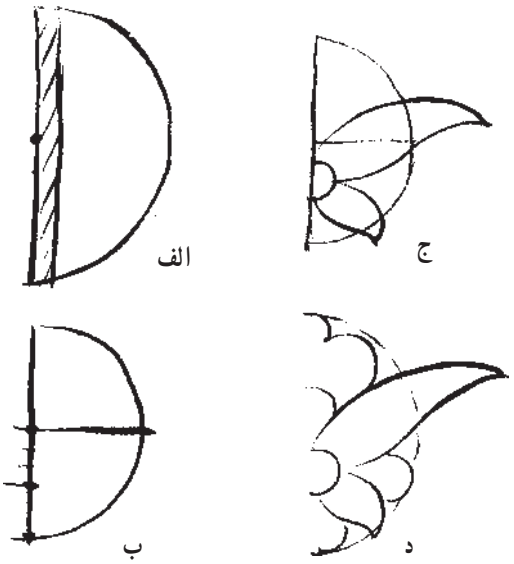

شکل ۳۷ــ۲

۵ــ نیمه‌ی پایینی خطّ عمود را به دو قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم.

۶ــ قسمت بالایی خط تقسیم‌شده را به سه قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم.

۷ــ نیم‌دایره‌ای به قطر $\frac{۲}{۳}$ پایینی این پاره‌خط ترسیم می‌کنیم[3].

۸ــ برای طراحی گل‌برگ‌های گل پروانه‌ای (مطابق طرح)، ابتدا طراحی را از گل‌برگ کوچک به ترتیب شماره در جهت فلش‌ها آغاز می‌کنیم[4] و در طراحی پاره خط ۳، ۵ حتماً باید خط با یک حرکت قلم، از نقطه‌ی چهار که وسط نیم‌دایره است عبور کند.

پس از طراحی گل‌برگ‌های گل پروانه‌ای، برای پرکردن فضاهای باقی‌مانده می‌توان از گل‌برگ‌های گل پنج‌پر، مطابق طرح استفاده نمود.

۱ــ ترسیم گل عباسی که ضمناً به گل شاه‌عباسی نیز معروف است، به‌صورت قرینه‌ای اجرا می‌شود.

۲ــ نام دیگر آن گل «کم‌پر» یا «چهارپر» است.

۳ــ این تقسیمات برای تعیین محل و اندازه‌ی دایره‌ی مرکزی گل پروانه‌ای نسبت به کل دایره صورت می‌گیرد.

۴ــ فاصله‌ی نقطه ۲ بر روی نیم‌دایره به اندازه‌ی $\frac{۱}{۶}$ آن است و اندازه‌ی پاره‌خط ۳ــ۴ با پاره‌خط ۵ــ۴ برابر است.

برای تکمیل گل لازم است نیمه‌ی دیگر آن را با همین روش طراحی کرد. برای کسب توانایی بیش‌تر در ترسیم طرح فوق، به حدّی باید تمرین نمود که طراحی کامل آن بدون استفاده از تقسیم‌بندی‌های فوق ممکن گردد[1].

تـذکّـر : یک گـل پـروانـه‌ای زیـبا چشم‌نـواز در حال پـرواز، دارای مشخصـه‌های زیـر است. تنـاسب، شادابـی، شکوفـایـی.

معیّن کنید در طرح‌های زیر، مشخّصات ارائه‌شده در کدام یک صادق است؟

شکل ۳۸ــ۲

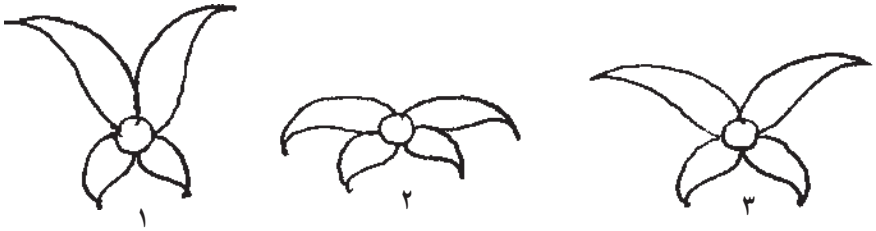

شکل ۳۹ــ۲

انواع تزیینات گل پروانه‌ای: برای ایجاد تنوّع در شکل و حالت پرواز گل پروانه‌ای با تغییر حالت گل‌برگ‌های بالا و پایین، طرح‌های مورد نظر (مطابق اشکال زیر)، حاصل می‌گردد.

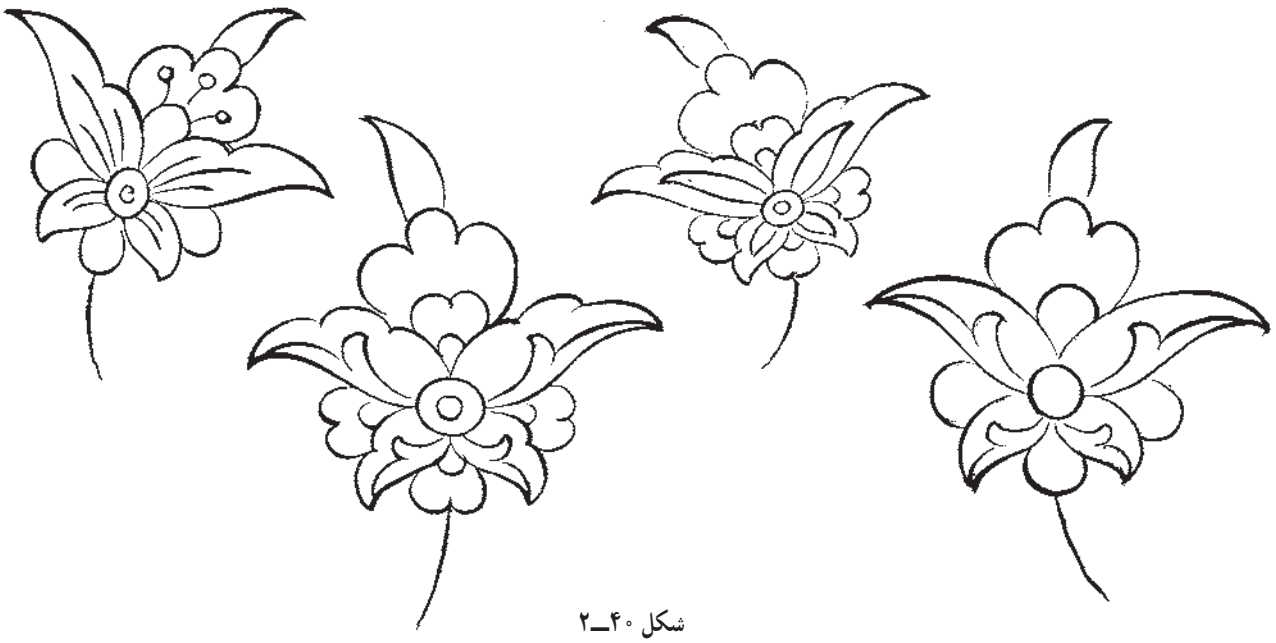

شکل ۴۰ــ۲

۱ــ معمولاً در طراحی‌های قرینه‌ای گاهی هنرجویان در کشیدن طرح‌ها در سمت راست یا چپ توانایی بیش‌تری دارند. برای ایجاد تعادل بین جهت‌ها، لازم است در بخش ضعیف‌تر تمرین بیش‌تری صورت پذیرد.

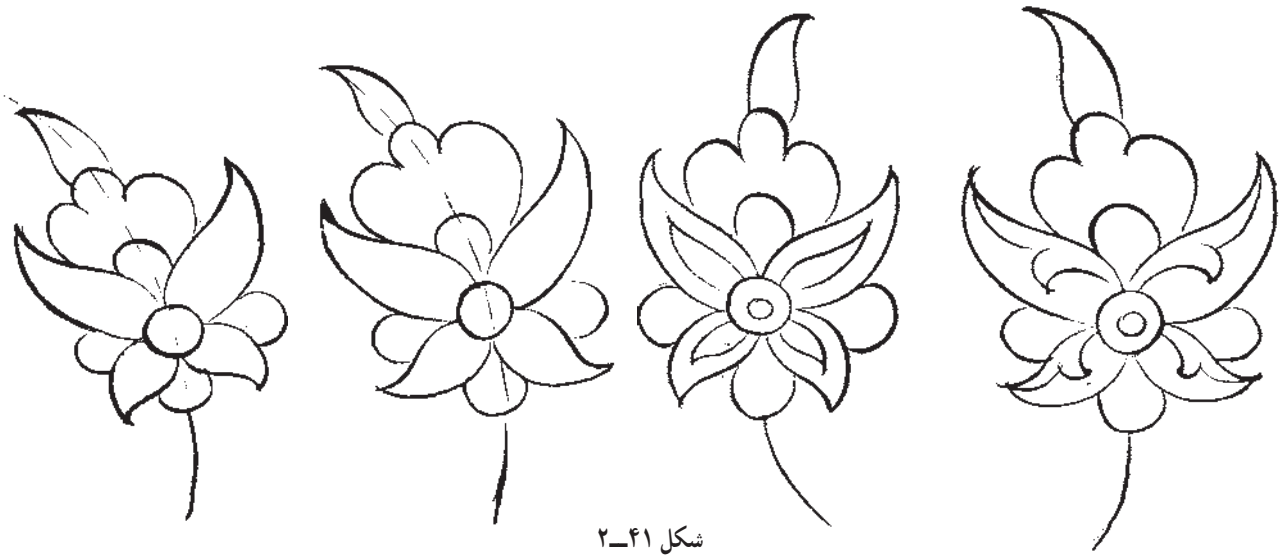

شکل ۴۱ــ۲

شکل ۴۲ــ۲

تذکّر: برای ایجاد تنوّع، با مطالعه‌ی گل‌های مشابه، شما نیز با ذوق و سلیقه‌ی خود گل‌های جدیدی را طراحی کنید.

طراحی و ترکیب‌بندی گل پروانه‌ای بر روی بند: به شکستگی ساقه توجّه شود.

طراحی برگ بزرگ

مطالعه و مشاهده‌ی نمونه‌های گوناگون گیاهان و مخصوصاً برگ‌ها در طبیعت، موجب انگیزش هنرمندان می‌شود تا در آثار خویش از نمونه‌های متنوّعی استفاده کنند و بر غنا و تنوّع آثار خویش بیفزایند و برای دل‌پذیر کردن طرح‌ها لازم است که دائماً به بازنگری و خلاقیّت در آن‌ها بپردازند. از این‌رو، در طراحی برگ بزرگ با توجه به روش طراحی برگ ساده و کوچک و به‌دلیل طولانی و ساده بودن خطوط، ظرافت و زیبایی در برگ بزرگ از بین می‌رود، در این حال، برای ایجاد ظرافت و زیبایی از فرم‌هایی نظیر دندانه‌ها استفاده می‌شود.

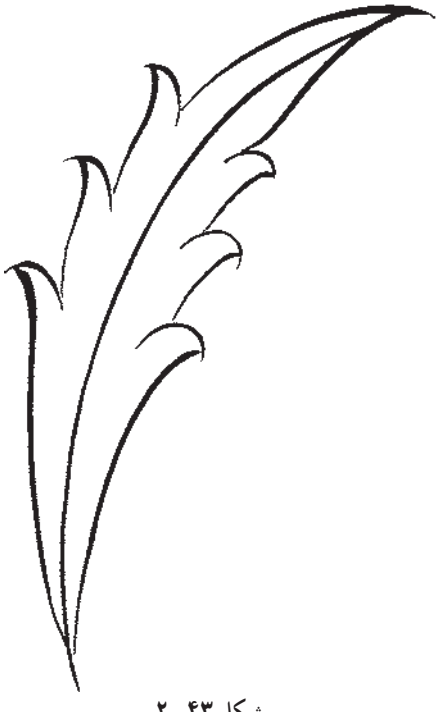

شکل ۴۳ــ۲

روش طراحی برگ بزرگ

۱ــ طراحی خط محوری برگ ؛

۲ــ طراحی خط بالایی و پایینی برگ شبیه برگ ساده ولی کشیده‌تر ؛

۳ــ تقسیم برگ از پهن‌ترین بخش آن به دو قسمت و تعیین جای دندانه‌ها (مطابق شکل) ؛

۴ــ طراحی و جاسازی دندانه‌ها.

شکل ۴۴ــ۲

توضیح: برای طراحی برگ‌های بزرگ‌تر و پیچیده‌تر، ابتدا روش فوق را اجرا می‌کنیم، سپس مراحل زیر را به آن می‌افزاییم.

۱ــ تقسیم برگ از پهن‌ترین قسمت آن

۲ــ اجرای تقسیمات بعدی متناسب با رشد و قانون طبیعی آن (بر این اساس، هرچه تعداد تقسیمات بیش‌تر می‌شود فاصله‌ی آن‌ها کم‌تر می‌گردد). تقسیم‌بندی و طراحی مطابق شکل زیر.

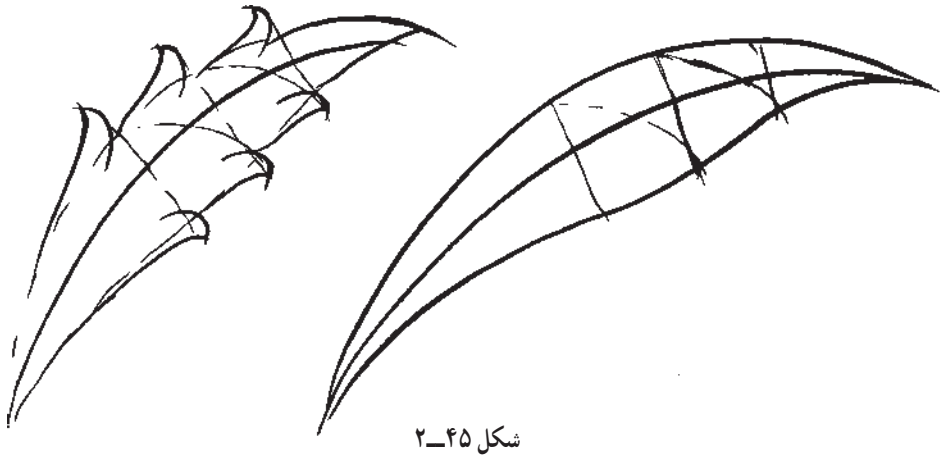

شکل ۴۵ــ۲

به نسبت بزرگ شدن برگ، تعداد دندانه‌های آن زیادتر می‌شود و در ضمن تعداد برگ‌ها نیز می‌تواند افزایش یابد.

شکل ۴۶ــ۲

ترکیب‌بندی و تعیین جای برگ بزرگ بر روی بند:
تعیین محل و اجرای برگ بر روی بند دارای شرایط زیر است :

۱ــ محل استفاده‌ی برگ بزرگ بر روی بند، مانند غنچه‌ها، در سربندهای اصلی و فرعی است.

۲ــ جهت حرکت برگ بزرگ با قوس و جهتِ گردش بند مطابق است.

۳ــ استفاده از برگ بزرگ در وسط بند موجب از بین رفتن زیبایی و ظرافت طرح می‌گردد.

شکل ۴۷ــ۲

در این طرح محل استفاده‌ی برگ بزرگ را بر روی بند، مانند غنچه‌ها، در سربندهای اصلی و فرعی مشاهده می‌نمایید.

شکل ۴۸ــ۲

نمونه‌ی جهت حرکت برگ بزرگ، مطابق با قوس و جهتِ گردش بند، در طرح زیر اجرا شده‌است.

شکل ۴۹ــ۲

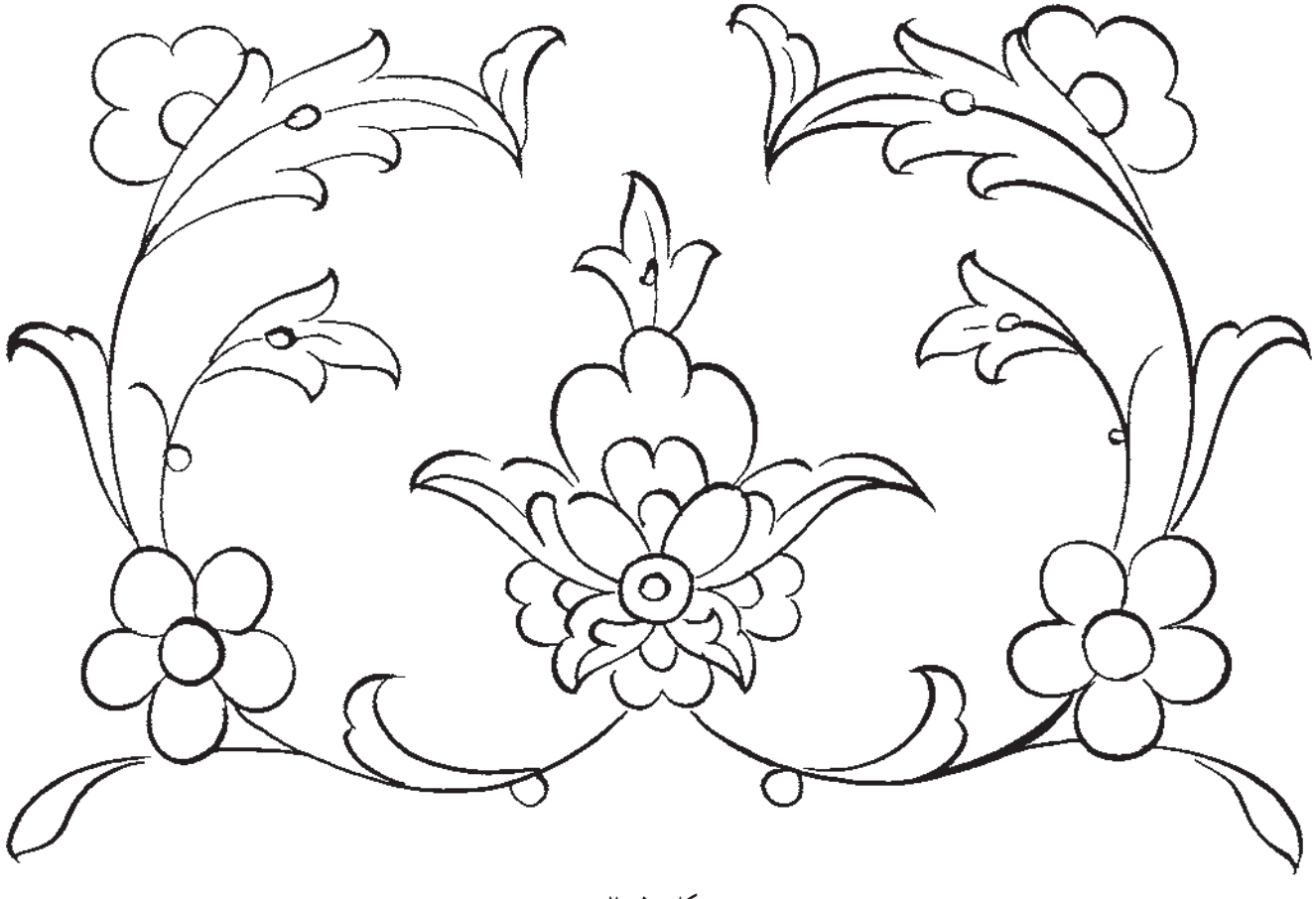

شکل ۵۰ــ۲

در طرح زیر چگونگی استفاده از برگ بزرگ در وسط بند را، که موجب از بین‌رفتن زیبایی و ظرافت طرح می‌گردد،مشاهده می‌کنید. هم‌چنین روش نامناسب نشاندن برگ بزرگ و غنچه بر روی ساقه در این طرح به روشنی قابل درک است.

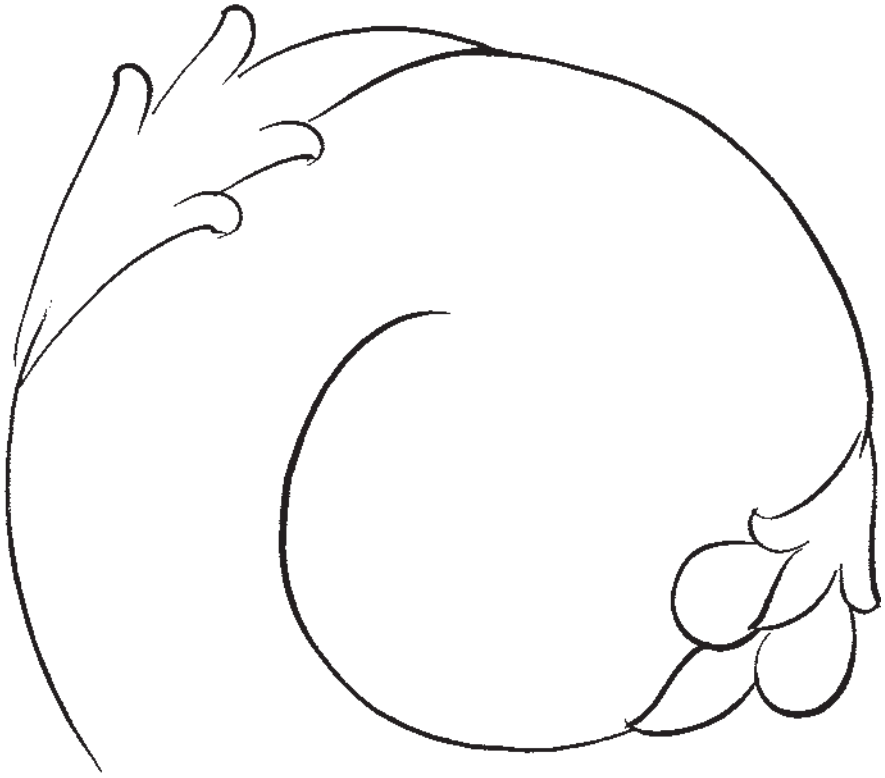

شکل ۵۱ــ۲

گل عباسی بزرگ

گل عباسی یا گل اناری از نمونه‌ی گل‌هایی است که از لحاظ سابقه و کاربرد، ریشه‌ی عمیقی در تاریخ هنر ایران دارد و از گذشته‌های دور در آثار هنری به چشم می‌خورد و از نمونه‌های بسیار پایدار و غنی طراحی سنتی ایران است، که هنوز هم با زیبایی تمام در آثار طراحان معاصر خودنمایی می‌کند. این گل، در طول زمان حیات خویش، دارای نام‌های مختلفی بوده که مهم‌ترین آن‌ها «گل شاه‌عباسی» یا «گل اناری» است.

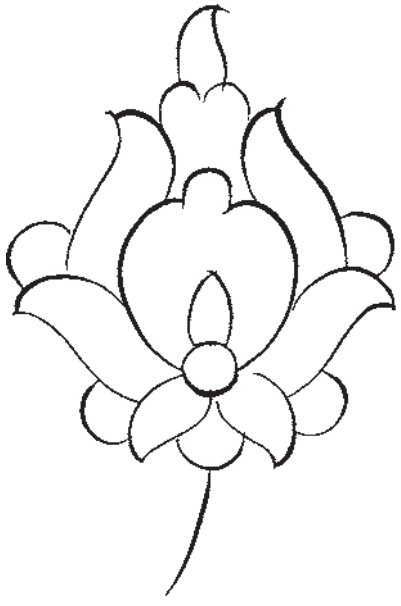

شکل ۵۲ــ۲

مطالعه آزاد

آیا می‌دانید در طراحی گل‌های اناری از شکل میوه‌ی انار الهام گرفته‌اند؟

اگر با دقت به شکل اصلی این دسته از گل‌ها نگاه کنیم، طرح دلربای گل انار یا شکل دایره مانند انار و سرو تاج شعله مانند آن را خواهیم دید. استفاده از نقش انار در آثار و ابنیه ایرانی سابقه‌ی بسیار طولانی دارد. براساس یافته‌های باستان شناختی استفاده از نقوش اناری به حدود ۵ تا ۶ هزار سال پیش بازمی‌گردد و در اساطیر و هنرهای ایران باستان از منزلت و مقام والایی برخوردار بوده است.

انار در زمان‌های دور نشانه‌ی حاصل‌خیزی، برکت، باروری و فراوانی محصول بوده و به طور کلی مقدس شمرده می‌شده است. در دین اسلام از انار، به عنوان یک مائده‌ی آسمانی و میوه بهشتی یاد می‌شود. تقریباً تمام قسمت‌های درخت انار قابل استفاده است و خاصیت غذایی، دارویی و خوراکی دارد.

قابل ذکر است که درخت انار از گیاهان بومی ایران بوده و از کشور ما به سایر سرزمین‌ها برده شده است. این درخت، هم‌چنان، به صورت سنتی در باغ‌ها و حیاط خانه‌های ایرانی کاشته می‌شود.

طرح انار، گچ‌بری دوره‌ی ساسانی

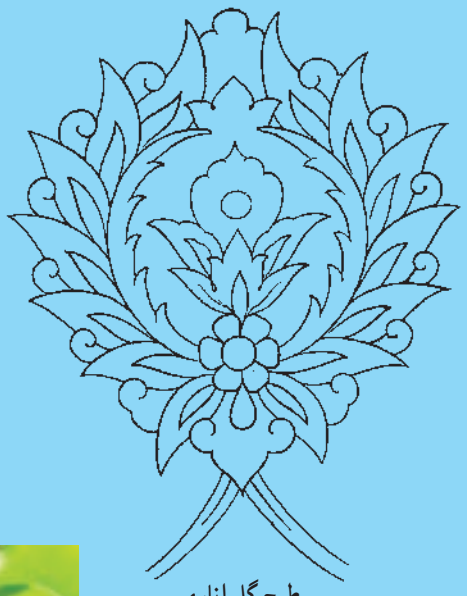

طرح گل اناری

میوه انار

روش و مراحل طراحی گل عباسی[1]

۱ــ ابتدا نیم‌دایره‌ای به روش طراحی گل پروانه‌ای مطابق مرحله‌ی ۱ تا ۴ آن ترسیم می‌کنیم.

۲ــ نیم‌دایره‌ای مطابق شکل، از مرکز الف به شعاع ب ترسیم می‌کنیم.

۳ــ پاره‌خط د، هـ را به سه قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم و از نقطه‌ی (د) به شعاع (د،و) نیم‌دایره‌ای می‌کشیم.

۴ــ ربع دایره‌ای به شعاع (د، و) از مرکز (ز) در بالای قوس وسط ترسیم می‌کنیم.

۵ــ نیم‌دایره‌ای به شعاع (الف، ج) به‌صورت نقطه‌چین ترسیم می‌کنیم.

۶ــ نیم‌دایره بزرگ را به شش قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم.

۷ــ گل‌برگ‌ها را به‌ترتیب و مطابق شکل از پایین به بالا و سپس برای تکمیل شکل گل، نیمه‌ی دیگر آن را مطابق روش فوق طراحی می‌کنیم.

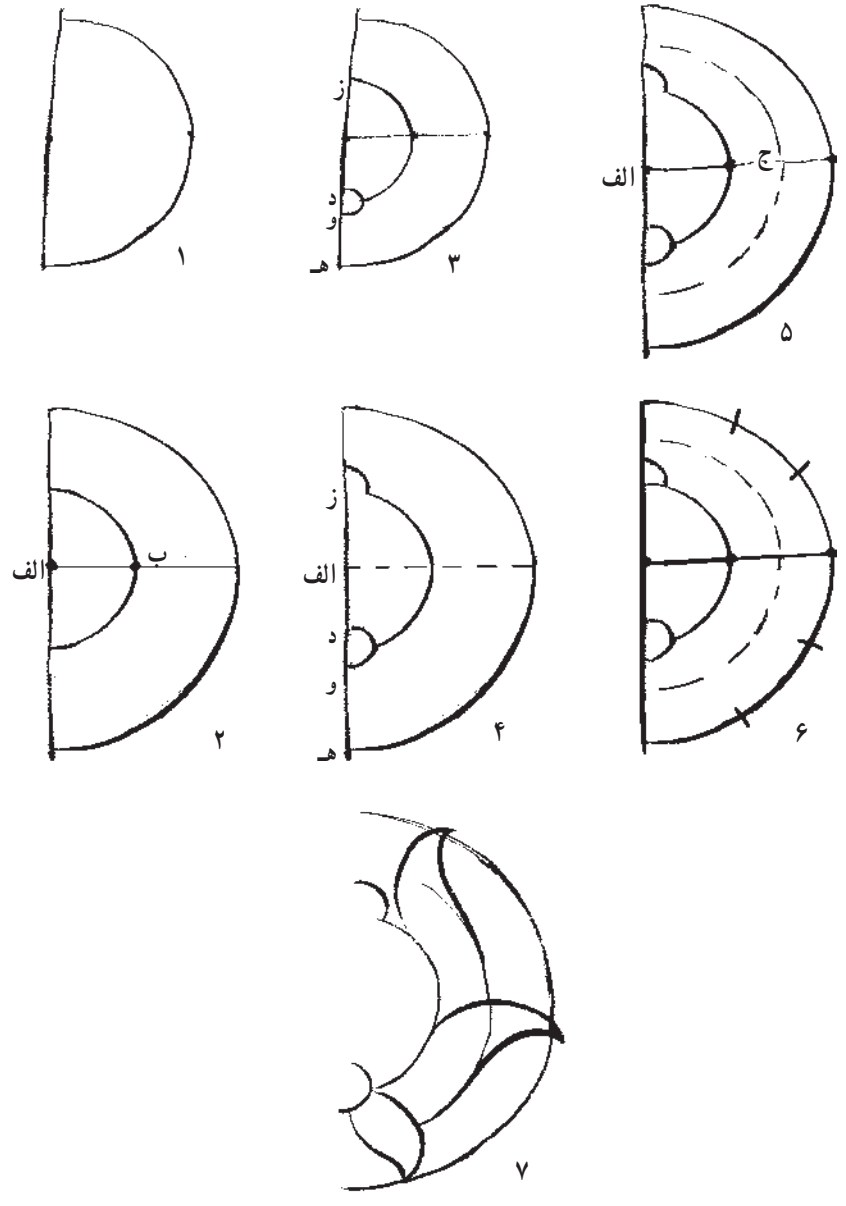

شکل ۵۳ــ۲

۱ــ این گل، به گل اناری یا گل پُرپَر هم معروف است

برای تزیین و تکمیل گل عباسی و پرکردن فضاهای باقی‌مانده داخلی گل، می‌توان از گل‌برگ‌های گل پنج‌پر (مطابق شکل) استفاده نمود.

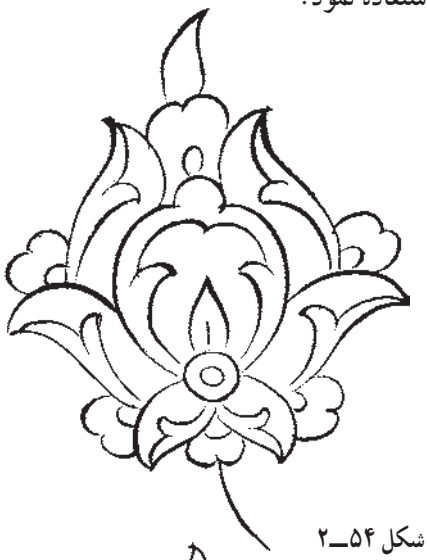

شکل ۵۴ــ۲

تذکّر: با افزایش گل‌برگ‌ها و تغییر تزیینات، می‌توان به گل‌های عباسی ظریف، متنوّع و زیباتری دست یافت.

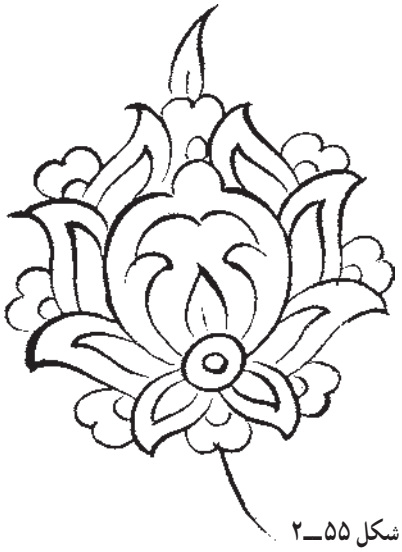

شکل ۵۵ــ۲

شکل ۵۶ــ۲

ترکیب‌بندی گل عباسی بر روی بند: روش ترکیب‌بندی مباحث گذشته با گل عباسی بزرگ بر روی ساقه.

طرح شماره‌ی ۱ به‌روش آزاد

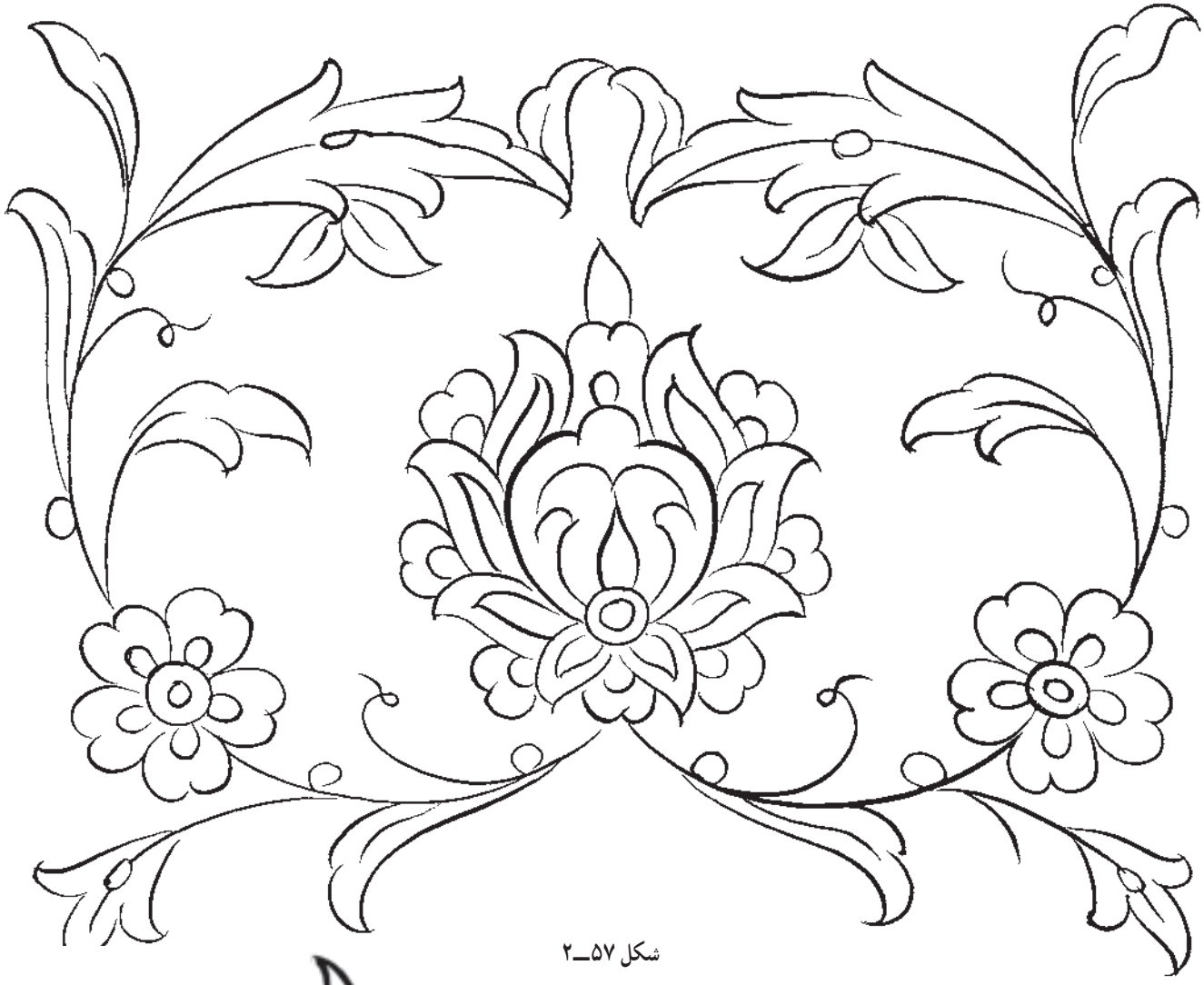

شکل ۵۷ــ۲

شکل ۵۸ــ۲

گل عباسی افشان (بازشونده): مفهوم افشان در این گل، به‌دلیل تفاوت حالت این گل با گل عباسی درس قبل، در این است که گل‌برگ‌های گل عباسی پشت سر هم به‌طور یک‌نواخت و یک اندازه «به‌جز گل‌برگ‌های پایین آن» قرارگرفته است ولی در نوع افشان منشأ رشد همه‌ی گل‌برگ‌ها از یک نقطه است و گل‌برگ‌ها در این گل، از کوچک به بزرگ به‌صورتی که احساس می شود گل‌افشان در حال بازشدن است در کنار یکدیگر قرار دارند.

روش و مراحل طراحی گل عباسی آفشان

۱ــ ترسیم نیم‌دایره و تعیین مرکز و شعاع عمود بر قطر آن

۲ــ شعاع نیم‌دایره را به دو قسمت مساوی (و نیمه‌ی میانی را به چهار قسمت مساوی) تقسیم کنید.

مطابق شکل، نیم‌دایره‌ای به همان مرکز رسم و نیم‌دایره‌ی کوچک پایینی و ربع دایره‌ی بالایی را مطابق دستور درس قبل ترسیم کنید.

۳ــ نیم‌دایره‌ی بزرگ را به شش قسمت مساوی تقسیم و گل‌برگ‌ها را به‌ترتیب از بزرگ به کوچک و کوچک‌تر (مطابق شکل) ترسیم کنید. فاصله‌ی گل‌برگ‌های «د،ر» مساوی «ر،س» با یکدیگر مساوی است.

قرینه‌ی گل را به همین ترتیب تمرین و سپس شکل کامل گل را طراحی کنید.

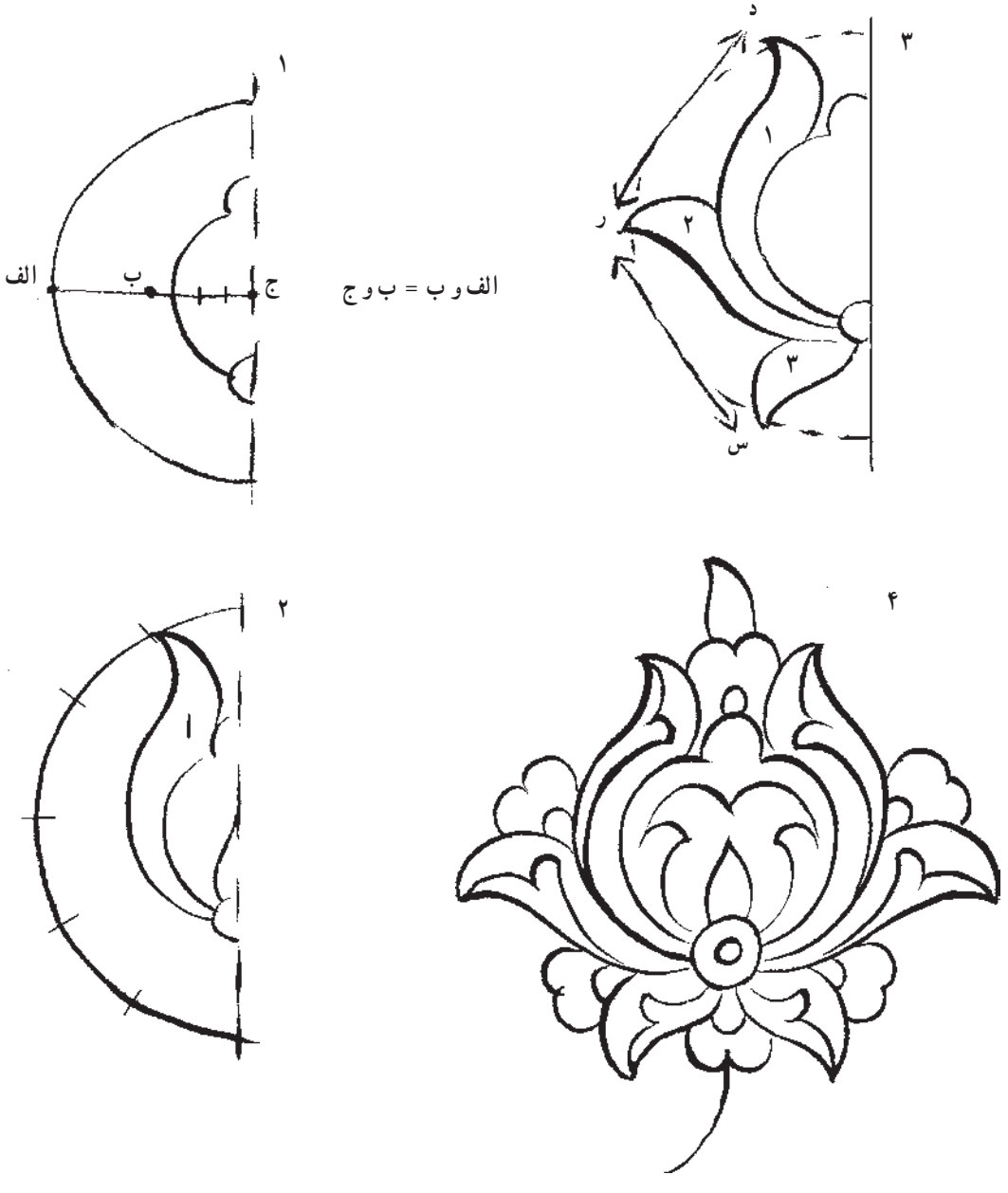

شکل ۵۹ــ۲

ترکیب‌بندی گل عباسی اَفشان با عناصر دروس گذشته بر روی بند

شکل ۶۰ــ۲

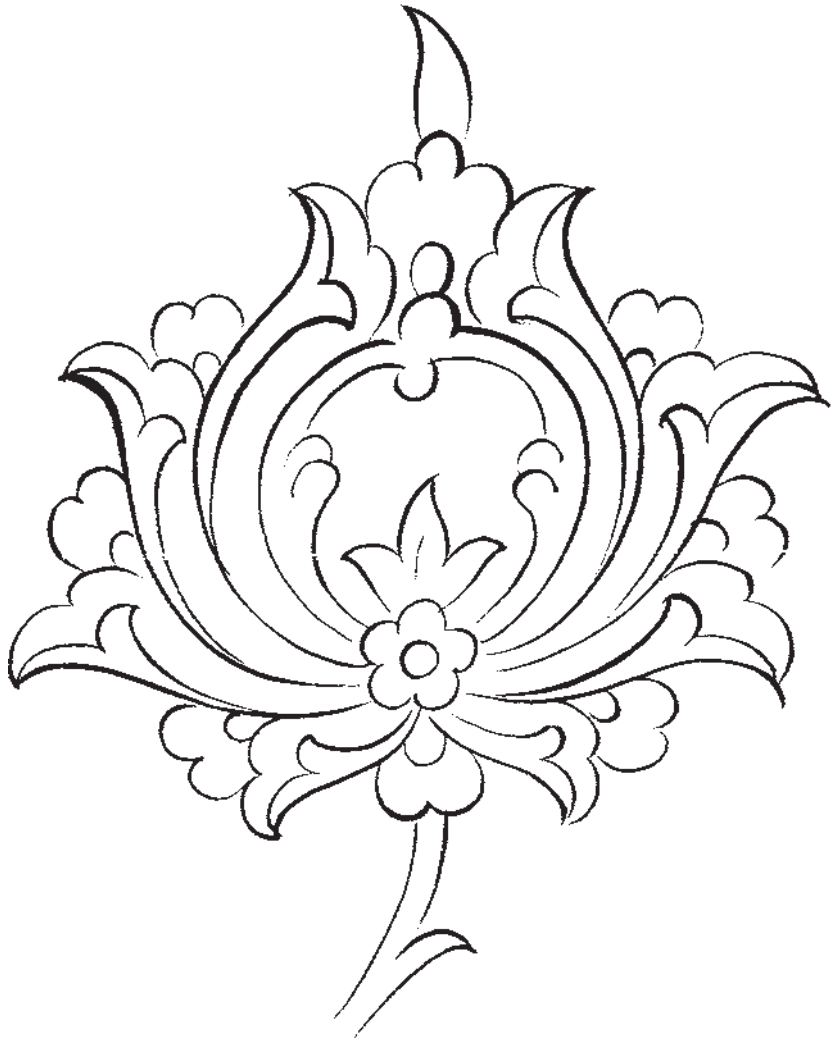

شکل ۶۱ــ۲ ساخت‌وساز گل عباسی افشان

برگ مو

برگ‌ها نیز مانند دیگر عناصر طبیعی جایگاه ویژه‌ای در فرهنگ و هنر ما ایرانیان دارند. به‌قول سعدی شیرازی :

برگ درختان سبز در نظر هوشیار

هر ورقش دفتری‌ست معرفت کردگار

از این‌رو، برگ‌ها نیز همانند گل‌ها و غنچه‌ها، سرشار از لطافت و ظرافت و زیبایی‌اند و هریک به سهم خود تأثیر به‌سزایی در آفرینش هنری دارند.

بعضی از این گیاهان مانند برگ موکه مظهر سرسبزی درختان بهشتی است، متناسب با بینش و اعتقادات معنوی و مذهبی طراحان جایگاه رفیع‌تری را در طراحی سنتی یافته‌اند.

برگ مو، یکی از برگ‌های پیچیده در بخش نقوش ختایی است که، بنا به ضرورت موقعیّت، پس از توضیح درباره‌ی برگ‌های ساده در این مرحله به شرح آن می‌پردازیم.

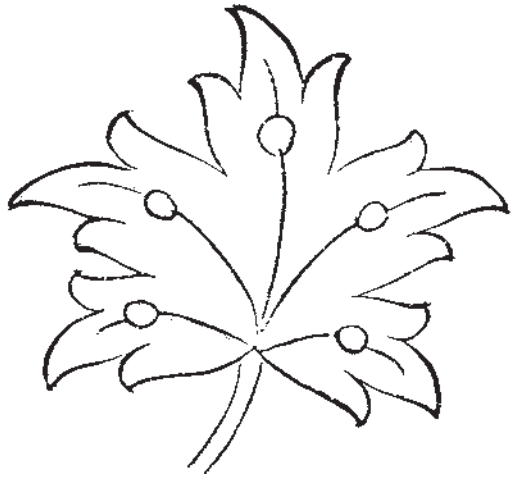

شکل ۶۲ــ۲

برگ‌مو دارای انواع گوناگون از کوچک تا بزرگ است. از این‌رو، مناسب است که در طراحی، ابتدا از اندازه‌ی کوچک و ساده به بزرگ و پیچیده تمرین شود.

روش و مراحل طراحی برگ‌مو

۱ــ ترسیم خط محور ؛

۲ــ ترسیم مثلث متساوی‌الاضلاع بر روی خط محور به‌گونه‌ای که قاعده‌ی آن عمود بر محور باشد ؛

۳ــ تقسیم ارتفاع مثلث به دو قسمت مساوی و ترسیم خطی به موازات قاعده از نقطه‌ی تقسیم‌شده ؛

۴ــ تقسیم خط به چهار قسمت مساوی ؛

۵ ــ طراحی برگ‌ها بر اساس شکل.

شکل ۶۳ــ۲

تمرین: برای طراحی یک برگ کوچک با استفاده از تقسیم‌بندی **تمرین:** به‌منظور کسب توانایی، توصیه می‌شود برگ کوچک را بدون طیّ مراحل فوق و آزادانه طراحی نمایید.

شکل ۶۴ــ۲

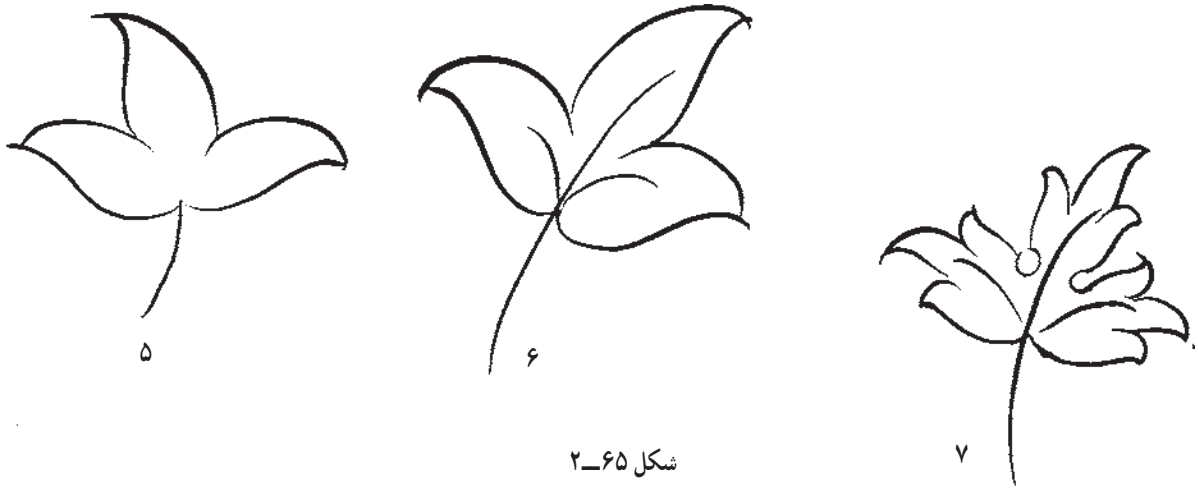

شکل ۶۵ــ۲

روش طراحی برگ‌موی پنج ترک

۱ــ مراحل ۱ و ۲ تکرار گردد.

۲ــ ارتفاع مثلث به سه قسمت مساوی تقسیم شود.

۳ــ ترسیم خطوط موازی با قاعده از نقاط تعیین‌شده و تقسیم هریک به ۴ قسمت مساوی (مطابق شکل زیر).

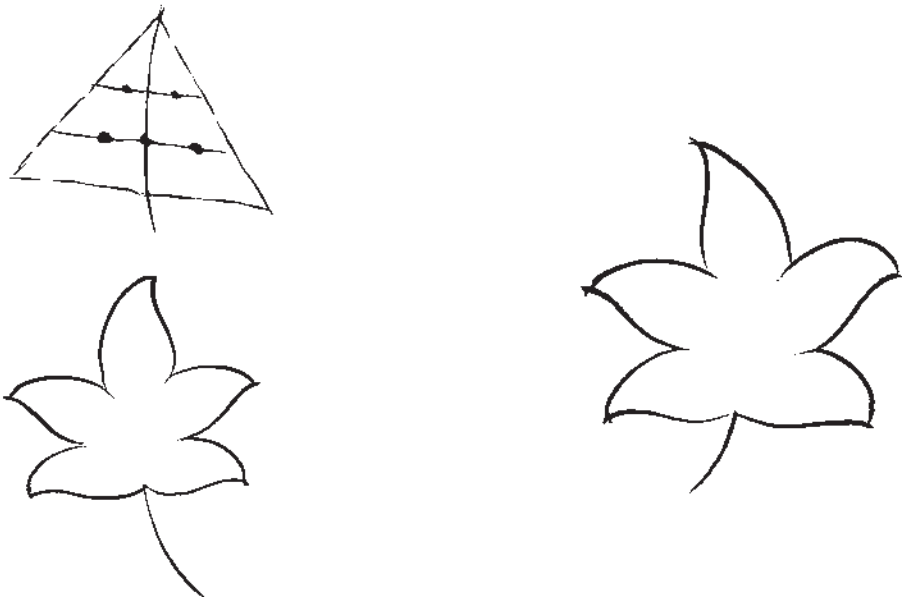

شکل ۶۶ــ۲

۴ــ طراحی ترک‌های بیش‌تر (مطابق شکل زیر).

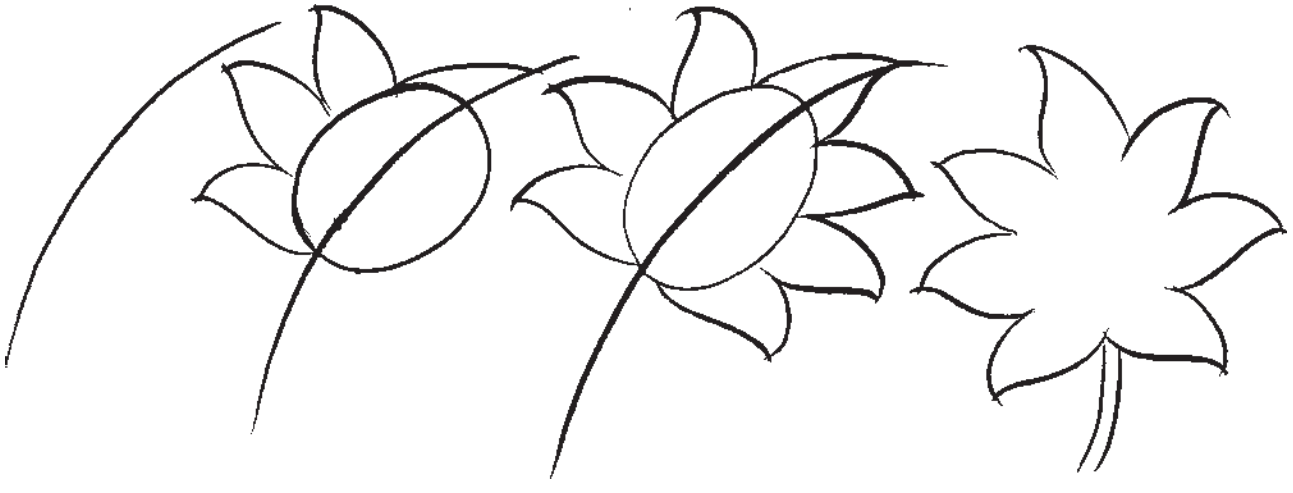

شکل ۶۷ــ۲

یادآوری: برای ایجاد زیبایی و ظرافت در طراحی برگ‌موی بزرگ، از رگ‌برگ و دندانه (مطابق شکل) استفاده شود.

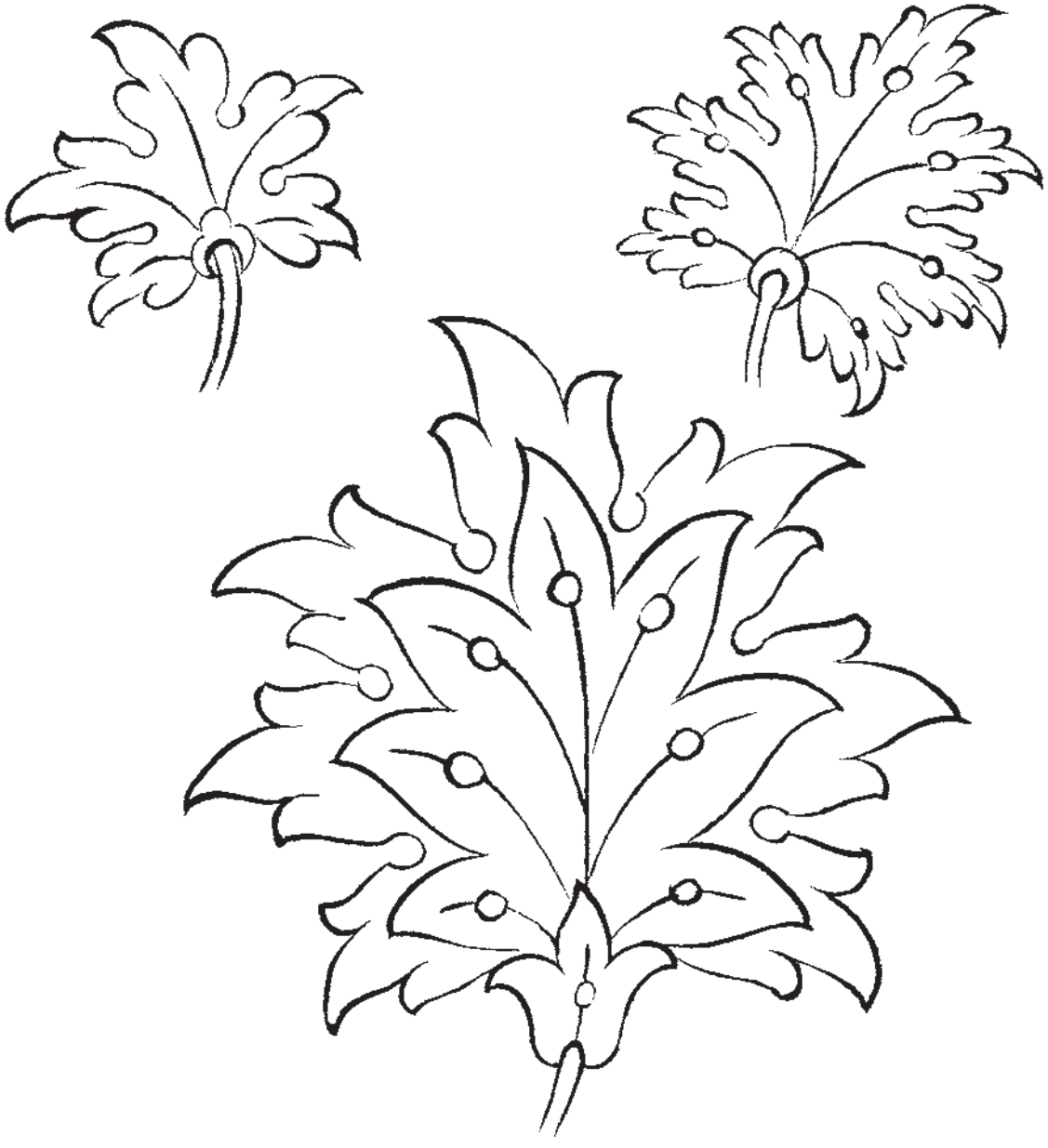

شکل ۶۸ــ۲

روش ترکیب‌بندی و رعایت نسبت و تناسب برگ‌مو با عناصر تزیینی دیگر بر روی بند[1].

شکل ۶۹ــ۲

۱ــ در ترکیب‌بندی، برگ‌مو از گل‌های عباسی بزرگ‌تر است.

خودآزمایی

۱ــ انواع برگ‌ها را نام ببرید و طراحی کنید.

۲ــ غنچه و انواع آن را طراحی کنید.

۳ــ روش‌های مختلف طراحی بند را شرح دهید.

۴ــ انواع بند را طراحی کنید.

۵ــ انواع ساقه را با روش‌های مختلف طراحی کنید.

۶ــ انواع گل‌ها را نام ببرید و طراحی کنید.

۷ــ ترکیب‌بندی‌های مختلفی از ساقه، برگ، گل و غنچه را اجرا نمایید.

فصل سوم

اسلیمی

هدف‌های رفتاری: پس از پایان این فصل هنرجو باید بتواند :

۱ــ ساختمان اسلیمی (بند اسلیمی، سر اسلیمی، سربند) را توضیح دهد.

۲ــ سراسلیمی را طراحی و توسازی نماید.

۳ــ انواع سربند اسلیمی را طراحی نماید.

۴ــ انواع ترکیب‌بندی سراسلیمی و سربند را بر روی بند اجرا کند.

۵ــ انواع اسلیمی را نام ببرد و طراحی کند.

۶ــ ترکیب‌بندی‌های مختلفی از انواع اسلیمی، سربندها و بندها، را طراحی کند.

اسلیمی

ساختمان اسلیمی

ساختمان اسلیمی از پنج قسمت تشکیل می‌شود :

۱ــ بند اسلیمی

۲ــ سر اسلیمی

۳ــ سربند اسلیمی

۴ــ زایده

۵ــ سر اسلیمی زائده‌دار

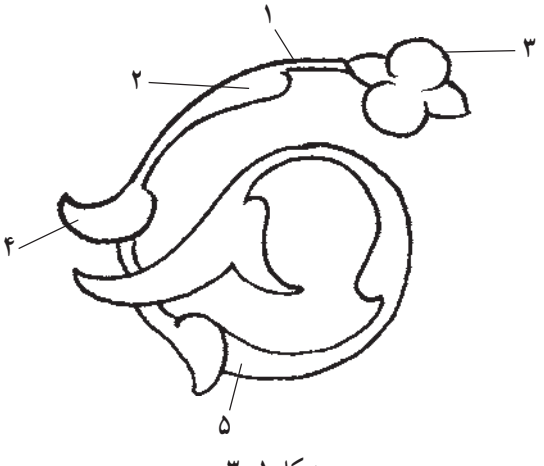

شکل ۱ــ۳

بند اسلیمی

یادآوری: با توجه به اینکه روش طراحی و اجرای‌بند در اسلیمی و ختایی تفاوتی ندارد کلیه‌ی تعاریف و روش اجرای بند در بخش ختایی، در این بخش نیز صدق می‌کند.

سر اسلیمی: در دروس گذشته توضیح داده شده که طبیعت و آن‌چه در آن است دست مایه‌ی طراحان و هنرمندان بوده و هست. هنرمندان طراح با الهام از طبیعت و تغییر آن، طرح‌هایی را ویژه‌ی فرهنگ و هنر ملّی و دینی خود به‌وجود می‌آورده‌اند. آن‌چه در بخش ختایی آورده شد، از طبیعت الهام گرفته شده‌بود. ولی کاملاً منطبق با طبیعت نبوده و نیست امّا مصداق طبیعی دارد، مانند گل‌ها، غنچه و برگ‌ها ... ؛ ولی در طراحی اسلیمی‌ها مصداق واضح طبیعی وجود ندارد بلکه طرح اسلیمی آنقدر خلاصه و تغییر یافته است که مثال‌های ارائه شده همگی ثابت می‌کند که باید با دقت و احتیاط از آن سخن گفت. به‌طور مثال، سراسلیمی ممکن است از درخت سرو، یا بادام، دندان بعضی از حیوانات وحشی و یا عاج فیل اقتباس شده

باشد (سر اسلیمی بر دو نوع ساده و زایده دار است).

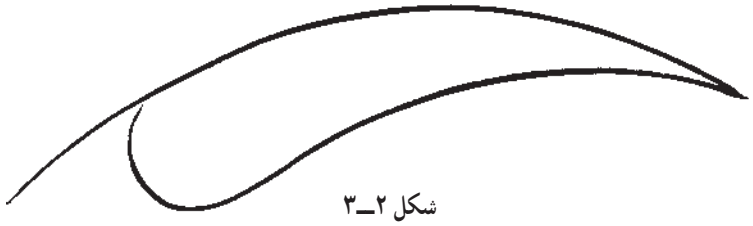

شکل ۲ــ۳

مصادیق طبیعی طرح همراه با نمونه‌ی آن :

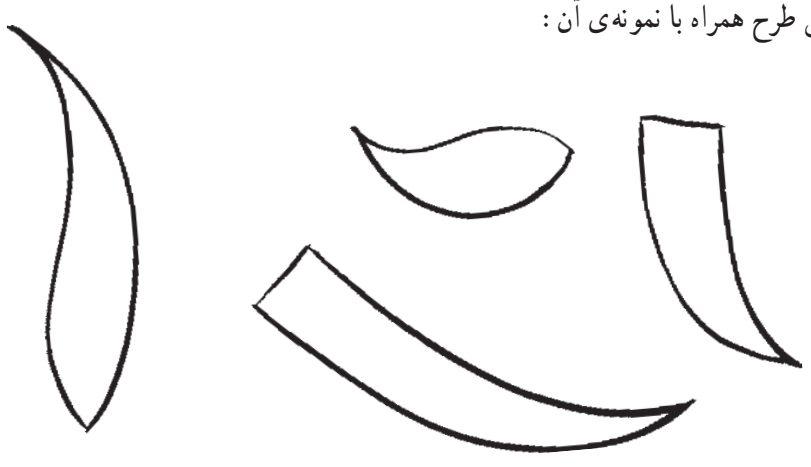

شکل ۳ــ۳

روش طراحی سراسلیمی

۱ــ ترسیم منحنی به اندازه‌ی تقریباً $\frac{۱}{۴}$ دایره ؛

۲ــ تقسیم منحنی به پنج قسمت مساوی ؛

۳ــ ترسیم قاعده‌ی اسلیمی به نسبت $\frac{۱}{۵}$ و قائم بر منحنی (مطابق شکل) ؛

۴ــ ترسیم منحنی پایین (مطابق شکل).

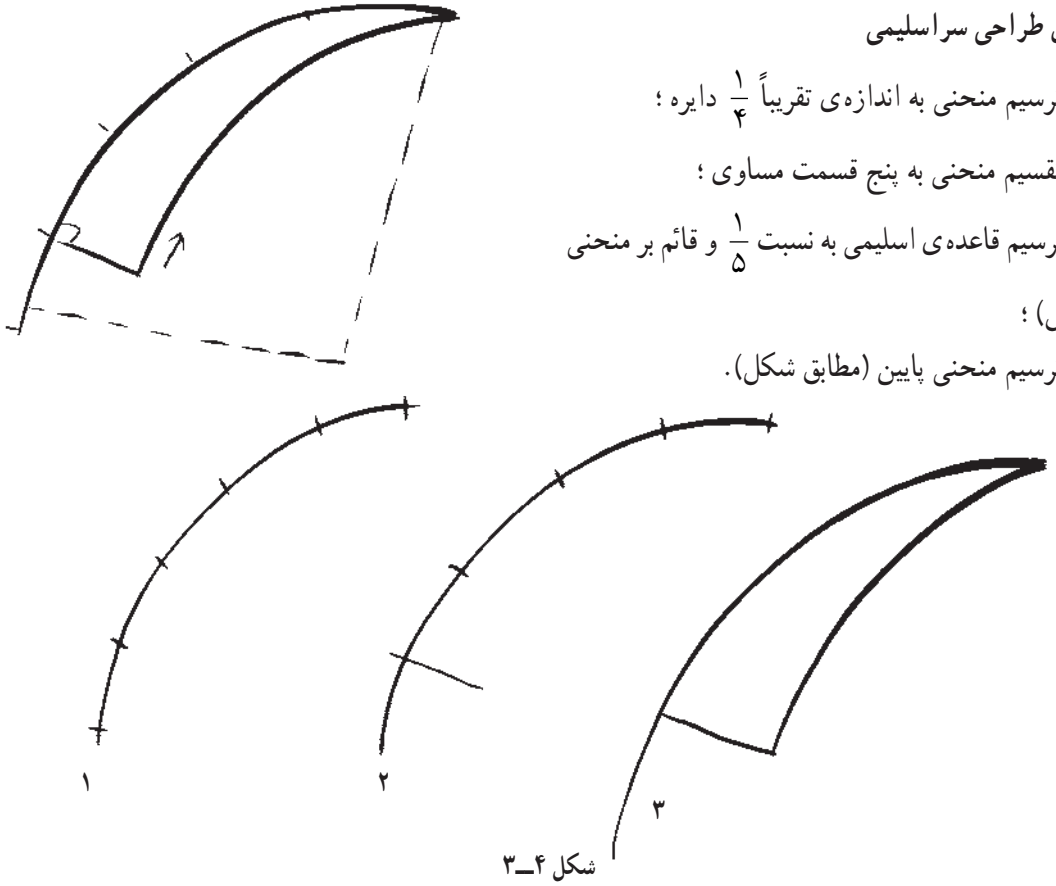

شکل ۴ــ۳

برای آمادگی بیش‌تر، طرح فوق را ابتدا از یک جهت، بدون استفاده از مراحل گفته‌شده تمرین کنید.

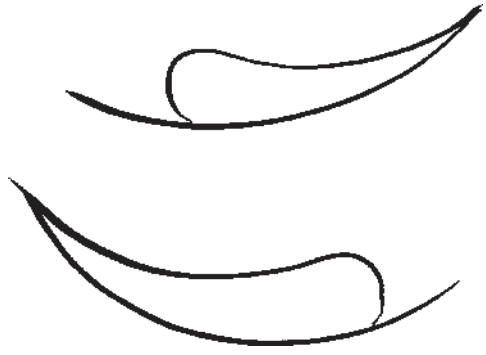

شکل ۵ــ۳

سپس برای کسب توانایی بیش‌تر و درک جهات مختلف، حرکت طرح آن را از جهات دیگر نیز تمرین نمایید.

شکل ۶ ــ۳

توسازی (ساخت و ساز درون اجزای اسلیمی): توسازی، یکی از شیوه‌های ساخت و ساز داخلی فضاهای خالی اجزای اسلیمی است که با این روش :

۱ــ ظرافت و دقّت در طراحی نقوش اسلیمی بیش‌تر می‌شود.
۲ــ موجب ایجاد تنوع در نقوش اسلیمی می‌گردد.
۳ــ کاربرد نقوش را متنوع‌تر می‌سازد.

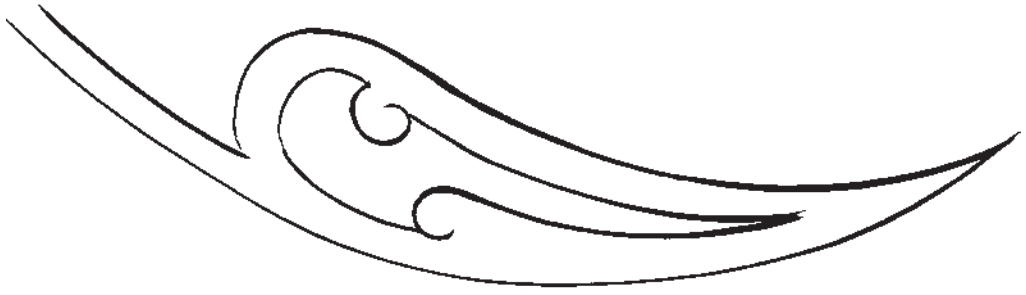

شکل ۷ــ۳

تذکر: عناصر تشکیل‌دهنده‌ی توسازی، همان اَشکال و اجزای خود اسلیمی است که در اندازه‌ی کوچک‌تر و ظریف‌تر در ساخت و ساز فضاهای خالی درون نقوش اسلیمی به کار می‌رود.

شکل ۸ــ۳ سر اسلیمی زایده‌دار

مراحل طراحی سر اسلیمی زایده‌دار :

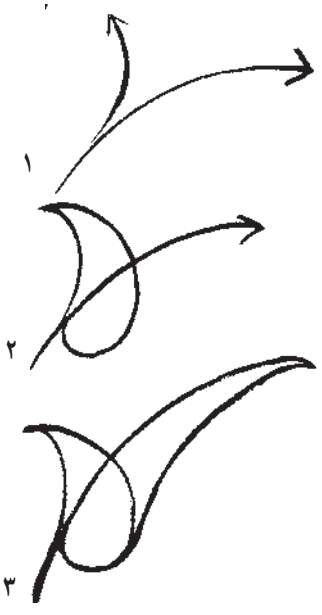

شکل ۹ــ۳

روش طراحی و ترکیب‌بندی سر اسلیمی بر روی بند :

شکل ۱۰ــ۳

سربند اسلیمی

سربند، نقشی است که برای اتّصال، استحکام و پوشانیدن بندهای اسلیمی در نقطه‌ی شروع، نقطه‌ی انشعاب و نقطه‌ی تقارن به‌کار می‌رود.

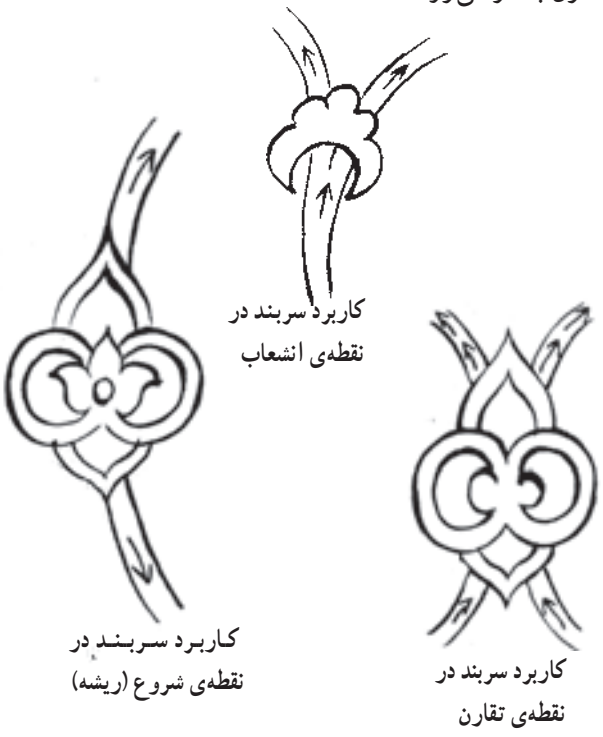

شکل ۱۱ــ۳

انواع سربند: سربندها دارای اشکال گوناگون‌اند. در این‌جا روش طراحی ۴ نمونه از آن‌ها ارائه می‌شود :

الف ــ روش طراحی سربند اسلیمی لوزی

۱ــ ترسیم خطّ قرینه ؛

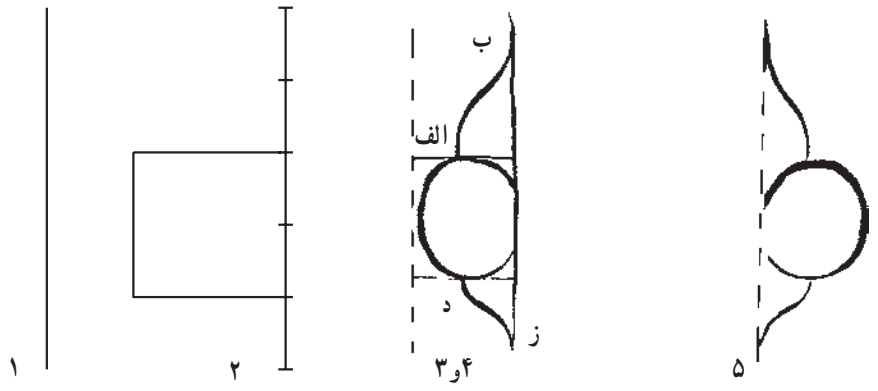

شکل۱۲ــ۳

۲ــ تقسیم خط به پنج قسمت مساوی و ترسیم دو خط قائم بر خط تقارن به اندازه‌ی یک و نیم برابر واحد تقسیم‌شده‌ی خط ؛

۳ــ ترسیم بیضی براساس فضای به‌دست آمده

۴ــ اتصال نقطه‌ی (الف به ب) و (د به ز)

تمرین برای کسب مهارت بیش‌تر در طراحی شکل بالا بدون استفاده از روش تقسیم‌بندی، ضروری است.

۵ــ برای تکمیل طرح و شناخت تصویری آن، بخش قرینه‌ی طرح را نیز به همان روش طراحی و تمرین کنید.

شکل ۱۳ــ۳

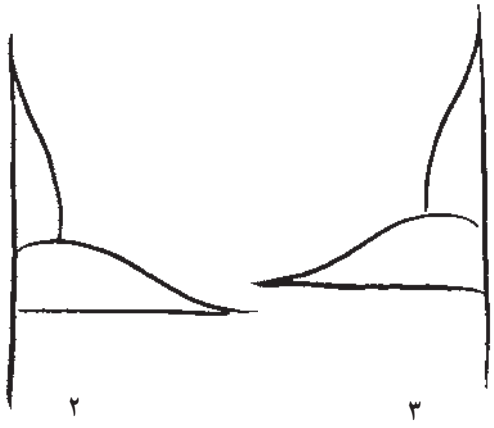

شکل ۱۵ــ۳

تمرین: نیمه‌ی مقابل طرح را مشابه تمرین ارائه‌شده طراحی کنید. در ضمن شما برای طراحی اشکال قرینه‌ای، معمولاً در اجرای یک جهت از طرح، موفق‌تر هستید. از این‌رو برای ایجاد توانایی یک‌سان در دست و فکرخویش، لازم است قسمت دیگر طرح بیش‌تر تمرین گردد تا توانایی شما در ارائه‌ی یک طرح و یا نقش کامل، به‌حدّ قابل‌قبولی برسد.

شکل ۱۴ــ۳

ب ــ روش طراحی سربند مثلثی

۱ــ ترسیم دو خط متقاطع با زاویه‌ی ۹۰° به اندازه‌ی یکدیگر و ترسیم و تقسیم آن‌ها به سه و چهار قسمت مساوی (مطابق شکل) ؛

۲ــ طراحی خطوط براساس تقسیم‌بندی و جهات حرکت خطوط ؛

توجّه: در سربند مقابل، خطوط با توجّه به حرکت و گردش حرف S طراحی می‌گردد.

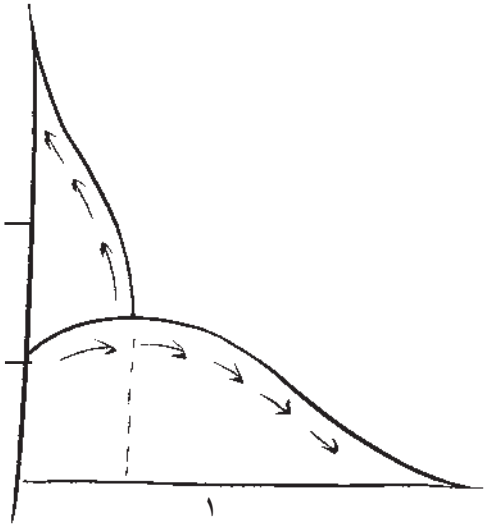

شکل ۱۶ــ۳

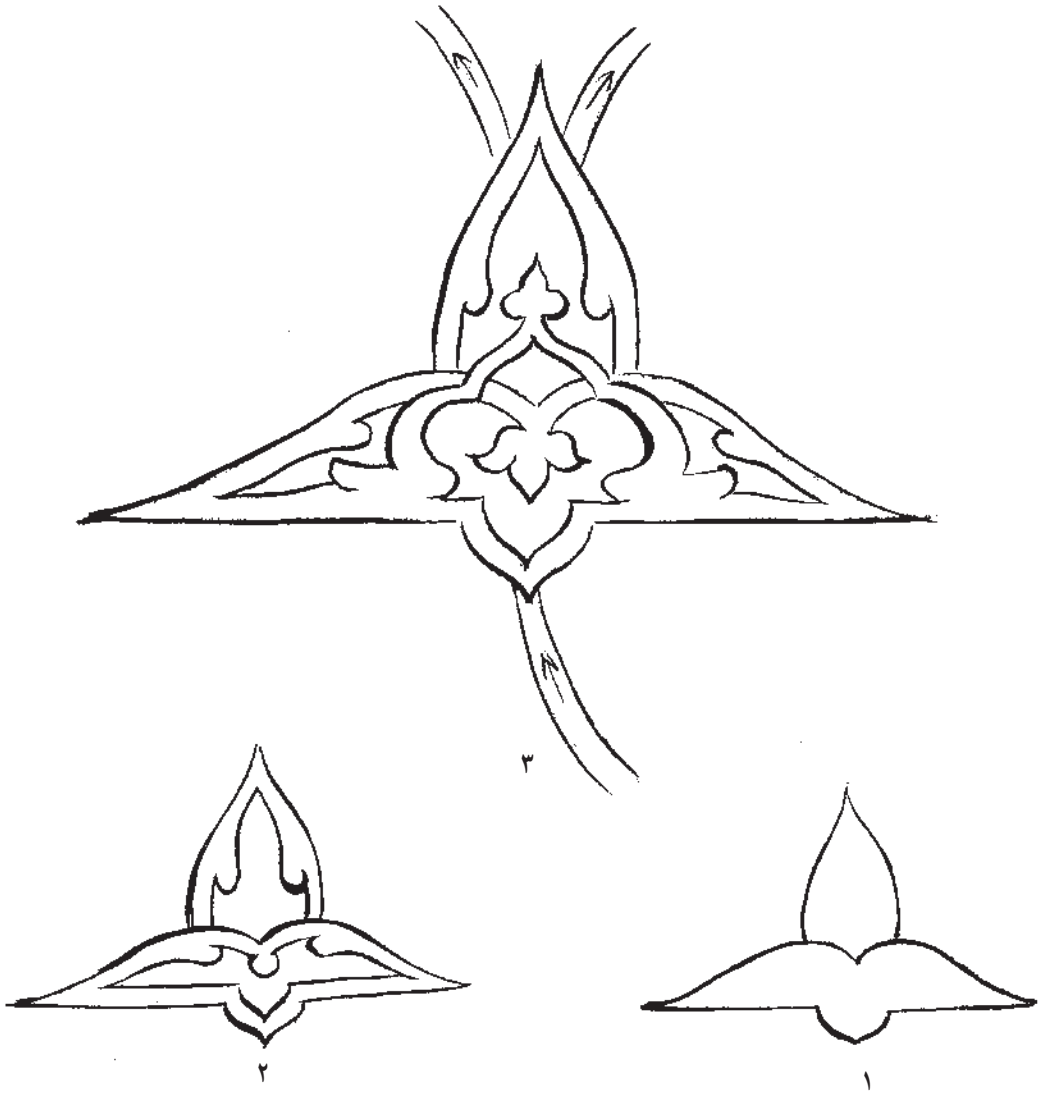

شکل ۱۷ــ۳

شکل ۱۸ــ۳

ج ــ روش طراحی سربند لاله‌ای: (این سربند را «بته‌جقه‌ای» نیز می‌نامند.)

قرینه شکل را مطابق دستور و روش گذشته کامل کنید و با مشاهده‌ی کامل شده، نوع و نام شکل مشخص می‌گردد.

۱ــ ترسیم زاویه‌ی ۹۰ درجه و تقسیم آن به سه قسمت ۳۰ درجه‌ای

۲ــ طراحی دو منحنی معکوس و مساوی روی خطّ الف، ج (مطابق شکل)

۳ــ ترسیم قوس الف، ع، ج (مطابق شکل)

۴ــ ترسیم و تعیین فاصله‌ی خط الف، د، س برابر با یکدیگر.

۵ــ تقسیم خط د، ع به سه قسمت مساوی

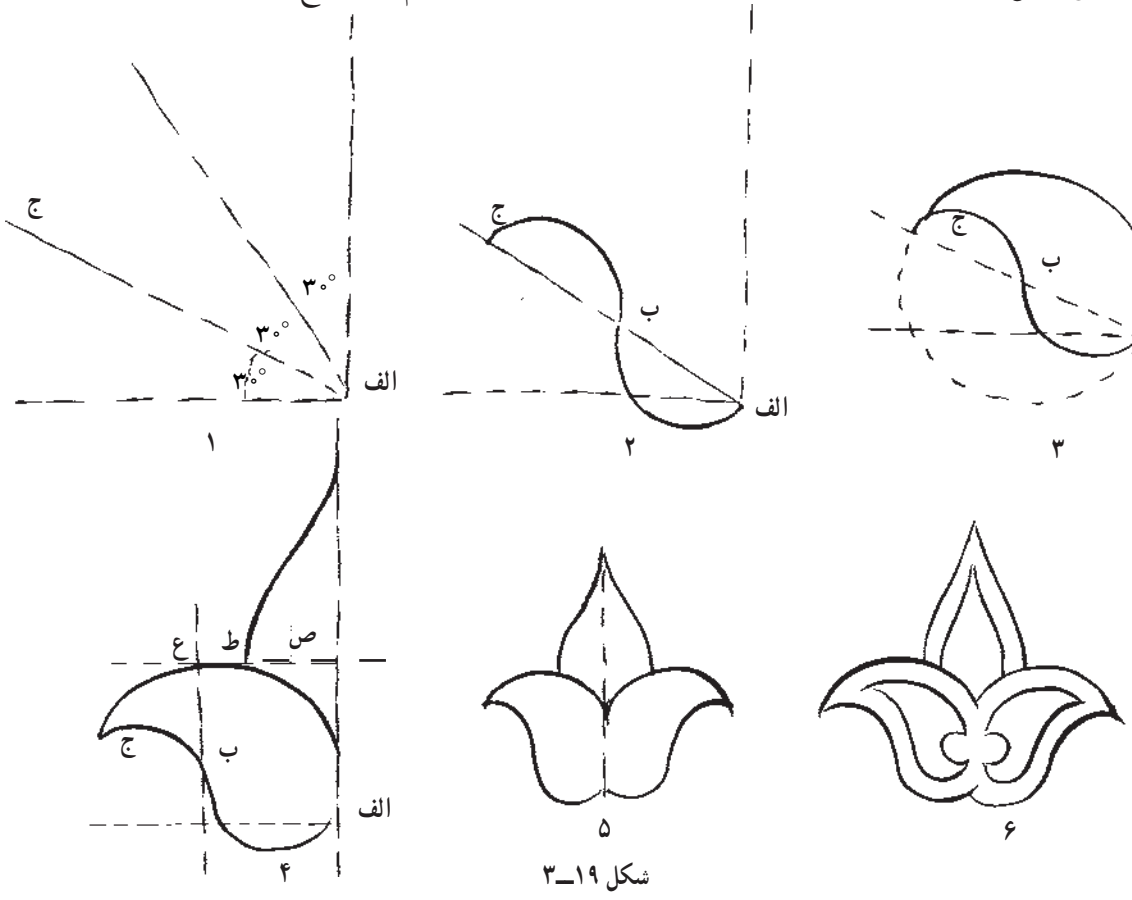

شکل ۱۹ــ۳

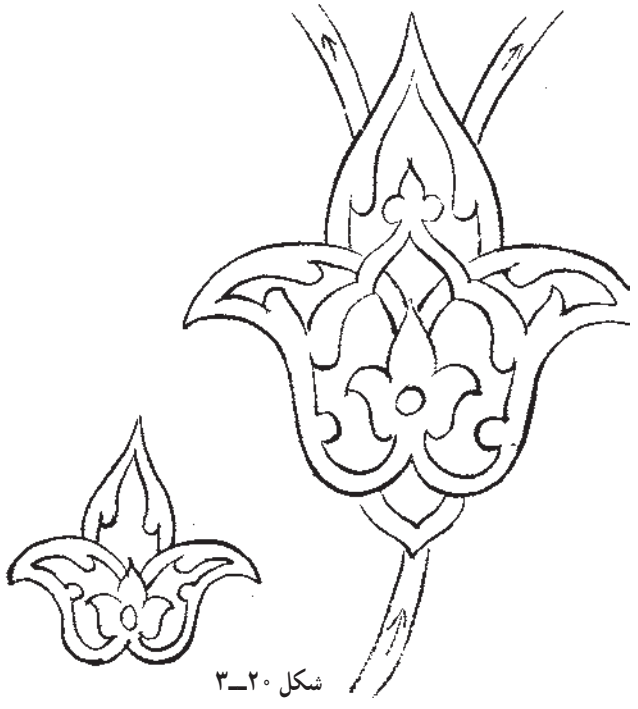

شکل ۲۰ــ۳

۶ــ ترسیم خط ط، س (مطابق شکل صفحه‌ی قبل)

د ــ روش طراحی سربند صنوبری[1]: این سربند به دلیل لطافت و زیبایی خاصّی که دارد و شکل کلّی آن، که شبیه برگ درخت صنوبر است، به نام سربند صنوبری معروف است.

شکل ۲۱ــ۳

۱ــ ترسیم خط قرینه ؛
۲ــ ترسیم دایره (مطابق شکل) ؛
۳ــ طراحی قسمت پایینی و بالایی طرح ؛
۴ــ طراحی سربند کوچک داخلی ؛
۵ــ طراحی قسمت بیرونی (مطابق شکل).

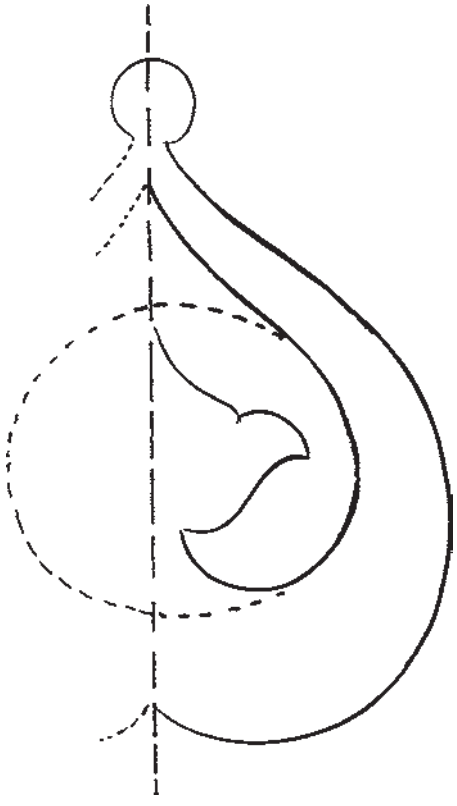

شکل ۲۲ــ۳

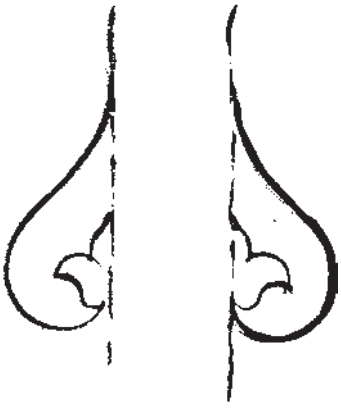

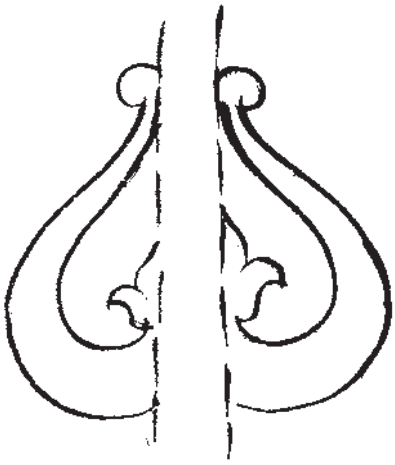

شکل ۲۳ــ۳

طراحی قرینه‌ی شکل، مطابق روش طراحی سربندهای گفته‌شده تمرین گردد.

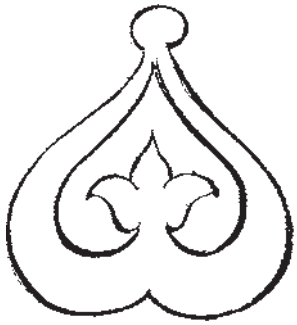

شکل ۲۴ــ۳

۱ــ به این سربند «قلب» یا «دل» هم گفته می‌شود.

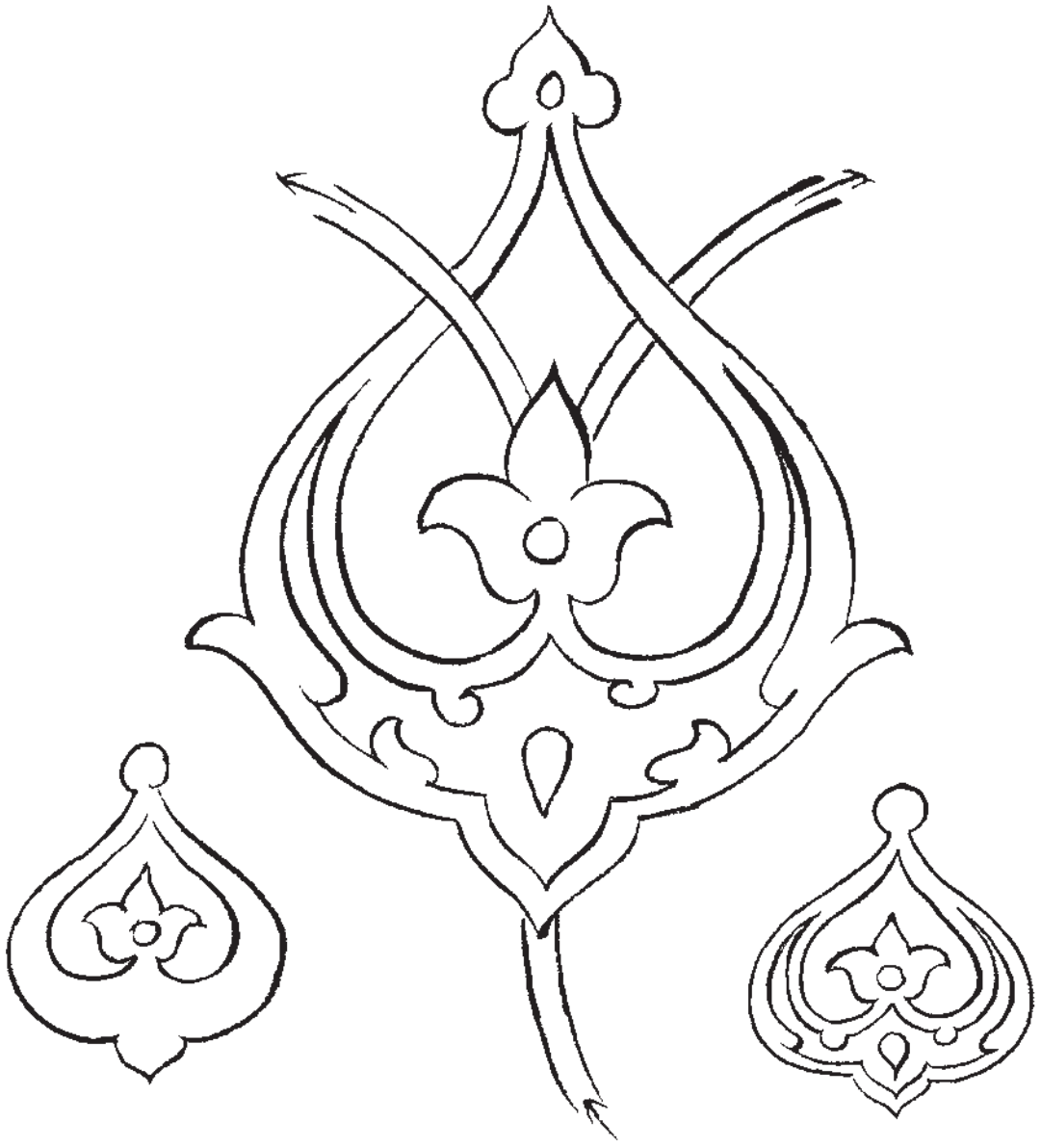

شکل ۲۵ــ۳ انواع سربندهای لاله‌ای

ترکیب‌بندی سراسلیمی و سربند بر روی بند: با توجّه به توضیحات گذشته، سربند را در سه نقطه از بند می‌توان به‌کار برد.

۱ــ نقطه‌ی انشعاب ۲ــ محلّ تقارن ۳ــ نقطه‌ی مبدأ یا ریشه و سراسلیمی در محل‌های مناسب بر روی بنداسلیمی استفاده می‌شود.

۱ــ سربند در نقطه‌ی انشعاب

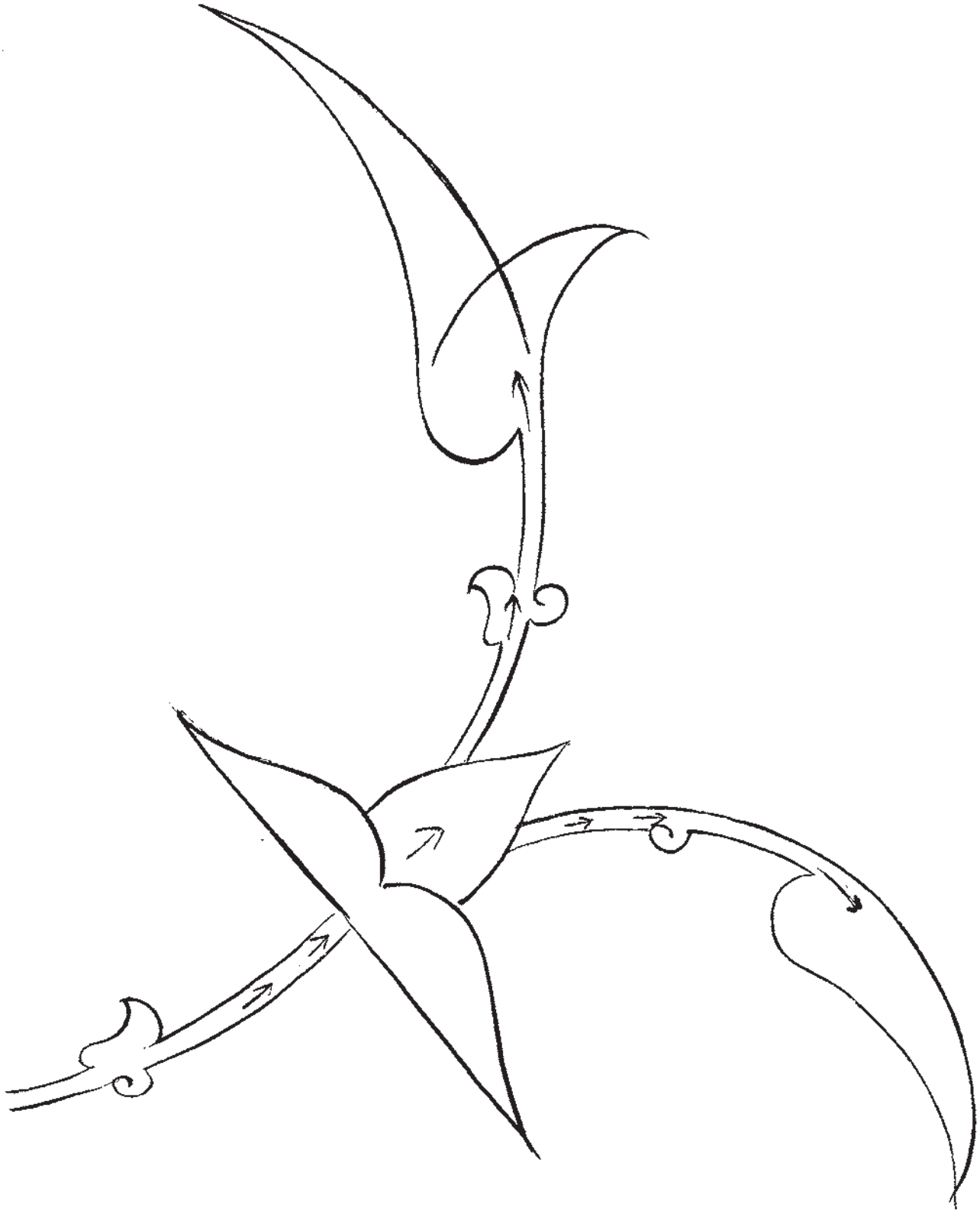

شکل ۲۶ــ۳

۲ــ سربند اسلیمی در نقطه‌ی تقارن و مبدأ[۱]

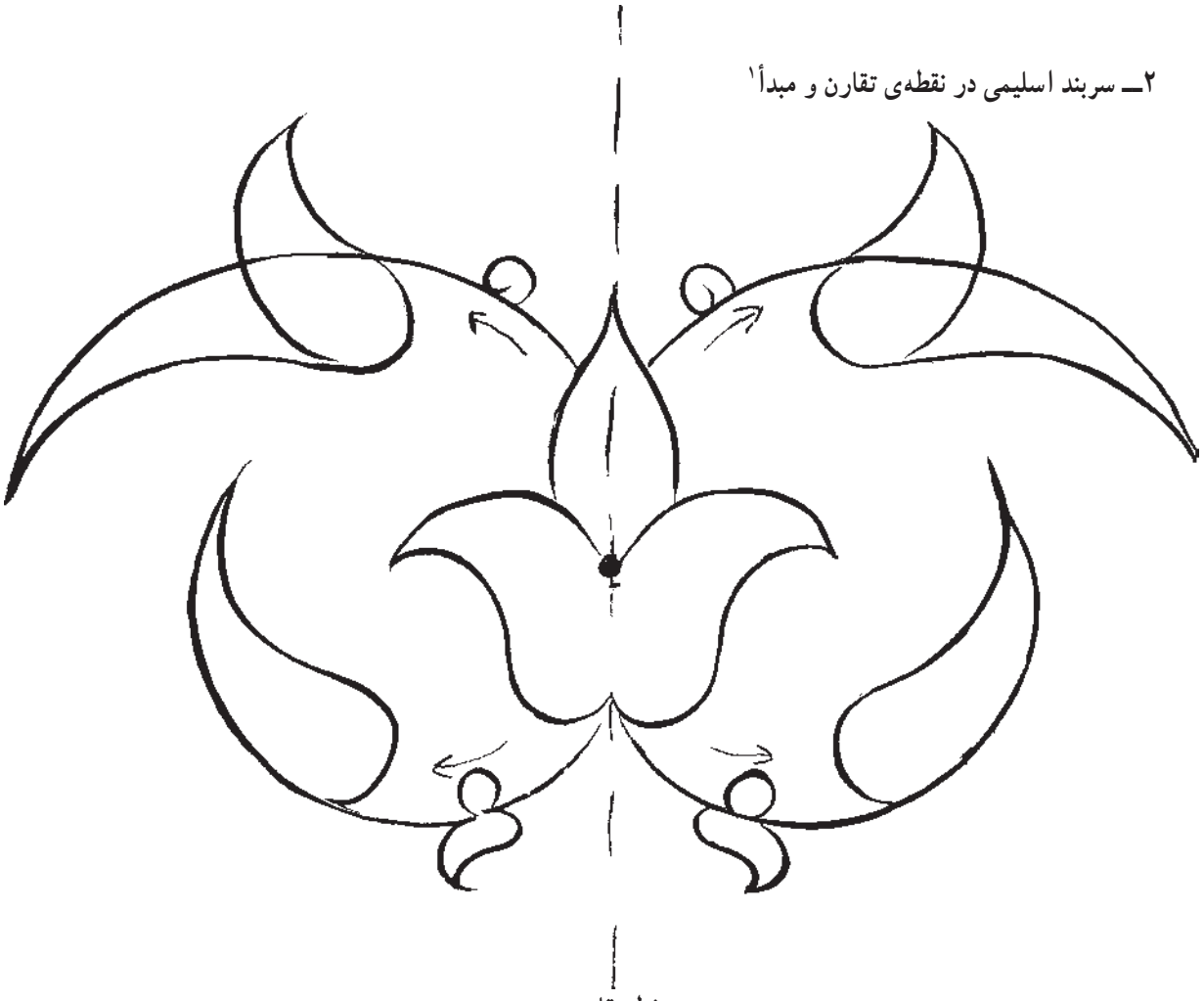

خط تقارن

شکل ۲۷ــ۳

۱ــ۲ سربند اسلیمی در نقطه‌ی تقارن

شکل ۲۸ــ۳

۱ــ گاهی اوقات نقطه‌ی تقارن می‌تواند نقطه‌ی مبدأ نیز باشد.

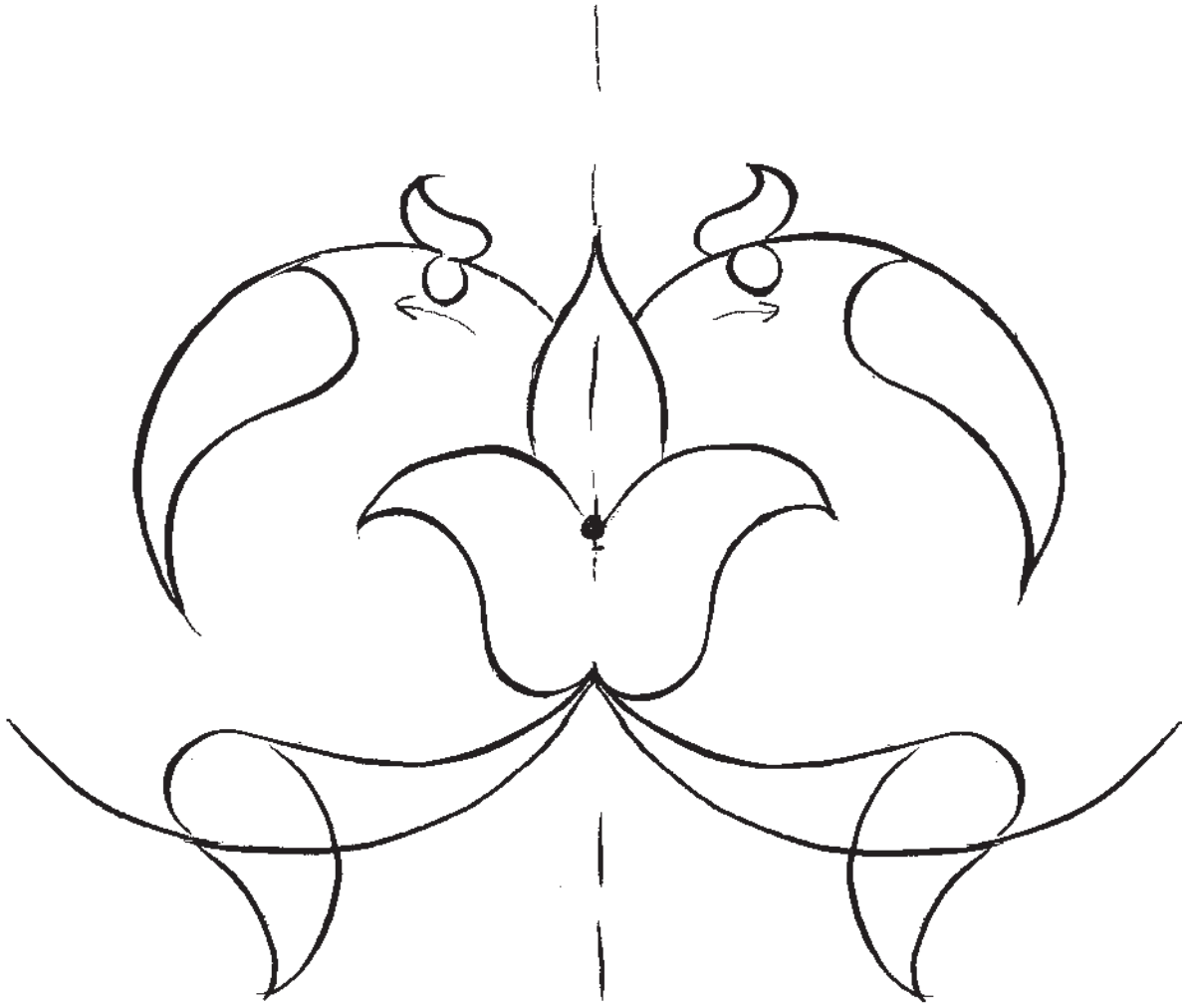

شکل ۲۹ــ۳

۳ــ سربند در نقطه‌ی مبدأ یا ریشه

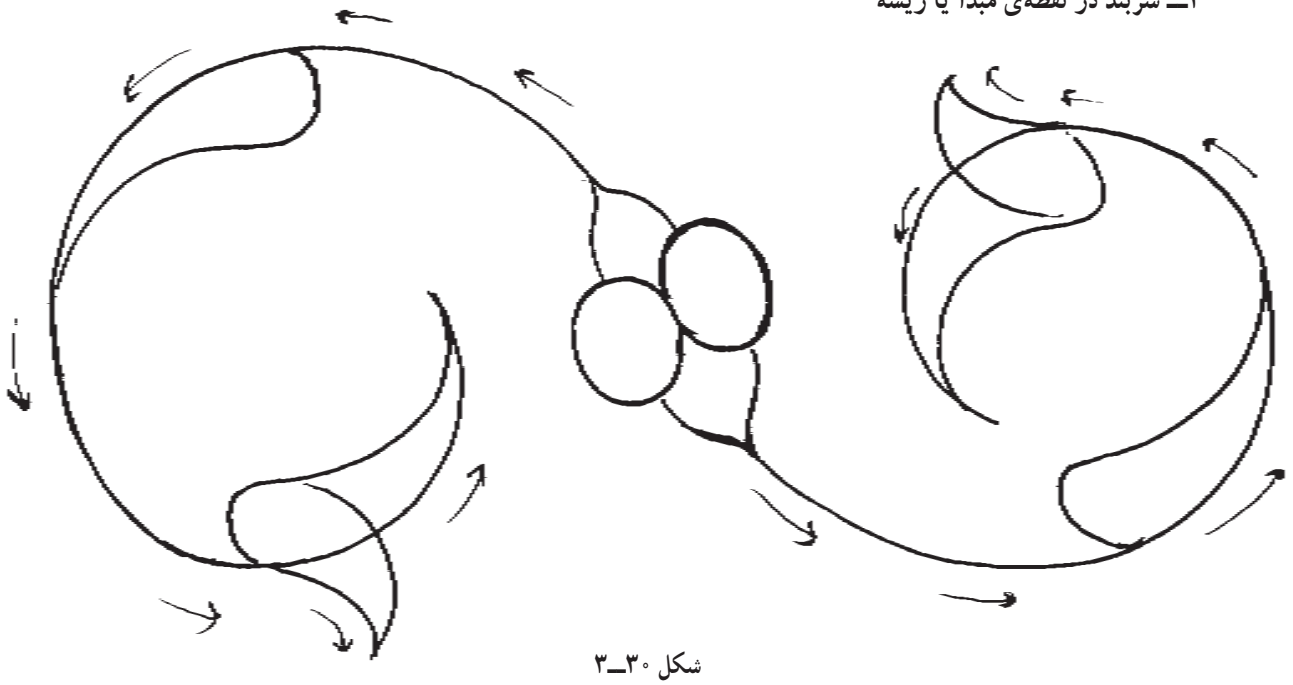

شکل ۳۰ــ۳

انواع اسلیمی

اسلیمی‌ها از نظر نقش دارای انواع و اجزای متنوعی هستند. برای شناخت دقیق‌تر این مجموعه، ابتدا به طبقه‌بندی کلّی اسلیمی‌ها می‌پردازیم :

طبقه‌بندی اسلیمی‌ها از نظر نوع آن عبارت‌اند از :

۱ــ اسلیمی ساده

۲ــ اسلیمی خرطومی

۳ــ اسلیمی دهان اژدری

۴ــ اسلیمی پیچک

۵ــ اسلیمی ماری

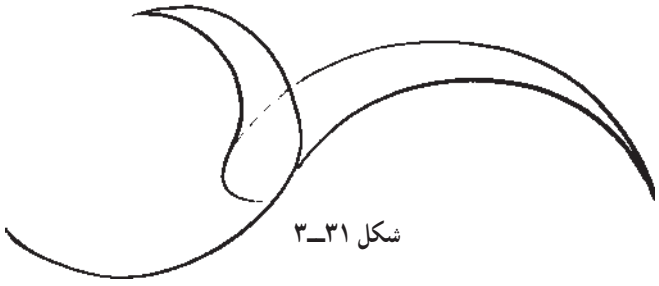

شکل ۳۱ــ۳

۱ــ طراحی اسلیمی ساده

روش طراحی اسلیمی ساده

۱ــ ترسیم خط تقارن و تقسیم آن به دو قسمت مساوی

۲ــ طراحی دو قوس معکوس و متقارن بر روی دو قسمت آن که اندازه‌ی هر یک $\frac{۴}{۵}$ نسبت شعاع خودشان باشد. ضمناً اندازه‌ی قوس‌های ۱ و ۲ از نیم‌دایره کم‌تر است.

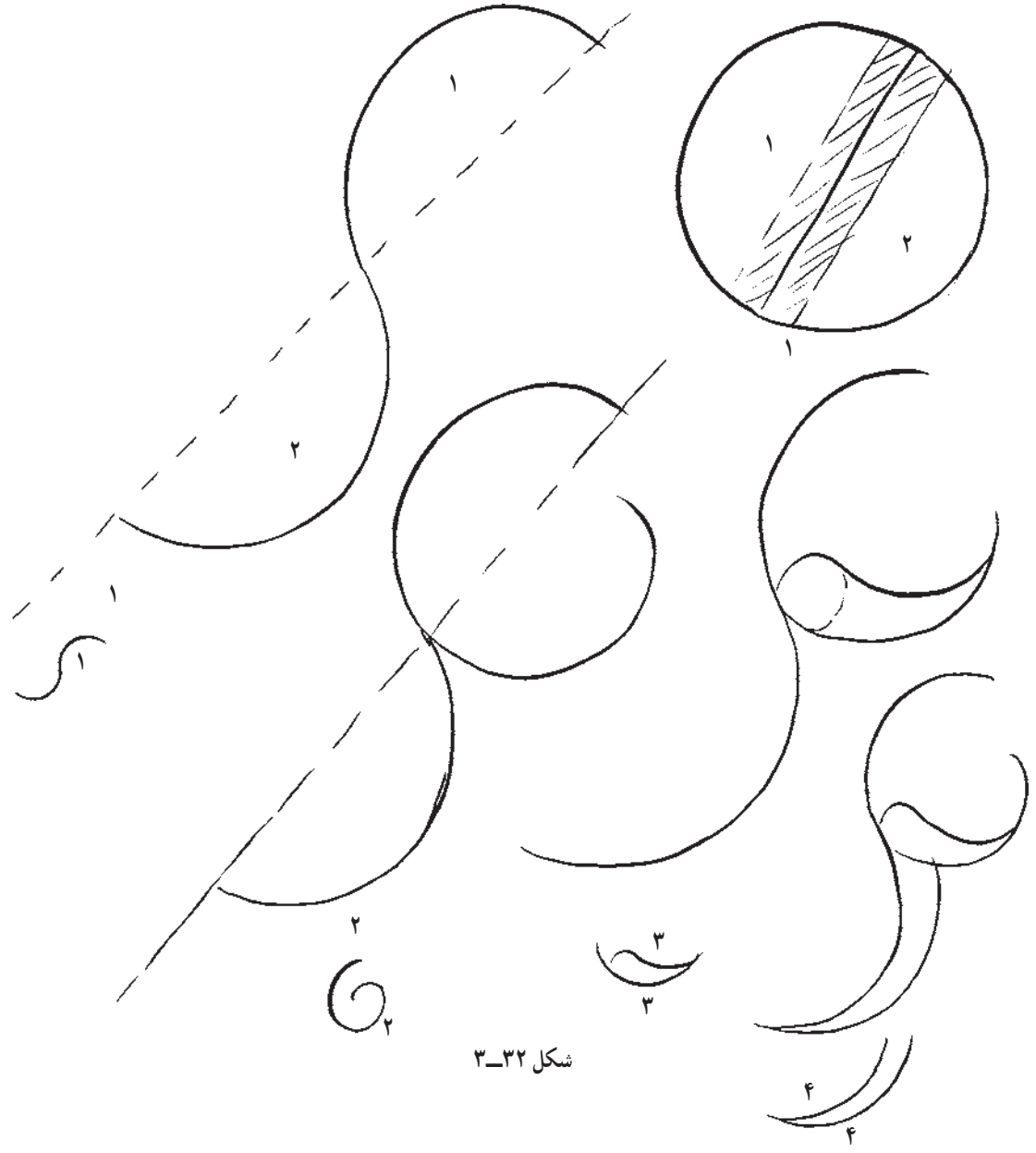

شکل ۳۲ــ۳

۳ــ طراحی قوس حلزون (مطابق شکل)

۴ــ طراحی سراسلیمی از نقطه‌ی تقارن (مطابق شکل)

۵ــ طراحی تنه‌ی اسلیمی به ضخامت قطر دایره‌ی سراسلیمی

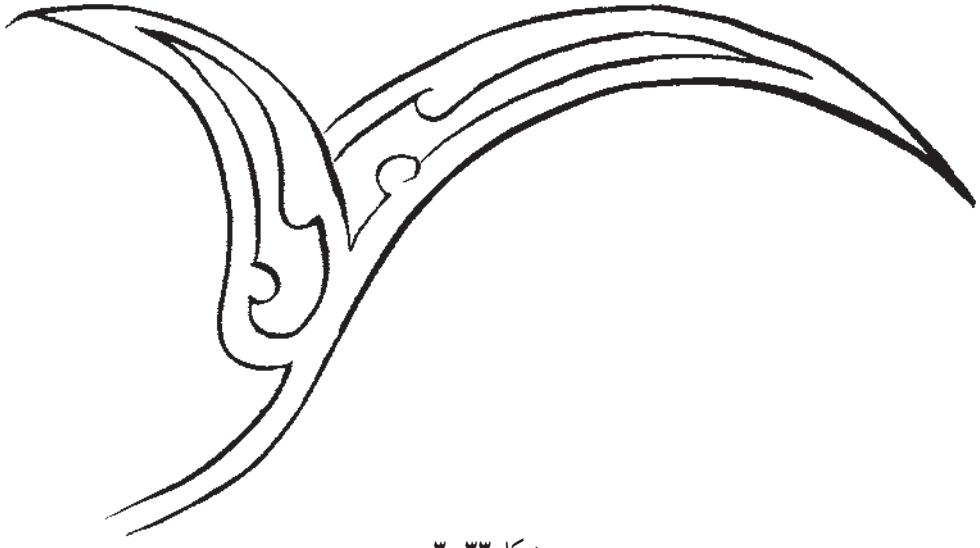

شکل ۳۳ــ۳

۲ــ طراحی اسلیمی خرطومی

در طراحی این نوع اسلیمی، هنرمندان از خرطوم فیل الهام گرفته‌اند و نقش شبیه سر فیل با خرطوم و عاج را به‌وجود آورده‌اند.

شکل ۳۴ــ۳

روش طراحی

۱ــ مراحل کلی طرح، مشابه طراحی اسلیمی ساده است، با توجه به این‌که زوایدی در دو قسمت سر و تنه‌ی اسلیمی اضافه می‌گردد که در تغییر شکل و نام آن مؤثّر است. این زواید گاهی در تزیین سر و گاهی در تنه و یا هر دو همزمان صورت می‌گیرد.

۲ــ نسبت اندازه‌ی قوس‌ها برابر است با $\frac{۱}{۲}$ قوس‌های اصلی سر و تنه‌ی اسلیمی (مطابق توضیح زیر و شکل زیر)

پ، د برابر است با نصف ب، پ

س، ر برابر است با نصف ِر، ج

۳ــ برای تزیینات سر قوس‌های خرطومی شکل، اشکال کوچکی شبیه سراسلیمی نیز می‌توانید بیفزایید.

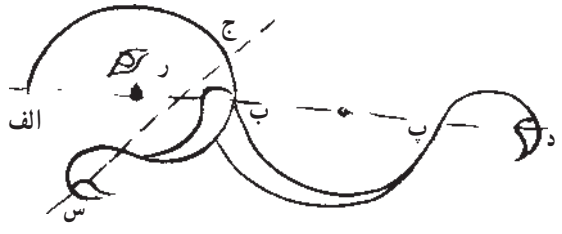

شکل ۳۵ــ۳

روش‌های مختلف کاربرد اسلیمی خرطومی

۱ــ ترکیب اسلیمی خرطومی با چند سراسلیمی بر روی بند (الف)

۲ــ ترکیب دو اسلیمی خرطومی به‌صورت بازوبندی (ب)

۳ــ توسازی یا ساخت و ساز اسلیمی خرطومی (ج)

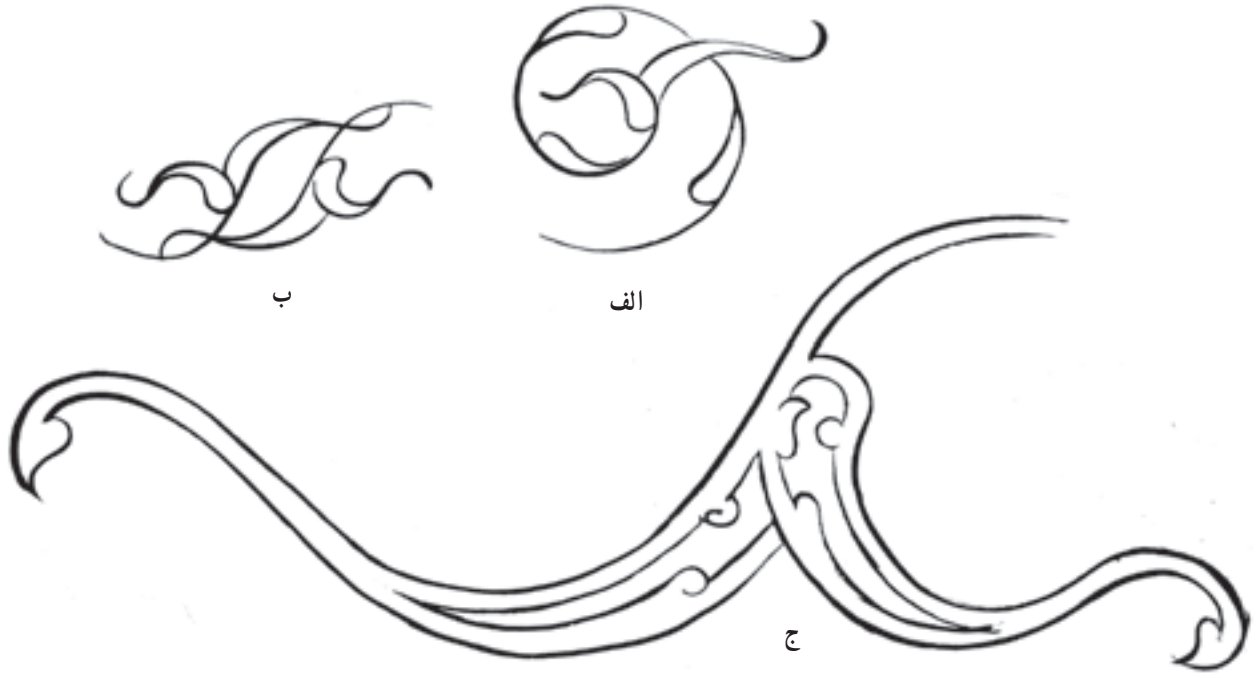

شکل ۳۶ــ۳

۳ــ اسلیمی دهان اژدری

این طرح براساس سر و دهان باز اژدها و یا تمساح طراحی شده است.

شکل ۳۷ــ۳

اسلیمی دهان اژدری، دو نوع است :

الف ــ دهان اژدری ساده

ب ــ دهان اژدری پیچک‌دار

روش طراحی دهان اژدری ساده

۱ــ پایه‌ی طرح اوّلیه آن بر اساس طراحی اسلیمی خرطومی است، با این تفاوت که در این‌جا دو زایده در حکم فک بالا و پایین دهان اژدها به اسلیمی خرطومی اضافه شده و شکل و نام آن را تغییر داده است.

۲ــ محل خروج زایده‌ها درست از وسط قوس‌های خارجی سر و تنه، از محل تقاطع خطوط آن‌ها تا انتها (مطابق شکل) است.

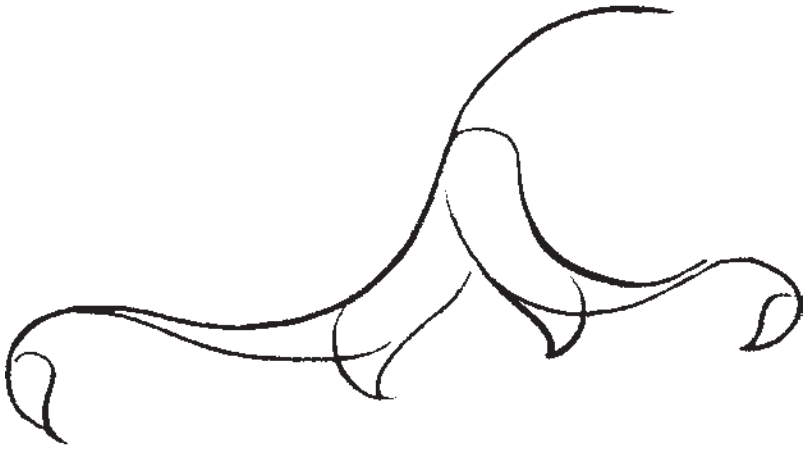

شکل ۳۸ــ۳

دلایل اضافه‌شدن زواید بر اسلیمی خرطومی عبارت‌اند از :

۱ــ کاستن ازحرکات طولانی قسمت‌های سر و تنه،

۲ــ ایجاد تنوع در شکل اسلیمی

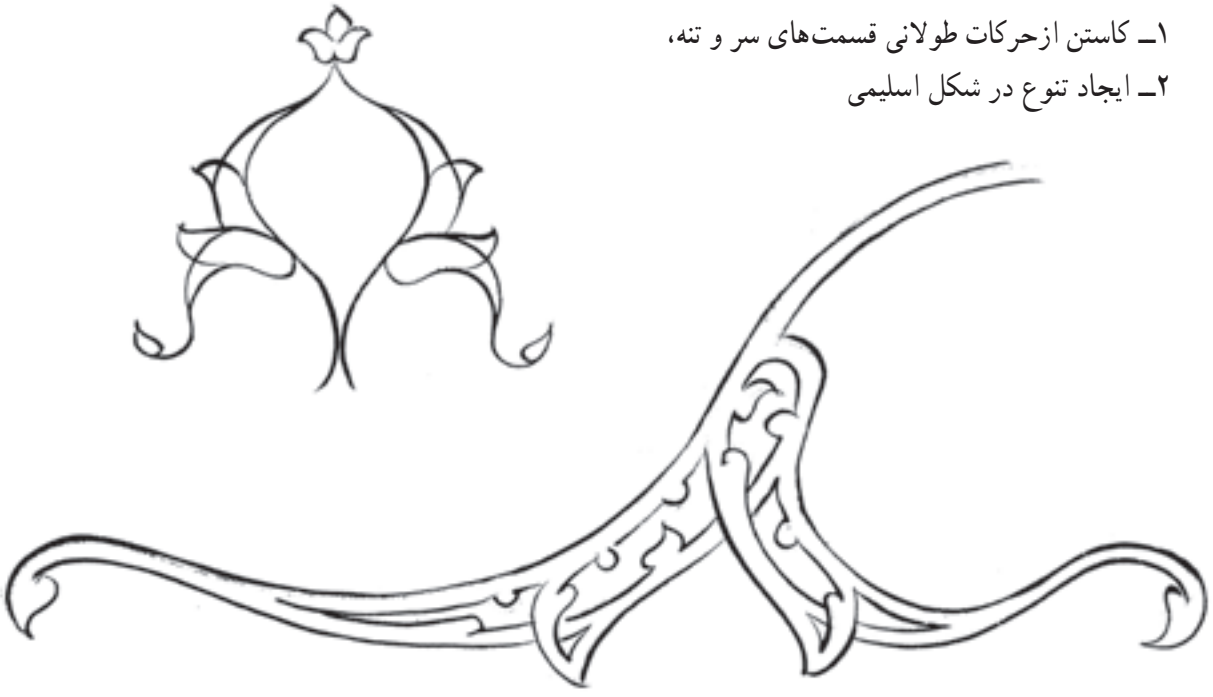

شکل ۳۹ــ۳

ب ــ روش طراحی اسلیمی دهان‌اژدری پیچک‌دار

اسلیمی دهان‌اژدری پیچک‌دار با افزودن تزییناتی شبیه پیچک و پرده در دهانه و قسمت‌های مختلف اسلیمی دهان‌اژدری ساده به‌وجود می‌آید.

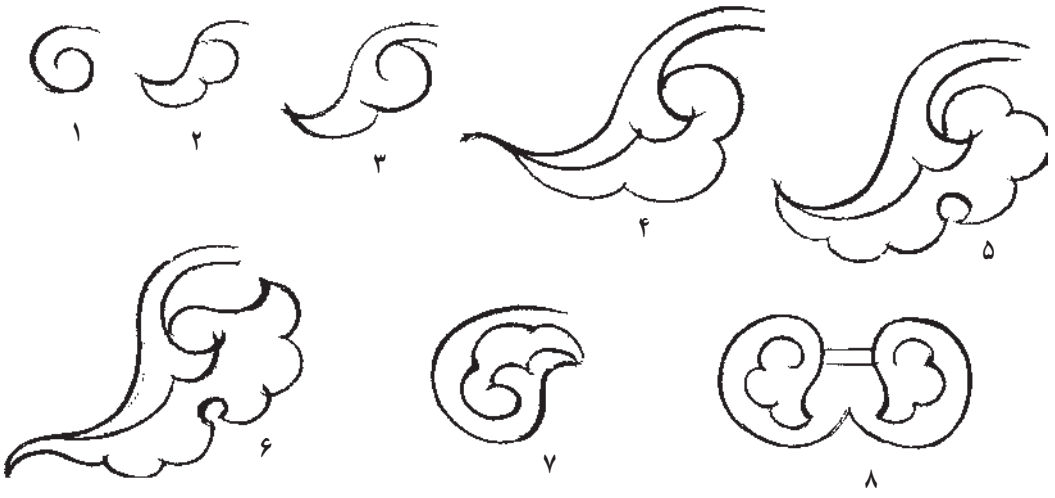

شکل ۴۰ــ۳ نمونه‌ی طرّاحی انواع پیچک

نمونه‌ی کامل اسلیمی دهان‌اژدری پیچک‌دار :

شکل ۴۱ــ۳ الف ــ اسلیمی دهان‌اژدری پیچک‌دار، ب ــ اسلیمی دهان اژدری بر روی بند

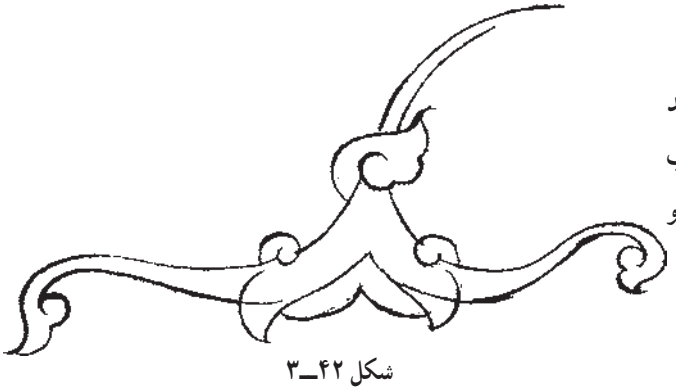

شکل ۴۲ــ۳

۴ــ اسلیمی پیچک

در طراحی این نوع از اسلیمی، محل انشعاب بند به‌صورتی زیبا ترسیم می‌گردد که دهانه‌ی ایجادشده در انشعاب بند، به‌صورت یک اسلیمی جذاب و کاملاً تزیینی درمی‌آید و انواع پیچک و پرده، عامل تنوع و تزیین آن است.

روش طراحی اسلیمی پیچک

۱ــ طراحی دو قوس سر و تنه (مطابق شکل)

۲ــ ایجاد پرده در فضای باز دهانه‌ی انشعاب

۳ــ ایجاد تزیین دندانه دهان‌اژدری

۴ــ افزودن پیچک‌ها و تزیینات لازم

یادآوری: در این نوع اسلیمی از تزیینات و زواید دیگر اسلیمی‌ها، در حدّ نیاز، استفاده می‌شود و هنرمند با زیرکی تمام از زیبایی‌های حاصل از انشعابات و حرکات بند اسلیمی استفاده می‌کند و به خلق آثار زیبایی می‌پردازد که این نوع اسلیمی از نمونه‌های آن است.

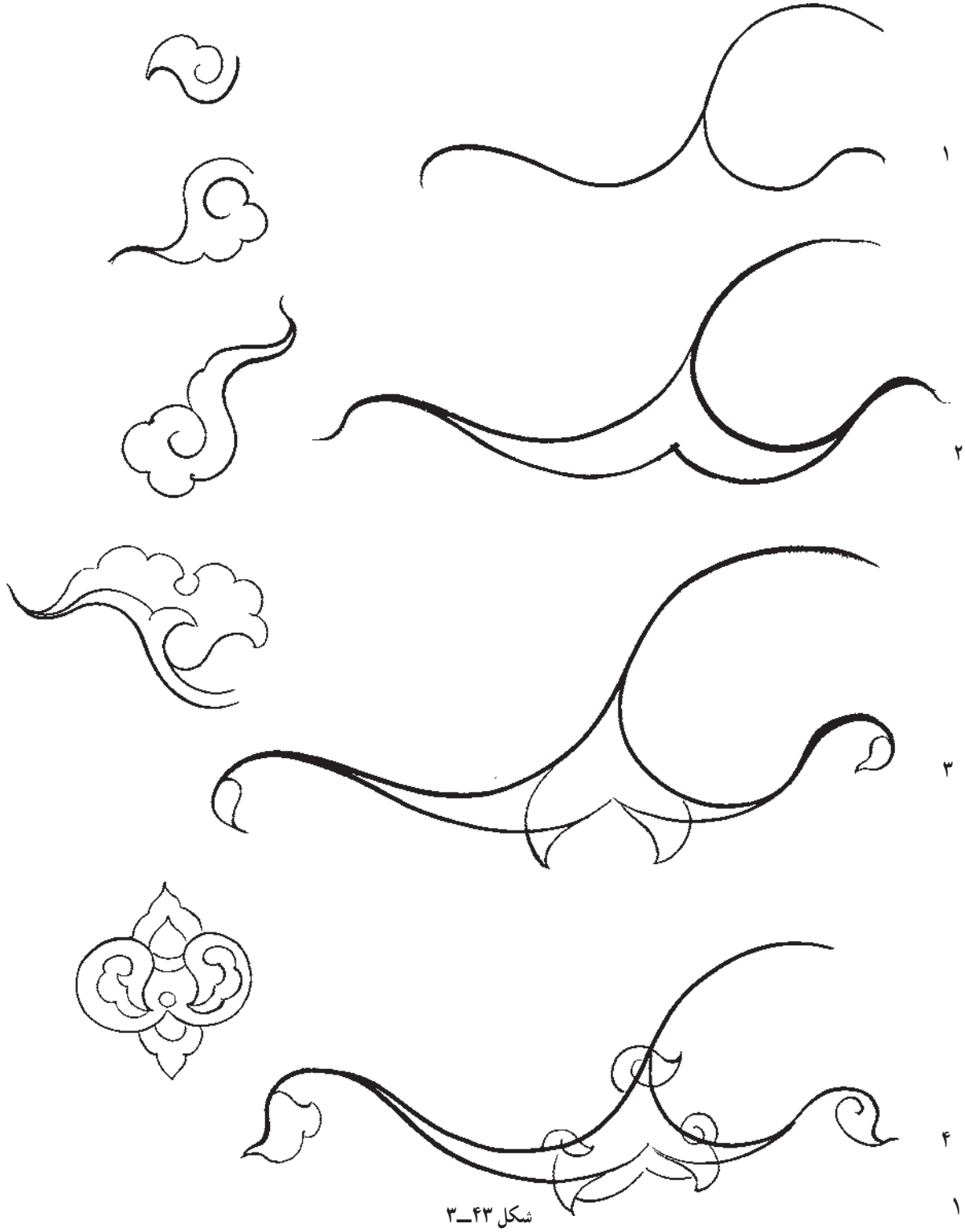

شکل ۴۳ــ۳

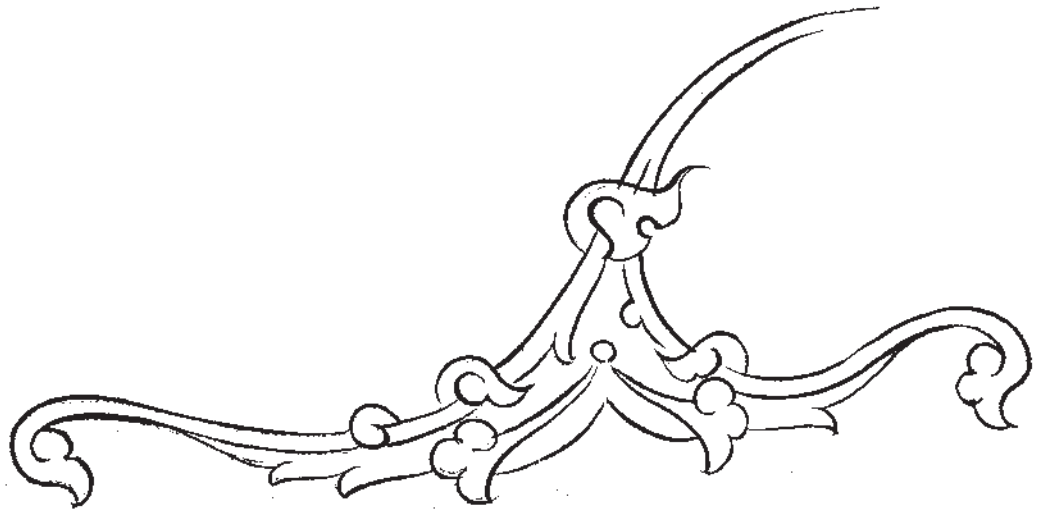

شکل ۴۴ــ۳ طرح کامل اسلیمی پیچک

تمرین ۱: ترکیب‌بندی اسلیمی ساده با اسلیمی خرطومی بر روی بند اسلیمی به‌صورت آزاد.

در این نوع ترکیب‌بندی، از دو بند معکوس از یک مبدأ، که یک سربند در آن نقطه قرار گرفته است، استفاده می‌شود و چند سراسلیمی، به‌عنوان یک نوع از انواع ترکیب‌بند، در آن اجرا می‌گردد. در این‌جا، یک نمونه برای تمرین ارائه شده است.

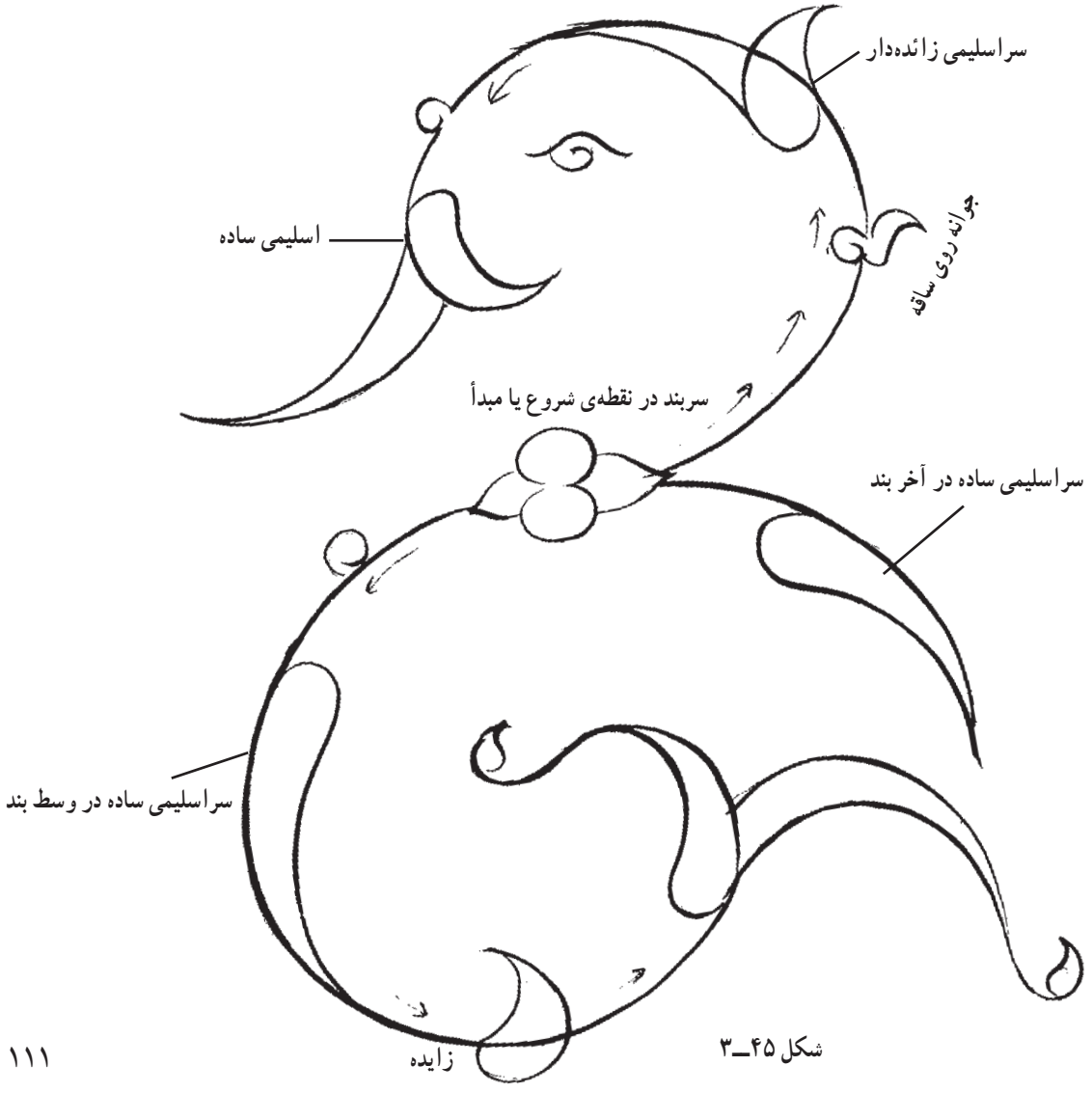

شکل ۴۵ــ۳

تمرین ۲: ترکیب‌بندی اسلیمی خرطومی بر خط تقارن و بند و سرهای اسلیمی ساده و زایده‌دار. در این نمونه از انواع ترکیب‌بندی اسلیمی خرطومی و بند و سراسلیمی ساده و زایده‌دار با روش قرینه‌ای استفاده می‌شود.

در ضمن از ترکیب‌بندی اسلیمی‌ها با یکدیگر می‌توان اَشکال جدیدی نیز به‌وجود آورد، مانند زمینه‌ی نقطه گذاری شده‌ی شکل زیر، که درصورت قرینه‌شدن، مانند یک سرترنج است.

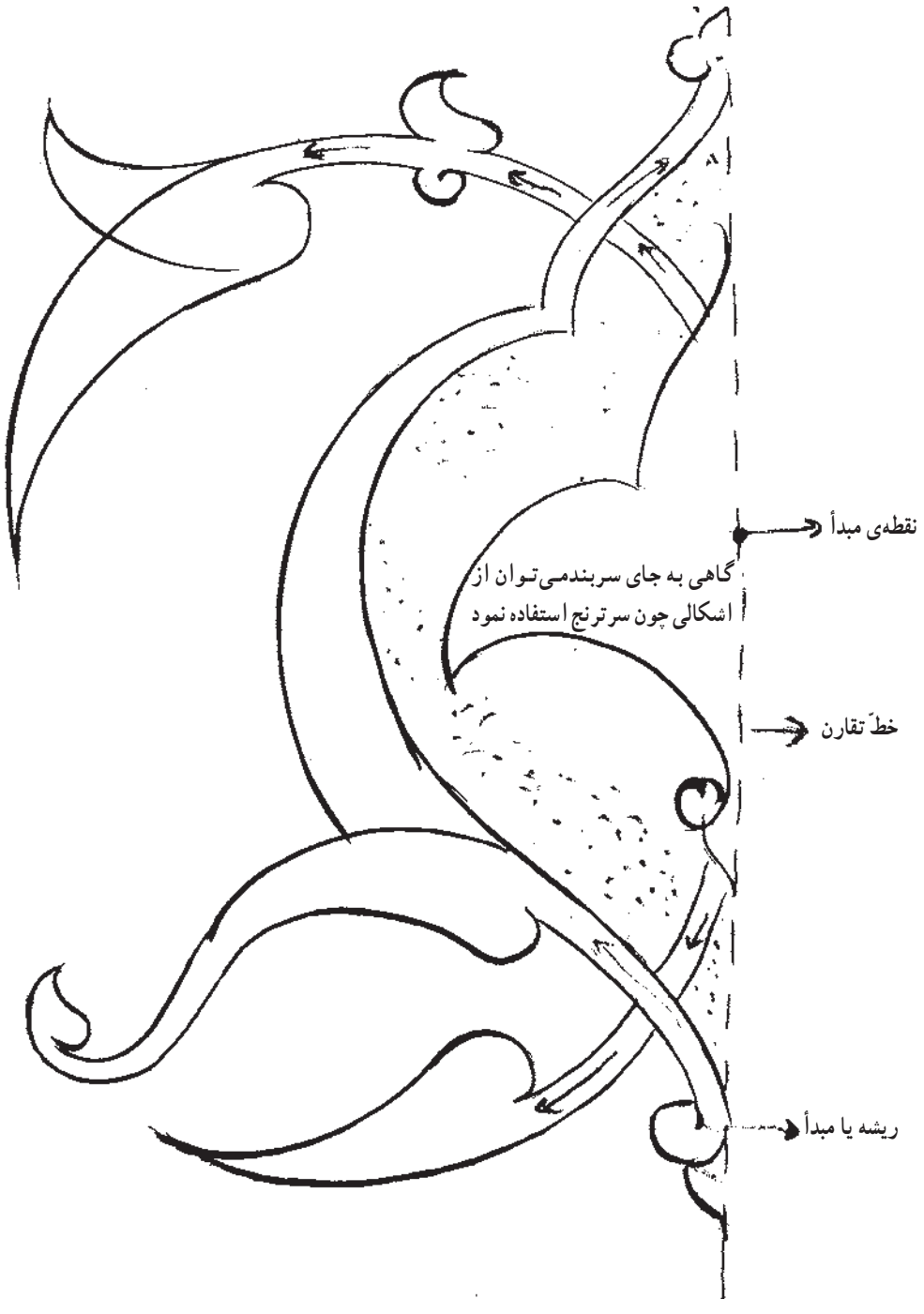

شکل ۴۶ــ۳

تمرین ۳: ترکیب‌بندی اسلیمی خرطومی و سربند و سرهای اسلیمی و زایده. در این ترکیب‌بندی نقطه‌ی شروع اجزای بندها می‌تواند در وسط خطّ قرینه باشد. که سربند صنوبری در آن محل قرار می‌گیرد و درصورت کامل‌شدنِ قرینه، شکل یک پروانه را به‌وجود می‌آورد.

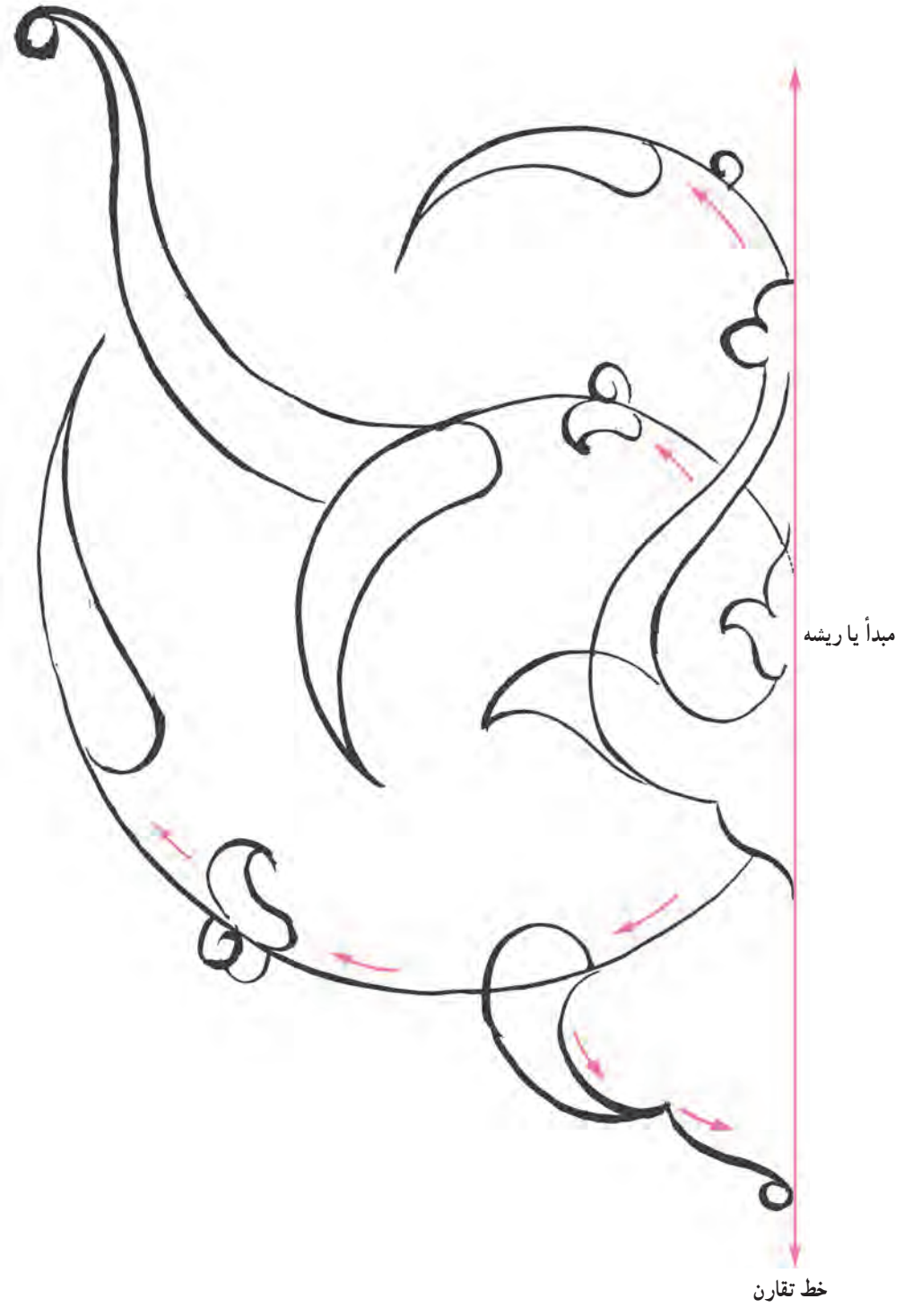

شکل ۴۷ــ۳

مطالعه آزاد

آیا می‌دانید ترکیب‌بندی در هنر اسلامی پیوندی با اندیشه، حرکت، بالندگی و زندگی دارد؟

چنان‌که بزرگان دین فرموده‌اند : «در هیچ راهی گام برندارید مگر با اندیشه و اندوخته‌هایی از آگاهی[1]» در ترکیب‌بندی انواع نقوش اسلیمی و ختایی آغاز حرکت بیش‌تر با یک گل بزرگ و یا یک سربند محکم و استوار است و انتهای ساقه به یک غنچه یا برگ کوچک و تازه رُسته ختم می‌شود. این می‌تواند یادآور یکی از مهم‌ترین نگرش‌های ما در زندگی باشد. گویی هنرمند مسلمان در تلاش است تا تفکر دینی خود را به گونه‌ای موزون و شاعرانه در طراحی خود بازگو نماید. بنابراین، گل بزرگ یا سربند می‌تواند نماد و سرچشمه‌ی آگاهی و استواری باشد، بندختایی یا اسلیمی در راستای هدف به منزله‌ی مسیر اصلی و شاخه‌های فرعی مانند تجربه‌های فردی در زندگی می‌ماند. نشاندن برگ نورسته و غنچه در انتهای ساقه را نیز می‌توان اشاره‌ای ظریف به امیدواری در مسیر حرکت دانست. گویا می‌خواهد به ما یادآوری کند که هرگاه با آگاهی در راهی قدم برداریم، دیگر ناامیدی و پریشانی جایی ندارد و می‌توانیم محکم و پایدار ادامه بدهیم و همواره، ضمن برخورداری از رحمت خداوند، در حرکت باشیم. همان‌گونه که در قرآن کریم آمده است : «از رحمت خداوند ناامید نشوید.»[2]

تصویر ترکیب‌بندی نقوش اسلیمی و ختایی در کاشیکاری

۱ــ از امام صادق(ع)

۲ــ لاتقنطوا من رحمة اللّه ..... سوره‌ی مبارکه‌ی‌ص آیه‌ی ۵۳

ترکیب‌بندی

الف ــ اسلیمی دهان‌اژدری ساده با بند اسلیمی

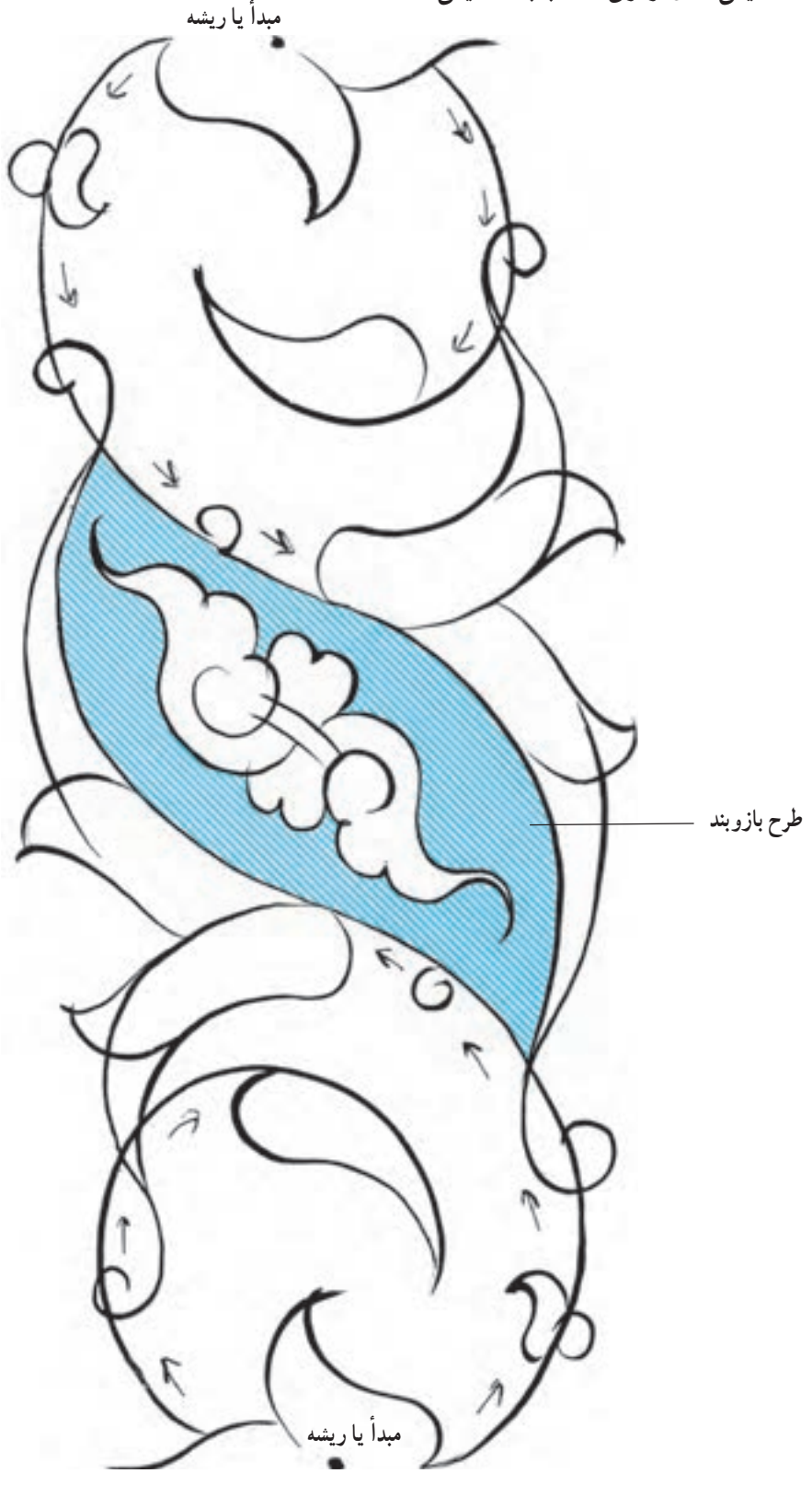

شکل ۴۸ــ۳

ب ــ اسلیمی دهان‌اژدری پیچک‌دار با بند اسلیمی

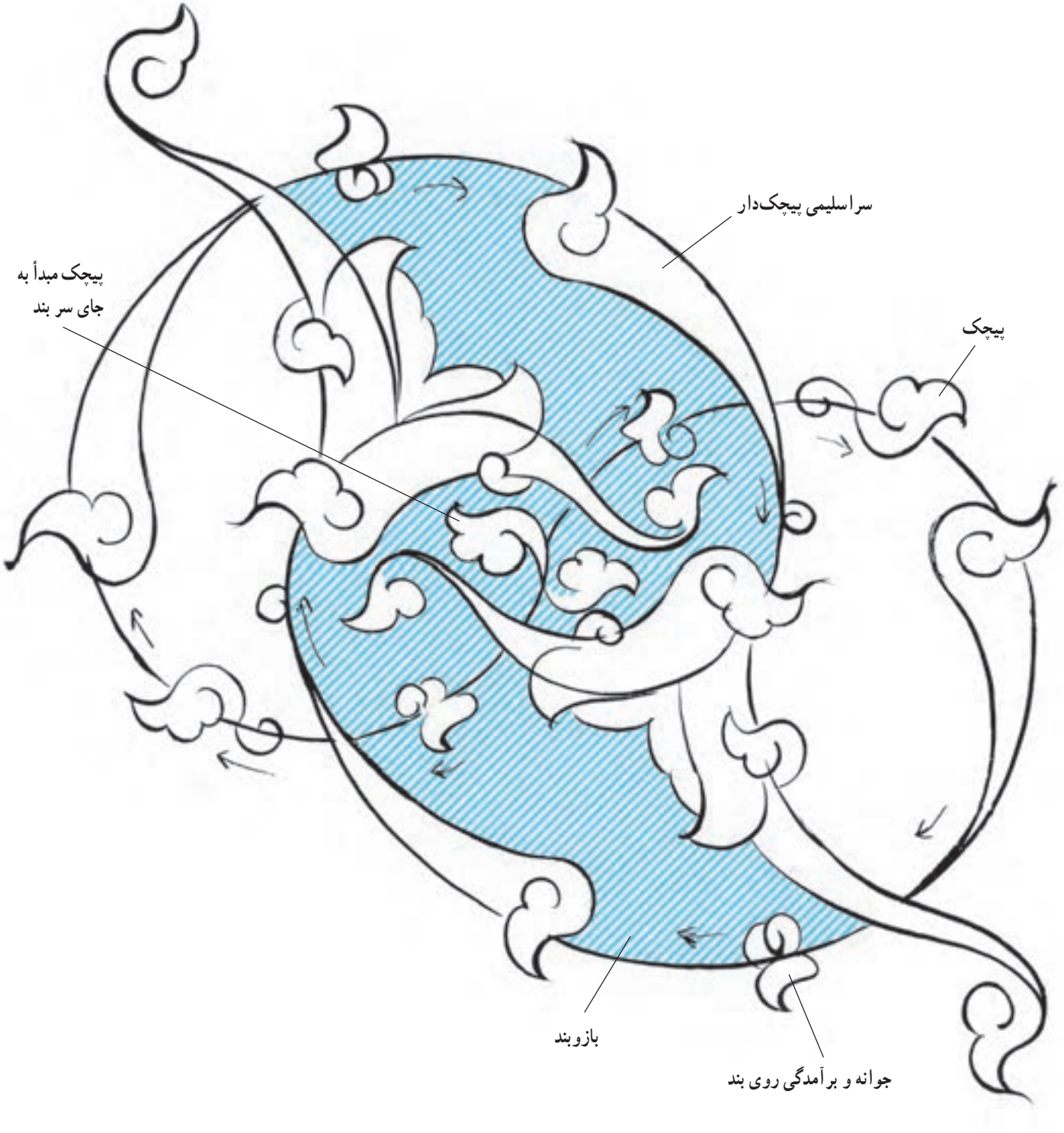

شکل ۴۹ــ۳

ج ــ ترکیب اسلیمی پیچک با بند ختایی

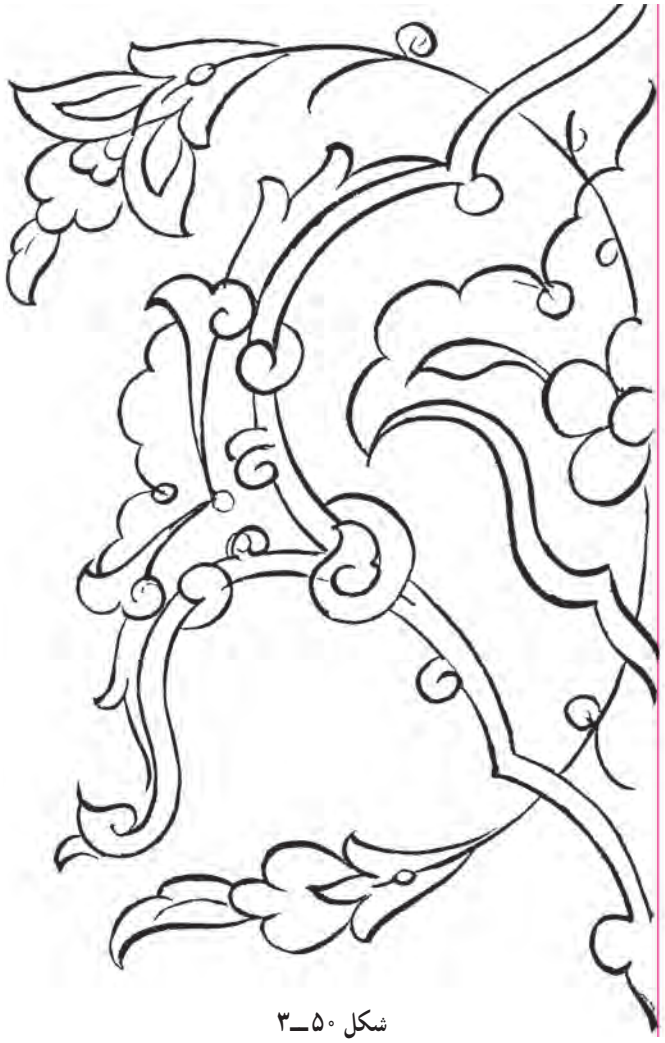

شکل ۵۰ــ۳

اسلیمی ماری[1]: اسلیمی ماری، نوع دیگری از خانواده‌ی اسلیمی‌هاست. به دلیل شباهتی که با حرکت و شکل مار دارد به آن اسلیمی ماری گفته می‌شود و از نظر ساختمان ظاهری و شیوه‌ی طراحی و تزیینات با اسلیمی‌های نام‌برده متفاوت و مستقل از آن‌هاست. در طراحی آن از بند و سربند استفاده نمی‌شود و آزادانه در طراحی سنتی به‌کار می‌رود. جالب‌است بدانیم، همان‌طوری که مار خزنده‌ای است وحشی و مهارنشدنی و مستقل از دیگر جانوران و به‌صورت آزاد در طبیعت مشاهده می‌شود، اسلیمی ماری نیز با همین خصوصیات به‌صورت آزاد و مستقل طراحی می‌گردد.

روش طراحی

۱ــ ترسیم خط تقارن و تقسیم آن به دو قسمت مساوی

۲ــ ترسیم سه خط از نقاط پاره‌خط تقارن با زاویه‌ی قائمه (مطابق شکل ۵۱ــ۳ــ الف).

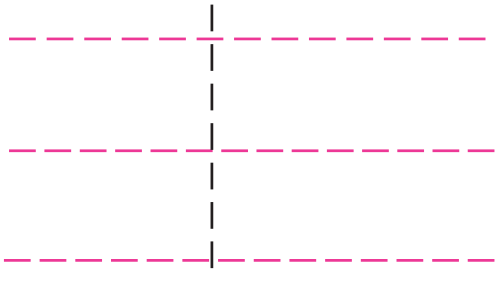

شکل ۵۱ــ۳ الف

۱ــ به یکی از انواع اسلیمی ماری، که تزییناتی شبیه ابر دارد «اسلیمی ابری» یا «ابر چینی» نیز گفته می‌شود.

۳ــ تقسیم پاره‌خط پایینی به چهار قسمت مساوی و ترسیم خطوط دیگر آن (مطابق شکل ۵۱ــ۳ــ ب)

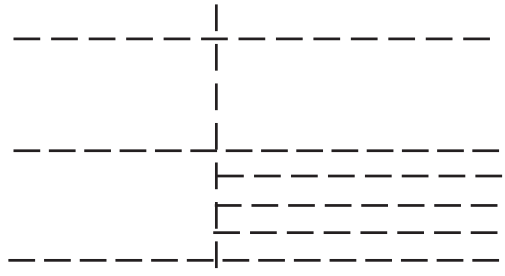

شکل ۵۱ــ۳ ب

۴ــ طراحی مقدماتی اسلیمی ماری (مطابق شکل ۵۱ــ۳ــ ج)

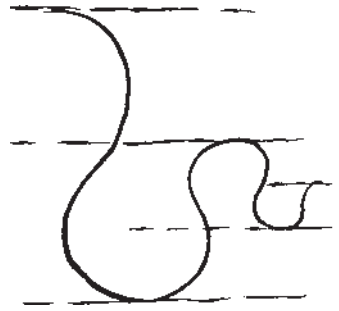

شکل ۵۱ــ۳ ج

۵ــ طراحی قسمت داخلی

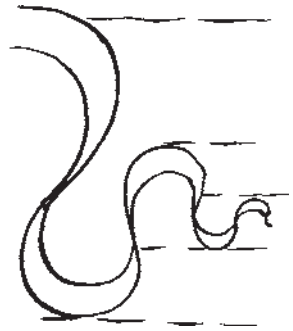

شکل ۵۲ــ۳

۶ــ افزودن پیچک‌های مختلف از بزرگ به کوچک در قسمت‌های پیچیده شده‌ی طرح.

قسمت دیگر طرح را به همین صورت طراحی کنید. تمرین و ممارست لازم و ضروری است.

۱ــ طراحی قوس بیرونی

۲ــ طراحی ضخامت یا قوس داخلی

۳ــ طراحی پیچک

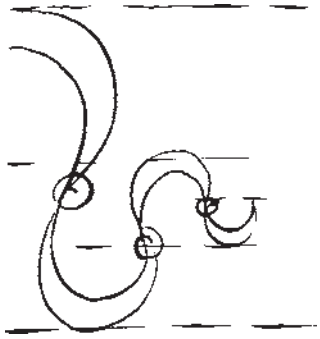

شکل ۵۳ــ۳

انواع اسلیمی ماری: اسلیمی ماری بر دو نوع است :

الف ــ غیر متقارن ب ــ متقارن

الف ــ اسلیمی ماری غیر متقارن: دراین نوع، حرکت مار تقلید می‌شود ولی کاملاً آزادانه است و برای پرکردن فضاهای خالی طراحی می‌گردد. از این‌رو، به هر شکلی که طراح مد نظر داشته باشد قابل اجراست.

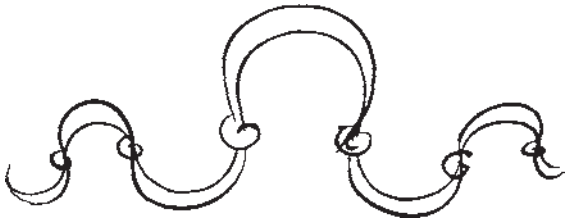

شکل ۵۴ــ۳

ب ــ اسلیمی ماری متقارن: این نوع اسلیمی با روش قرینه‌ای طراحی می‌شود و محور طراحی دراین نقش خط تقارن است و به‌دو صورت، با قوس‌های باز و یا بسته، اجرا می‌گردد.

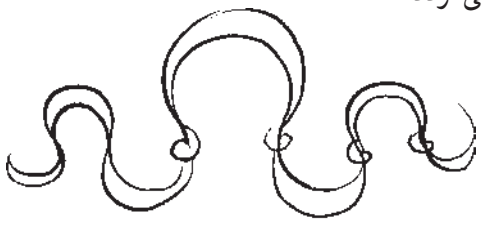

شکل ۵۵ــ۳ الف ــ اسلیمی ماری باز

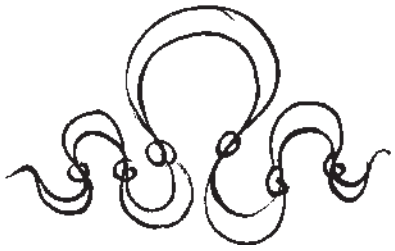

شکل ۵۵ــ۳ ب ــ اسلیمی ماری بسته

ترکیب‌بندی اسلیمی ماری متقارن با بند ختایی:

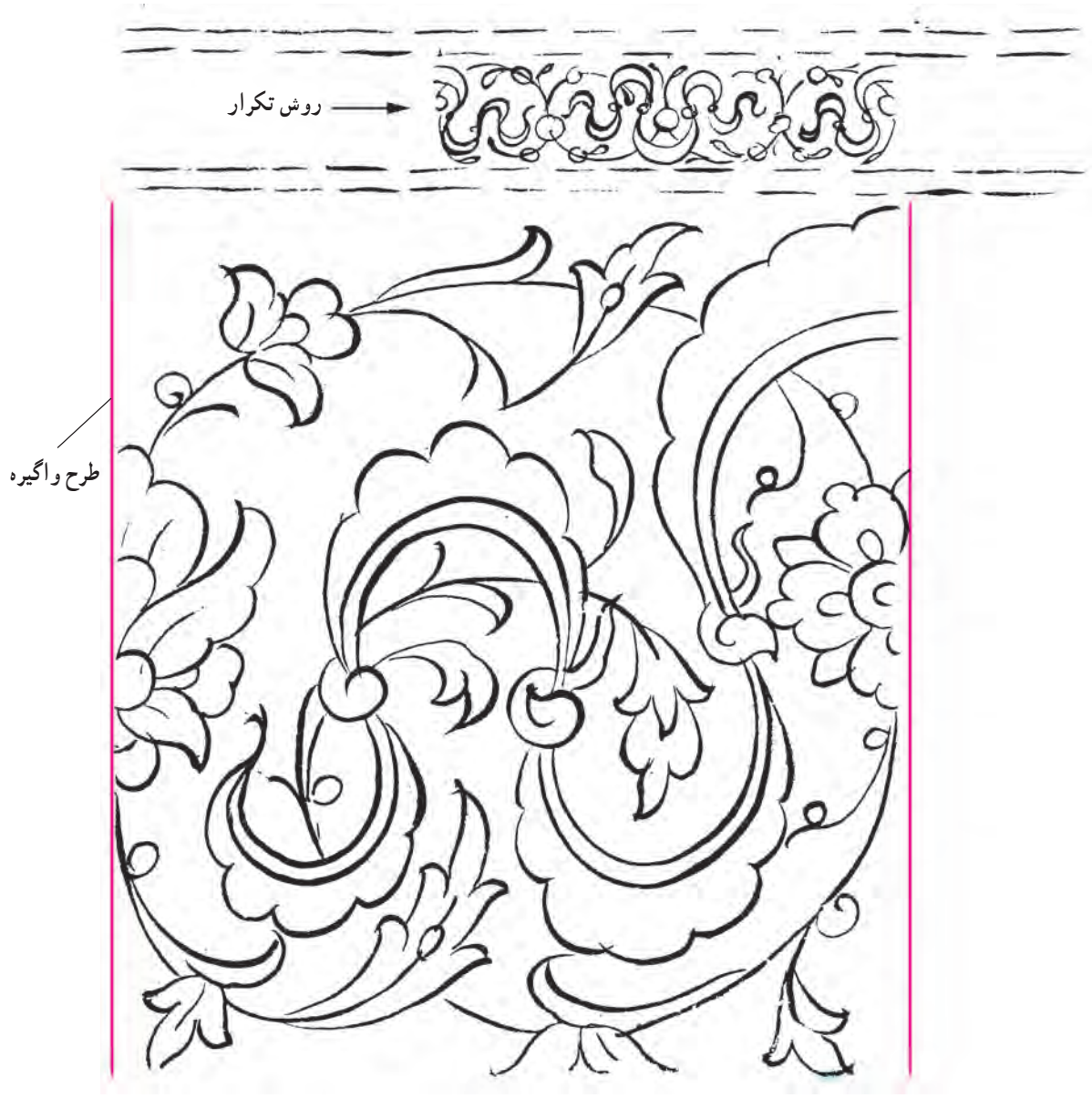

شکل ۵۶ــ۳

خودآزمایی

۱ــ ساختمان اسلیمی (بند اسلیمی، سراسلیمی، سربند اسلیمی) را توضیح دهید.

۲ــ سراسلیمی را طراحی و توسازی کنید.

۳ــ انواع سربند اسلیمی را طراحی کنید.

۴ــ انواع ترکیب‌بندی سراسلیمی و سربند را بر روی بند اجرا کنید.

۵ــ انواع اسلیمی را نام ببرید و طراحی کنید.

۶ــ ترکیب‌بندی‌های مختلفی از انواع اسلیمی، سربندها و بندها را طراحی کنید.

فصل چهارم

متن و حاشیه

هدف‌های رفتاری: پس از پایان این فصل هنرجو باید بتواند :

۱ــ اَشکال مختلف حاشیه را توضیح دهد.

۲ــ انواع حاشیه را توضیح دهد.

۳ــ حاشیه‌های نقش‌دار را نام ببرد.

۴ــ اجزای حاشیه (برگردان، واگیره و انواع آن، گوشه و انواع آن) را طراحی کند.

۵ــ متن و اجزای آن را تفکیک کند.

۶ــ انواع روش‌های پر نمودن زمینه را شرح دهد.

متن و حاشیه

اجرای طرح در زمینه

اصولاً طراحی سنّتی، بدون داشتن هدف و انگیزه، امکان‌پذیر نیست ؛ زیرا تابع قواعدی است که با آن شکل می‌گیرد و توسعه می‌یابد. در طراحی سنتی نوع کاربرد، تعیین‌کننده‌ی روش اجرایی طرح است. زیرا در این شرایط طراحی کردن، اساس و پایه‌ای مشخص پیدا می‌کند که هدایت‌کننده‌ی طراح در امر طراحی است.

اَشکالی که معمولاً در طراحی سنتی به‌کار گرفته می‌شوند عبارت‌اند از، مثلث، مربع، مستطیل، دایره و بیضی. این اشکال بیش‌تر قالبِ موضوع طراحی سنتی هستند. خود این اشکال، به شکل‌های کوچک‌تر و متنوع‌تری تقسیم می‌شوند و نقش دقیق‌تری را در طراحی سنتی ارائه می‌نمایند. این شکل‌های کوچک‌تر براساس زمینه و موقعیتشان در طرح کلی، نام خاص خود را پیدا می‌کنند و عبارت‌اند از : ۱ــ حاشیه ۲ــ متن

بنابراین، حاشیه و متن، بر اساس موقعیت، تقسیم‌بندی‌های گوناگونی دارند و این تقسیم‌بندی‌های پی‌درپی، از عوامل تعیین‌کننده‌ی تنوع و غنای طراحی سنتی هستند.

حاشیه

حاشیه، به قسمت‌های کناری فضای طراحی شده گفته می‌شود، که طرح کلّی را مانند حصاری (دیوار یا قاب) دربر می‌گیرد و بر اساس موضوعیّت و کاربرد، تقسیم‌بندی و طراحی می‌گردد.

شکل ۱ــ۴

اَشکال حاشیه: الف ــ مستقیم برای طراحی در کادر «مربع یا مستطیل»

ب ــ منحنی برای طراحی در کادر «دایره یا بیضی»

اقسام حاشیه: حاشیه بر دو نوع است : حاشیه‌ی باریک و حاشیه‌ی پهن

حاشیه‌ی باریک : به دو دسته ساده و نقش‌دار تقسیم می‌شود.

تذکر: عامل اجرایی و فضای موجود، تعیین‌کننده‌ی طراحی اندازه و نوع حاشیه است.

۱ــ حاشیه‌ی ساده (جدول‌کشی): این حاشیه به دلیل ساده بودن، در طراحی سنّتی برای رشته‌های گوناگون صنایع دستی و سنتی کاربرد فراوانی دارد و بر اساس کاربرد در رشته‌های مختلف نام‌های گوناگون دارد.[1]

۲ــ حاشیه‌ی نقش‌دار: شامل الف ــ ساده (کم‌کار) ب ــ پیچیده (پُرکار)

الف ــ حاشیه‌ی نقش‌دار ساده[2]: روش طراحی و اجرا

۱ــ ترسیم حاشیه با دو خطّ موازی با فاصله و طول دل‌خواه

۲ــ تقسیم حاشیه به قطعات مربع

۳ــ طراحی نقش‌های متداخل (مطابق شکل)

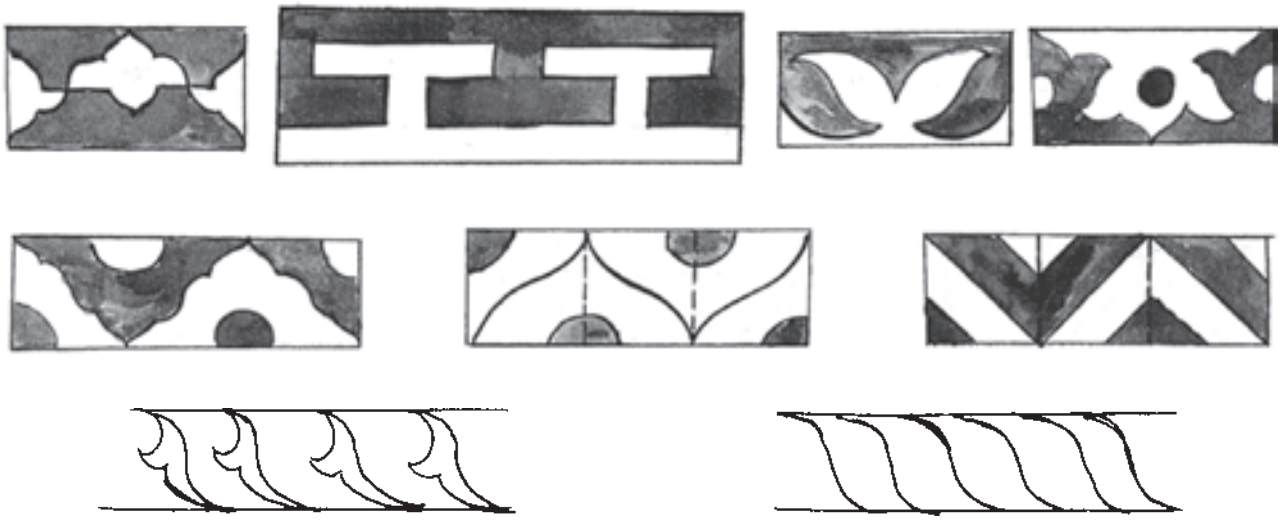

شکل ۲ــ۴

یادآوری:

۱ــ برای کسب مهارت و توانایی لازم در طراحی حاشیه‌ها، تمرین و ممارست در مورد طرح‌های داخل درس لازم است.

۲ــ توصیه می‌شود برای تحقیق و مطالعه‌ی بیش‌تر، از این نوع حاشیه‌ها که در رشته‌های مختلف صنایع دستی مانند، قالی، کاشی و غیره وجود دارد، طراحی و جمع‌آوری نمایید.

ب ــ حاشیه‌ی نقش‌دار پیچیده (پُرکار) و روش طراحی و اجرا

۱ــ ترسیم دو خط موازی با فاصله و طول دل‌خواه

۲ــ تقسیم حاشیه به ابعاد مربع

۳ــ طراحی بند حلزونی در داخل یکی از مربع‌ها (مطابق شکل)

۴ــ تعیین محل قرارگرفتن عناصر و اجزای تزیینی بر روی بند حلزونی[3]

۱ــ در تذهیب، جدول (مجدول)، در کاشی‌کاری، حمیل و در خاتم‌کاری، قاطعی گفته می‌شود.

۲ــ انواع حاشیه‌ی ساده و کم‌کار را می‌توانید در هنرهای سنّتی پیدا کنید.

۳ــ طراحی و تعیین اندازه‌ی گل، برگ و غنچه‌ها باید طوری باشد که فضای داخل مربع به نسبت مساوی و زیبا پر شود. شرایط طراحی یک فضای متناسب عبارت است از : ۱ــ رعایت شلوغ نشدن ۲ــ رعایت طراحی اجرای طرح مناسب با فضای موجود، به‌طوری‌که نه زیاد شلوغ و فشرده و نه زیاد خلوت و سبک باشد.

۵ــ ساخت و ساز عنــاصر طراحی شده و آماده‌سازی برگردان[1]

۶ــ قرینه‌سازی برگردان (طراحی واگیره)

قرینه‌سازی

تعریف: قرینه، به معنی مثل و مانند است و قرینه‌سازی یعنی شبیه‌سازی کردن.

انواع قرینه‌سازی

الف ــ قرینه‌سازی انعکاسی (آینه‌ای)

ب ــ قرینه‌سازی انتقالی (سر هم سوار)

ج ــ قرینه‌سازی دَوَرانی[2] (چرخشی)

یکی از کاربردهای قرینه‌سازی در طراحی حاشیه‌هاست. از آن‌جایی که حاشیه خود دارای قسمت‌های مختلفی است ابتدا با اجزای آن آشنا می‌شویم.

اجزای حاشیه

حاشیه شامل سه قسمت است :

۱ــ برگردان ۲ــ واگیره ۳ــ گوشه

۱ــ برگردان: کوچک‌ترین قسمت حاشیه را «برگردان» گویند.

انواع قرینه‌سازی در حاشیه

الف ــ قرینه‌سازی انعکاسی

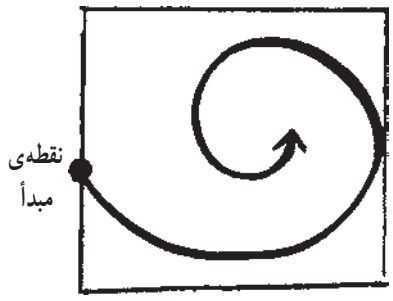

شکل ۳ــ۴ تصویر الف ــ قرینه‌سازی انعکاسی مستقیم یا آینه‌ای

ب ــ قرینه‌سازی دَوَرانی مبدأ کنار (معکوس یا چرخشی)

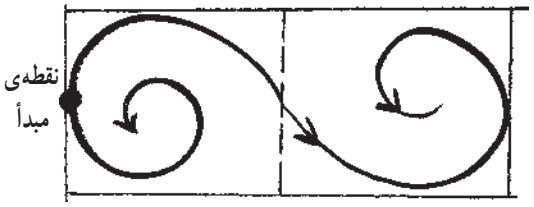

شکل ۴ــ۴ تصویر ب ــ مبدأ کنار

ج ــ قرینه‌سازی دَوَرانی مبدأ وسط (معکوس یا چرخشی)

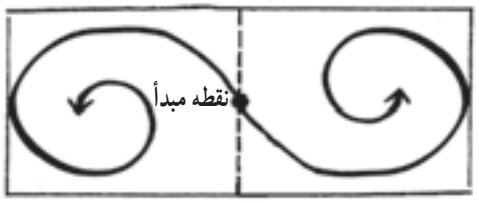

شکل ۵ــ۴ تصویر ج ــ مبدأ وسط

د ــ قرینه‌سازی دورانی با دو مبدأ

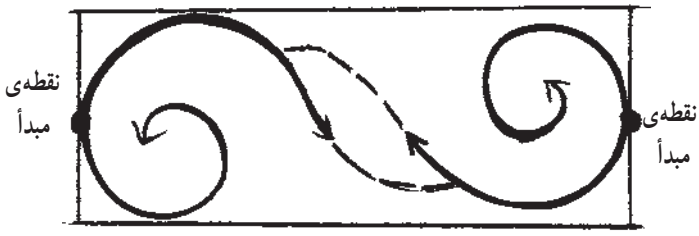

شکل ۶ــ۴ دو مبدئی

تذکّر: برای طراحی حاشیه با روش دو مبدأ، اندازه‌ی فضای واگیره باید بیش از دو مربع باشد.

۲ــ واگیره: از دو برگردان تشکیل می‌شود. برای اجرای حاشیه باید برگردان را از سمت چپ و یا راست، به صورت آینه‌ای، تکرار کرد.

اقسام واگیره

۱ــ تشکیل واگیره از دو برگردان با انواع روش‌های قرینه‌سازی

۱ــ برگردان : قسمت یا بخشی از طرح یا نقشی است که از برگردانیدن آن (قرینه‌سازی) به یک واحد کامل از طرح کلی (واگیره) دست می‌یابیم که با تکرار واگیره طرح کامل می‌گردد.

۲ــ قرینه سازی دورانی را می‌توان به صورت انعکاسی و یا انتقال نیز اجرا نمود.

۲ــ تشکیل واگیره با استفاده از روش انتقالی

واگیره‌های تشکیل شده از دو برگردان که هر برگردان به‌صورت انعکاسی یا آینه‌ای قرار گرفته و یک واگیره را تشکیل داده است.

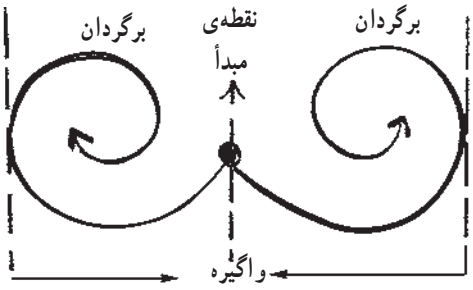

شکل ۷ــ۴

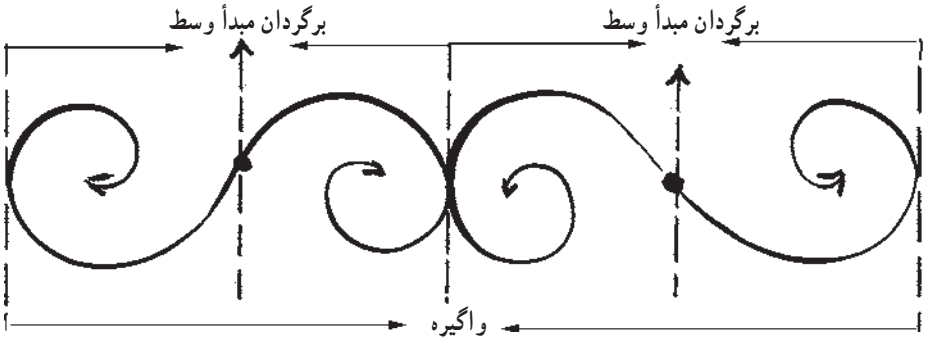

شکل ۸ــ۴

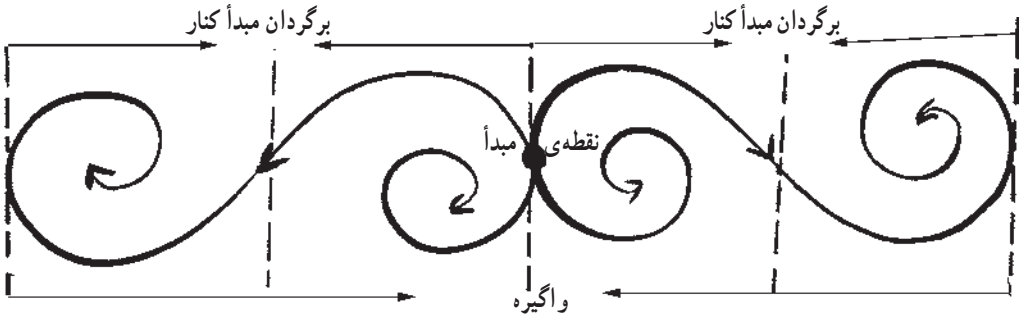

شکل ۹ــ۴

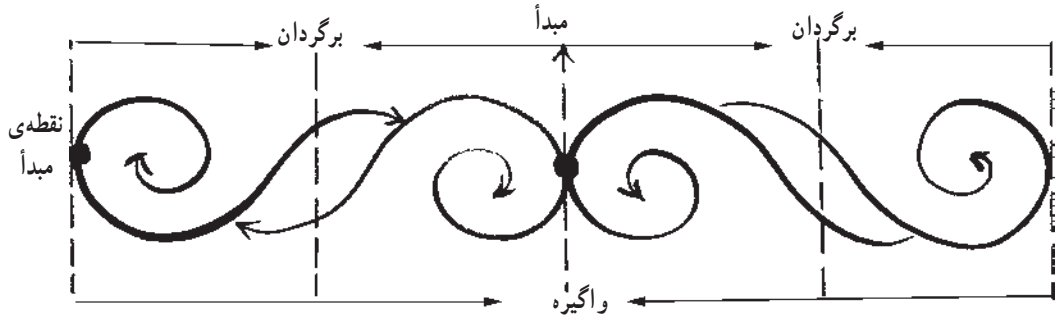

شکل ۱۰ــ۴

واگیره‌های تشکیل شده از روش انتقالی (سر هم سوار)
تکرار می‌گردد، بدون برگردان

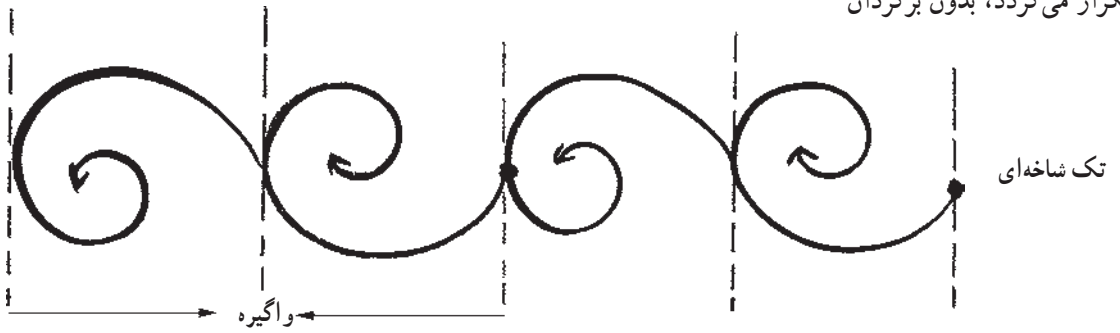

شکل ۱۱ــ۴

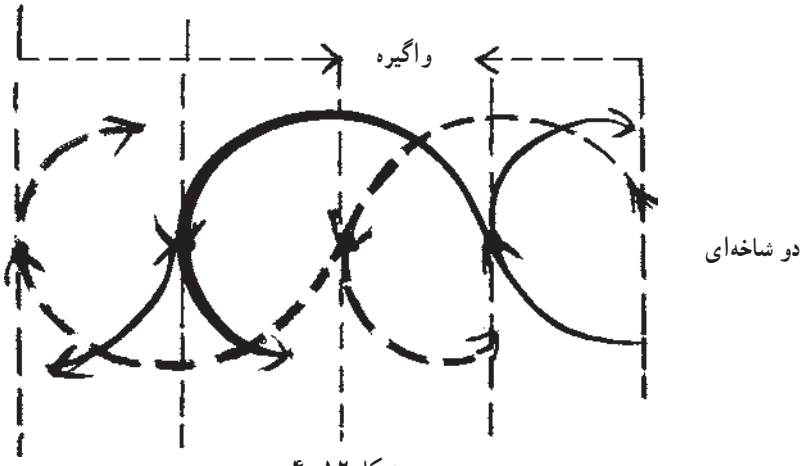

شکل ۱۲ــ۴

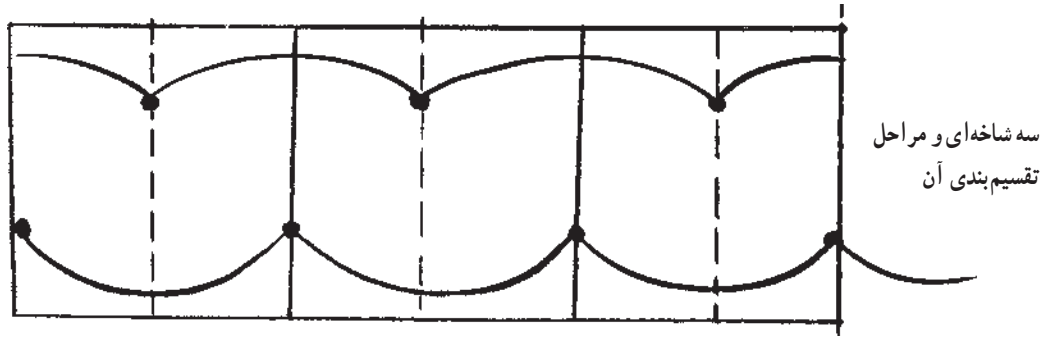

شکل ۱۳ــ۴

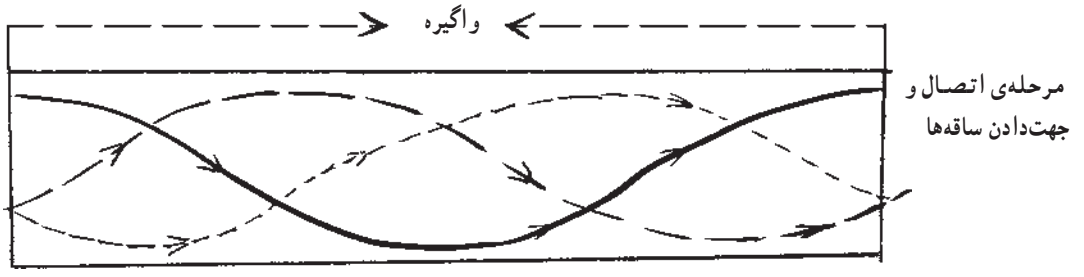

شکل ۱۴ــ۴

نمونه‌ی یک برگردان ختایی در حاشیه‌ی منحنی :

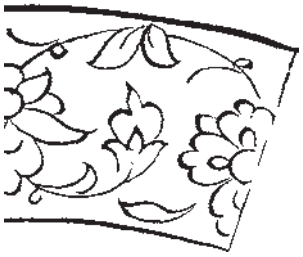

شکل ۱۵ــ۴

نمونه‌ی یک واگیره ختایی در حاشیه‌ی منحنی :

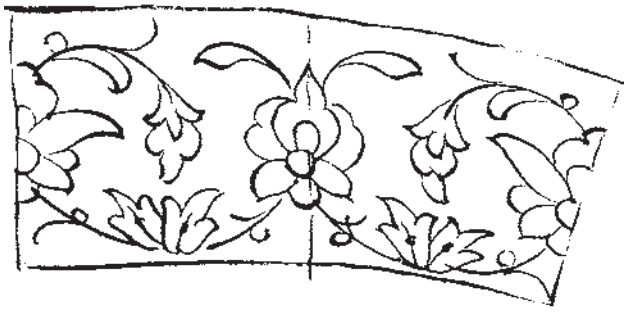

شکل ۱۶ــ۴

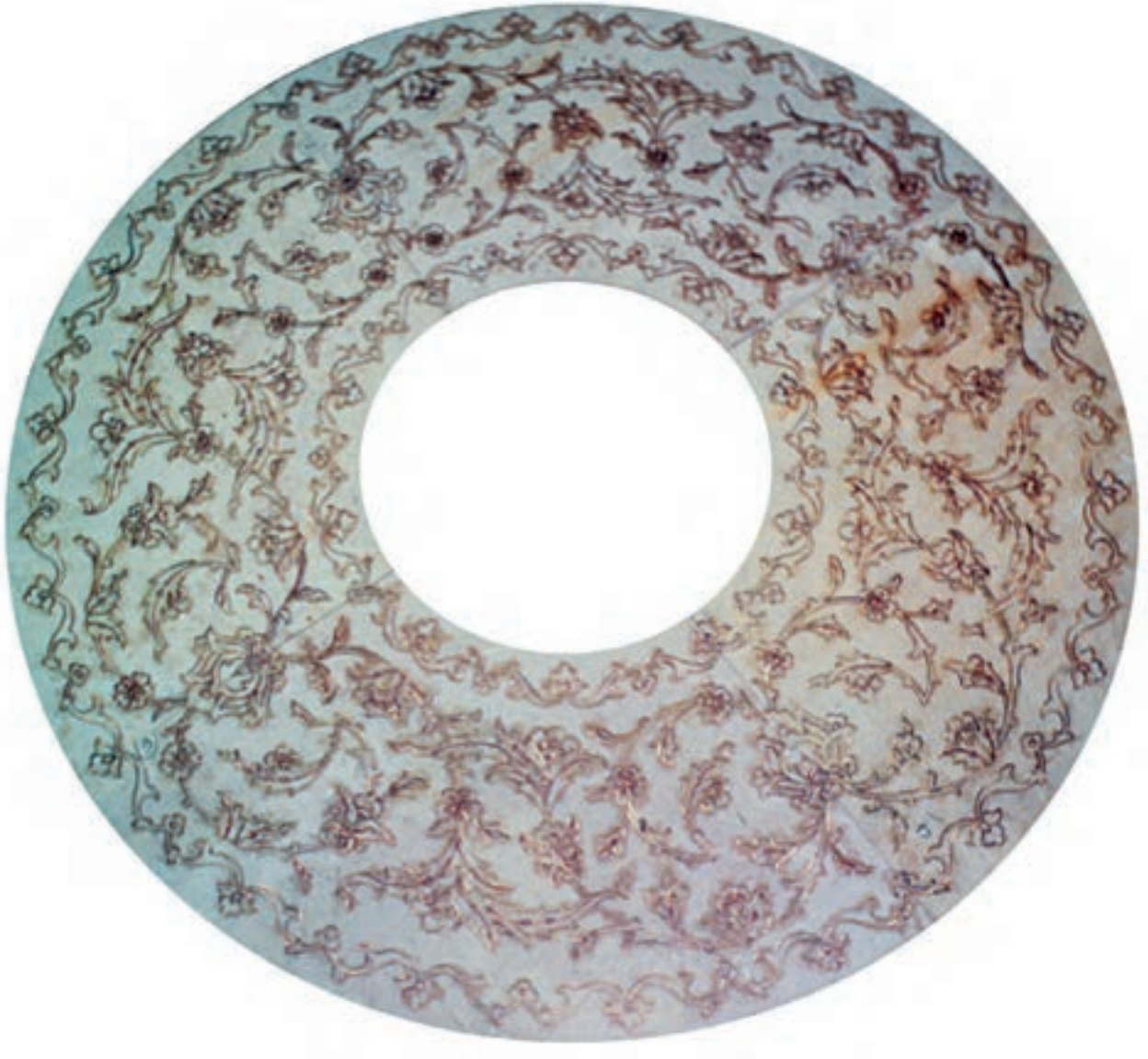

شکل ۱۷ــ۴ نمونه‌ی طراحی واگیره‌ی معرق سنگ و برنز، طرح تام‌سن، اجرای آقای غیاث

الف ــ قرینه‌سازی انعکاسی(آینه‌ای)

۱ــ قرینه‌سازی انعکاسی مستقیم: در این روش، برگردان به‌صورت مستقیم تبدیل به واگیره می‌شود. سپس به همان روش تکرار می‌گردد.

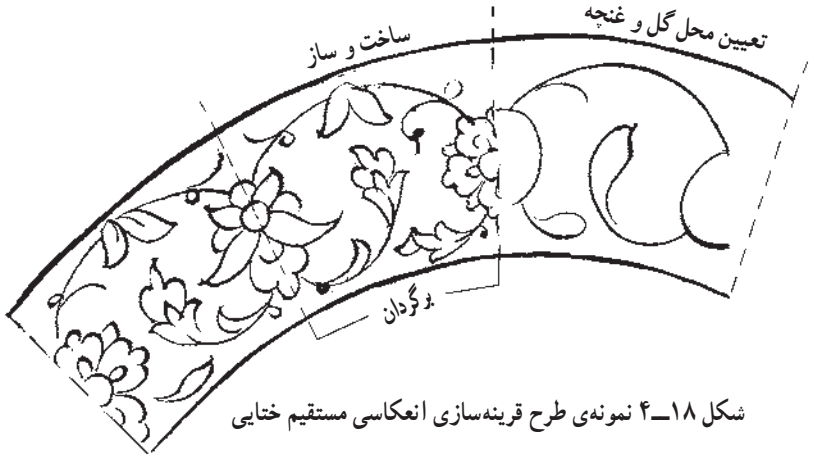

شکل ۱۸ــ۴ نمونه‌ی طرح قرینه‌سازی انعکاسی مستقیم ختایی

۲ــ طرح قرینه انعکاسی چرخشی مبدأ وسط برگردان

روش طراحی: مبدأ طراحی مطابق طرح اجرا می‌گردد. در این روش در نقطه‌ی مبدأ، گل‌های گرد یا چرخان قرار می‌گیرد که جهت مشخص و معینی ندارد.

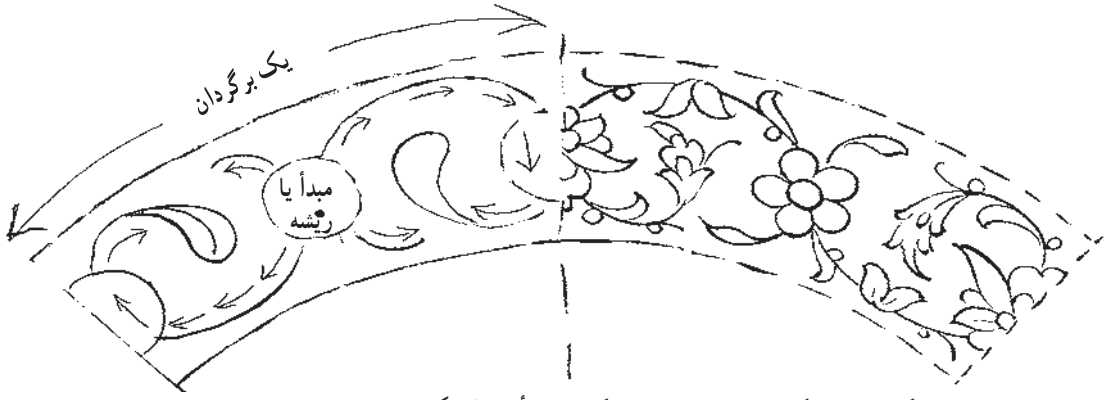

شکل ۱۹ــ۴ یک نمونه قرینه‌سازی انعکاسی مبدأ وسط برگردان ختایی در حاشیه‌ی منحنی

۳ــ طرح قرینه‌ی انعکاسی چرخشی مبدأ کنار برگردان: روش طراحی، مطابق طرح اجرا می‌گردد. در این روش از گل‌های جهت‌دار، مانند (پروانه‌ای، عباسی) در وسط بند می‌توان استفاده نمود.

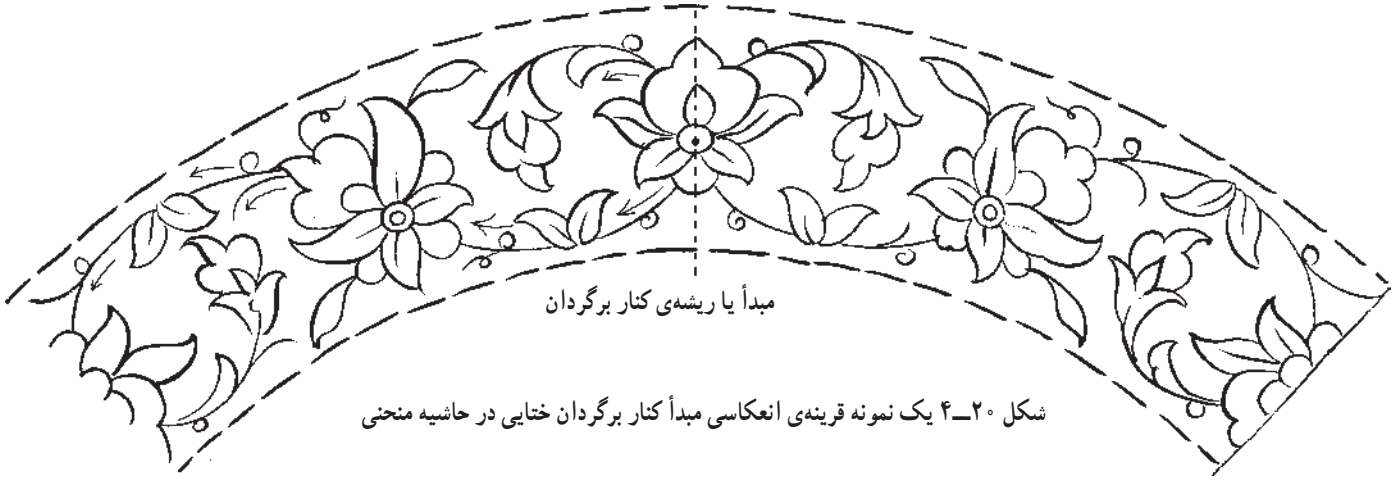

شکل ۲۰ــ۴ یک نمونه قرینه‌ی انعکاسی مبدأ کنار برگردان ختایی در حاشیه منحنی

ب ــ طرح قرینه‌ی انتقالی سرهم سوار: روش طراحی، مطابق طرح اجرا می‌گردد. در این روش طراحی به سه گونه‌ی زیر اجرا می‌شود :

۱ــ طرح یک به یک $\frac{۱}{۱}$ ، ۲ــ طرح یک دوم یا نیمه $\frac{۱}{۲}$ ، ۳ــ طرح یک چهارم $\frac{۱}{۴}$

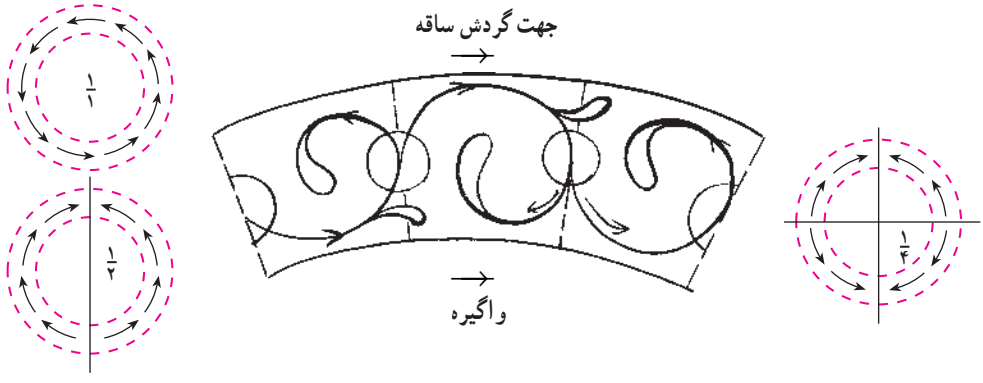

شکل ۲۱ــ۴ طرح کلی قرینه‌ی انتقالی سر هم سوار با تعیین محل گل و غنچه و برگ ختایی در حاشیه‌ی منحنی

گفتنی است که در این روش، قسمت برگردان وجود ندارد ولی واگیره خود حامل «تکرار و تکمیل» طرح است.

۳ــ گوشه: گوشه، از شکسته شدن حاشیه در اشکال مختلف هندسی زاویه‌دار به‌وجود می‌آید و دارای زاویه‌هایی با درجات مختلف است (تصویر زیر).

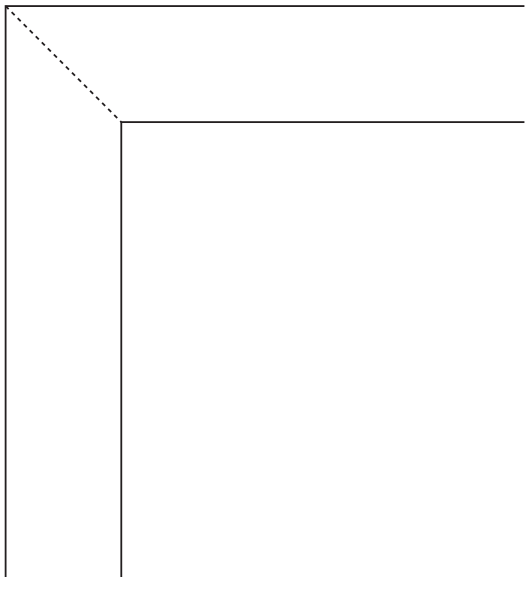

شکل ۲۲ــ۴ گوشه

الف ــ روش طراحی گوشه با شیوه‌ی قرینه‌ی انعکاسی

۱ــ گوشه‌ی حاشیه ختایی

شکل ۲۳ــ۴ نمونه‌ی یک واگیره ختایی قرینه‌ی انعکاسی

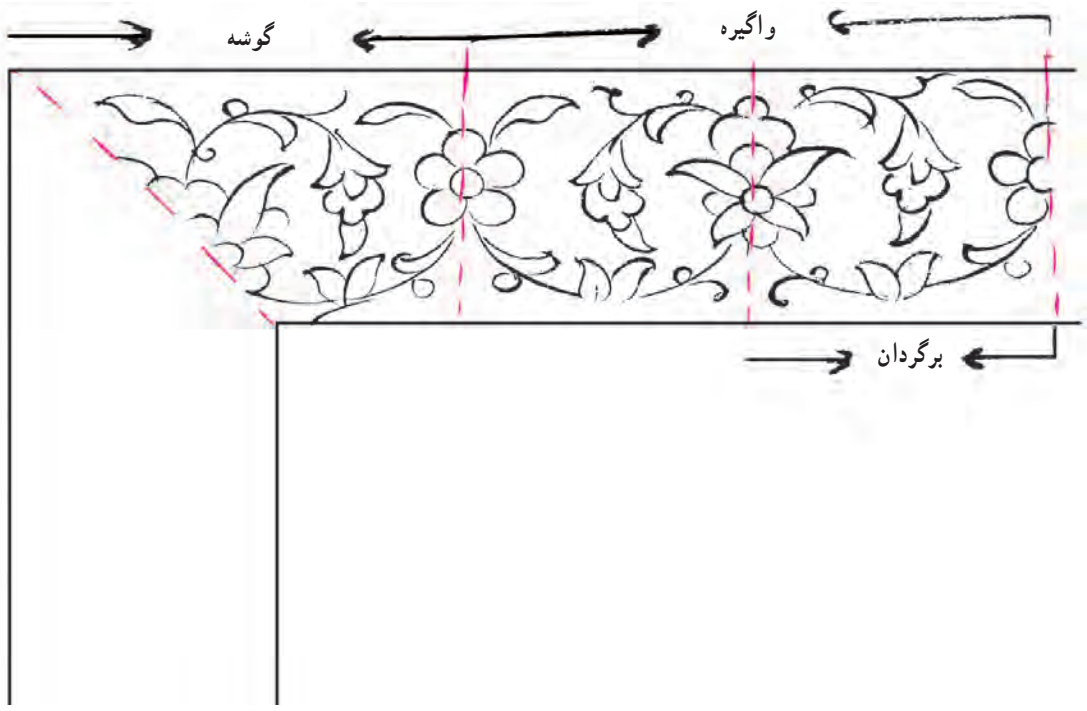

شکل ۲۴ــ۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه ختایی با گل پروانه‌ای و غنچه بر اساس قرینه‌ی انعکاسی

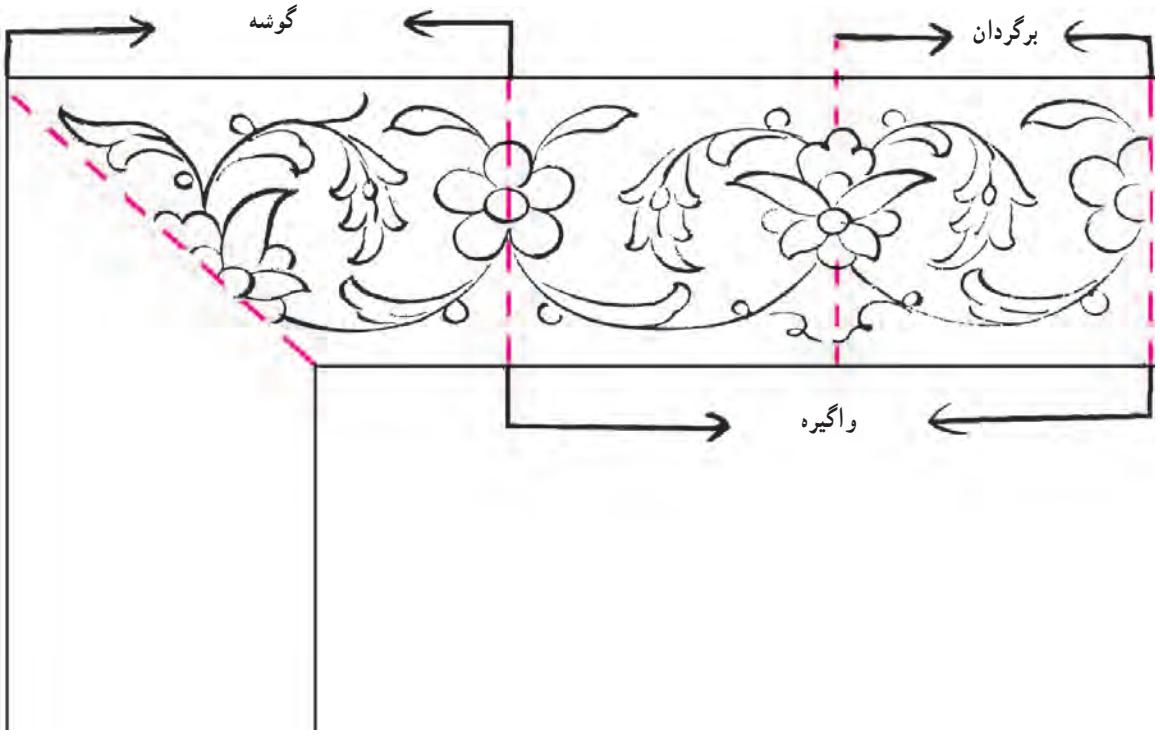

شکل ۲۵ــ۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی ختایی با گل پروانه‌ای و برگ بزرگ بر اساس قرینه‌ی انعکاسی

۲ــ گوشه‌ی حاشیه‌ی اسلیمی

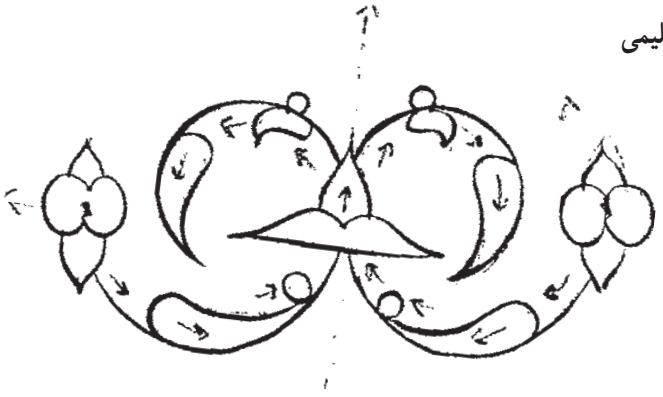

شکل ۲۶ــ۴ نمونه‌ی یک واگیره اسلیمی قرینه‌ی انعکاسی

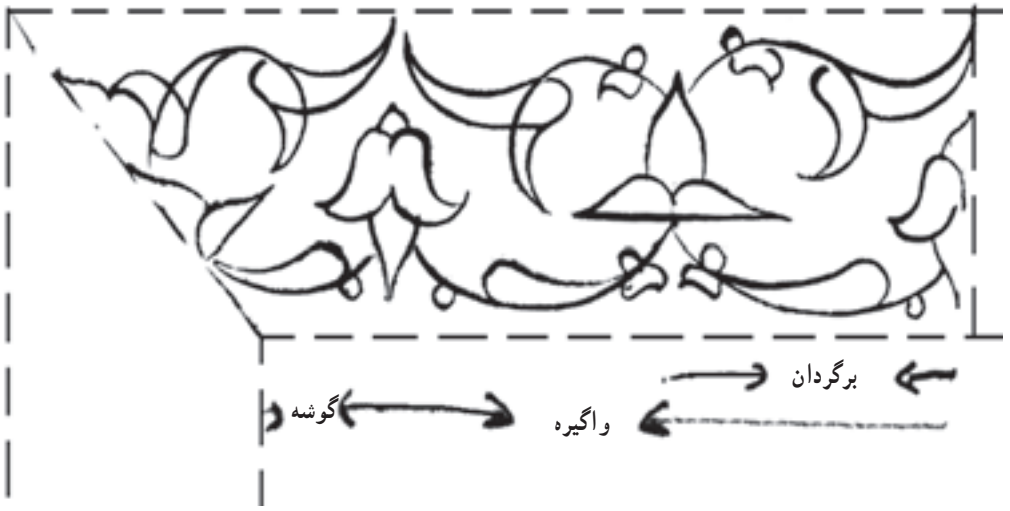

شکل ۲۷ــ۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه اسلیمی با سربند مثلثی و لاله‌ای بر اساس قرینه‌ی انعکاسی

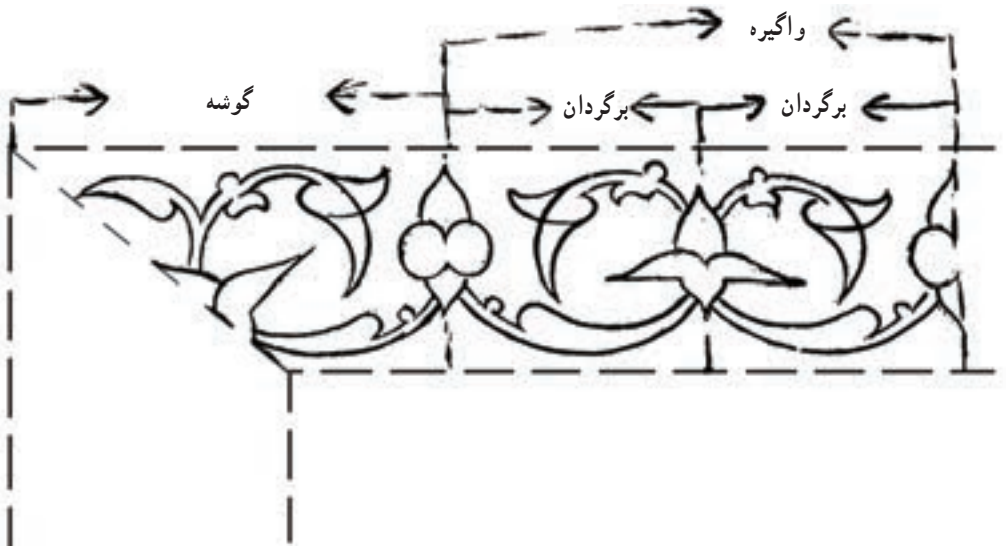

شکل ۲۸ــ۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی اسلیمی زائده دار و دو نوع سربند بر اساس قرینه‌ی انعکاسی

ب ــ روش طراحی گوشه برای حاشیه بر اساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

۱ــ طراحی گوشه حاشیه‌ی ختایی

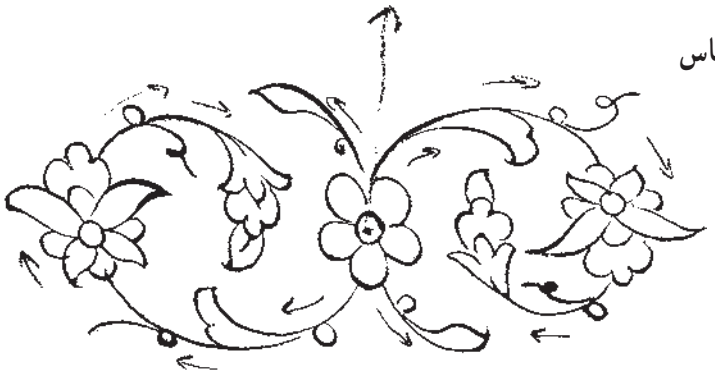

شکل ۲۹ــ۴ــ نمونه‌ی یک واگیره‌ی ختایی قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

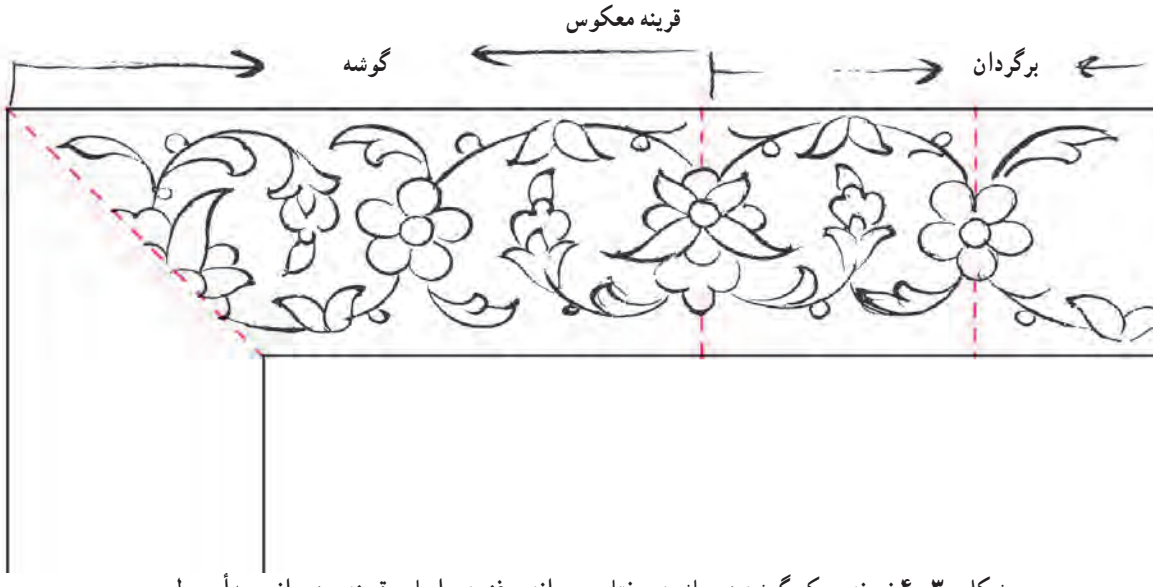

شکل ۳۰ــ۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی ختایی پروانه و غنچه براساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

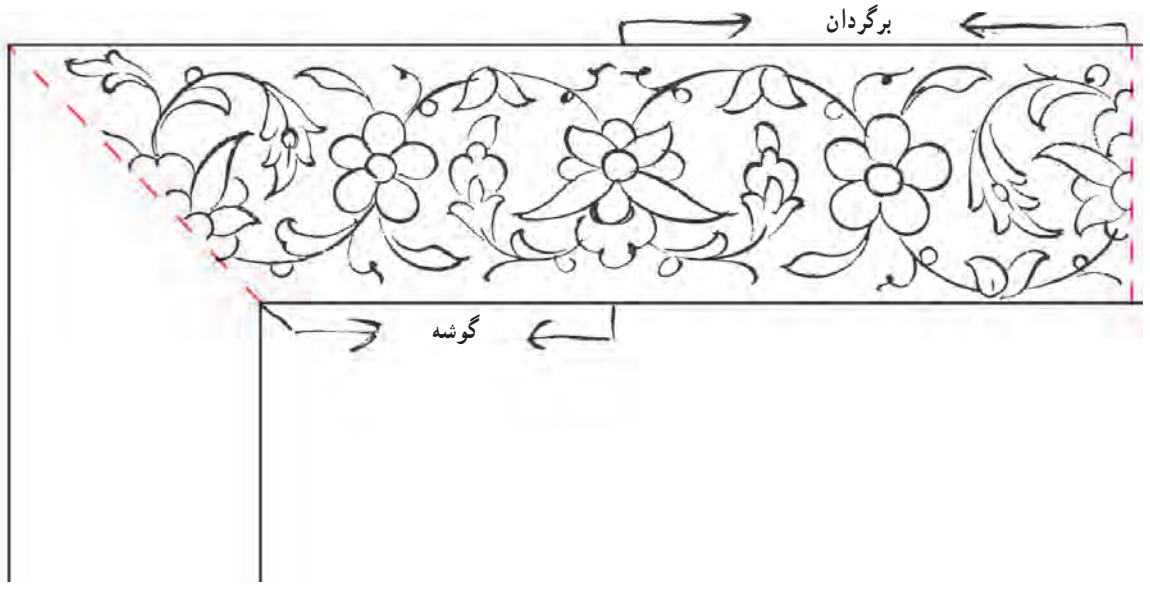

شکل ۳۱ــ۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه ختایی پروانه، غنچه و برگ بزرگ براساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

۲ــ طراحی گوشه‌ی حاشیه اسلیمی

دو نوع طراحی گوشه‌ی حاشیه (شکل‌های۳۲ــ۴ و ۳۳ــ۴)

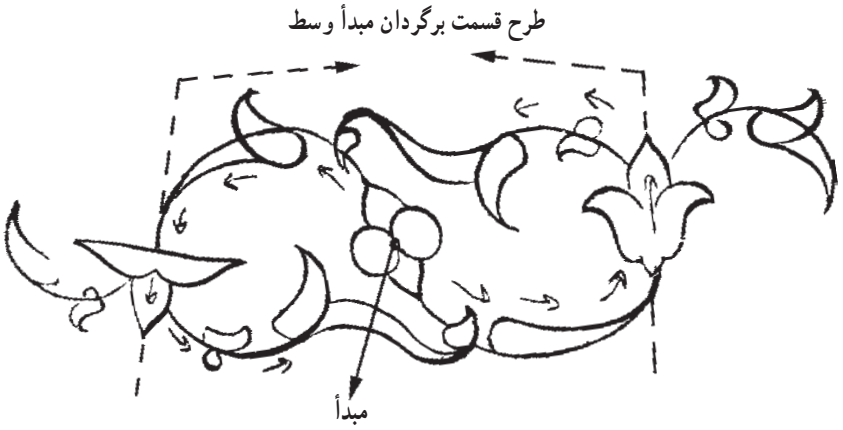

شکل ۳۲ــ۴ نمونه‌ی یک واگیره اسلیمی قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

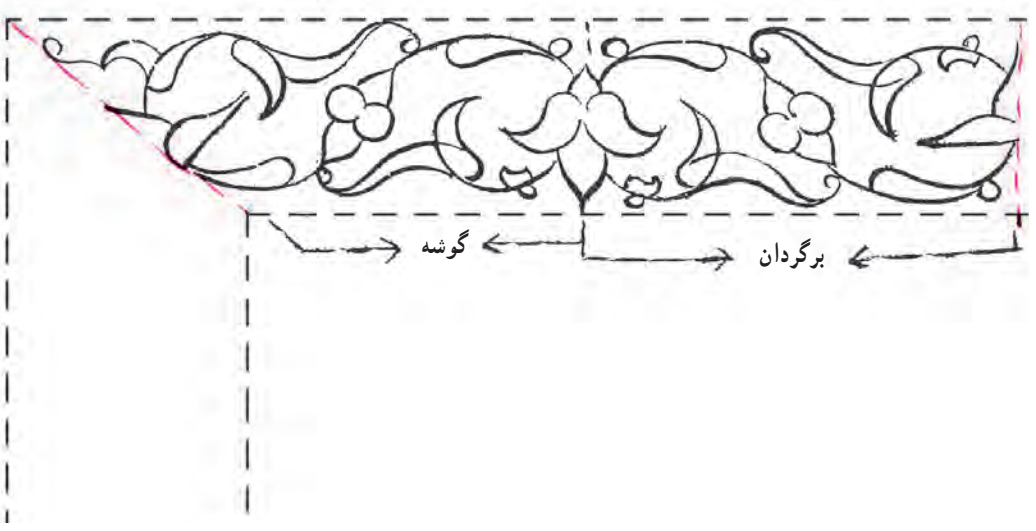

شکل ۳۳ــ۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه‌ی اسلیمی با سربند لاله‌ای براساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

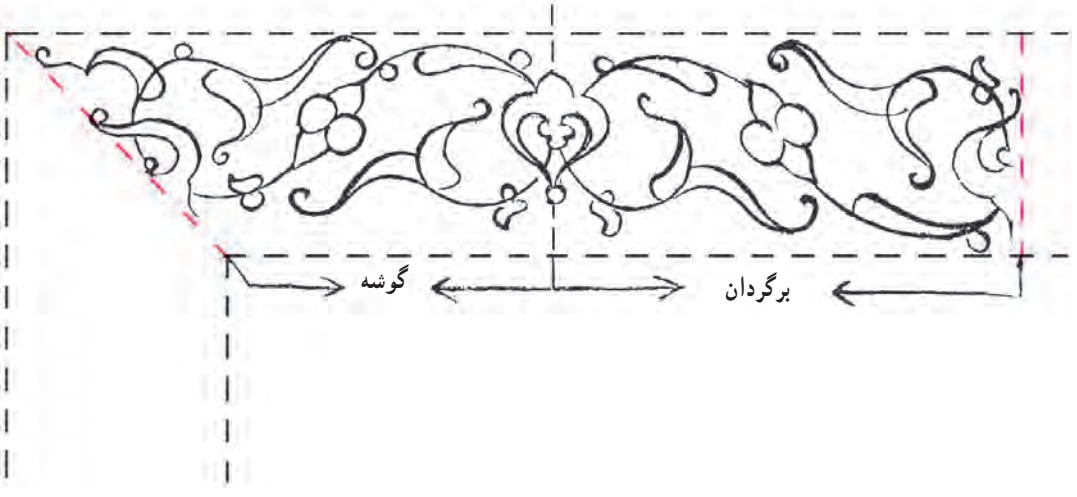

شکل ۳۴ــ۴ نمونه‌ی یک گوشه در حاشیه اسلیمی با سربند صنوبری بر اساس قرینه‌ی دورانی مبدأ وسط

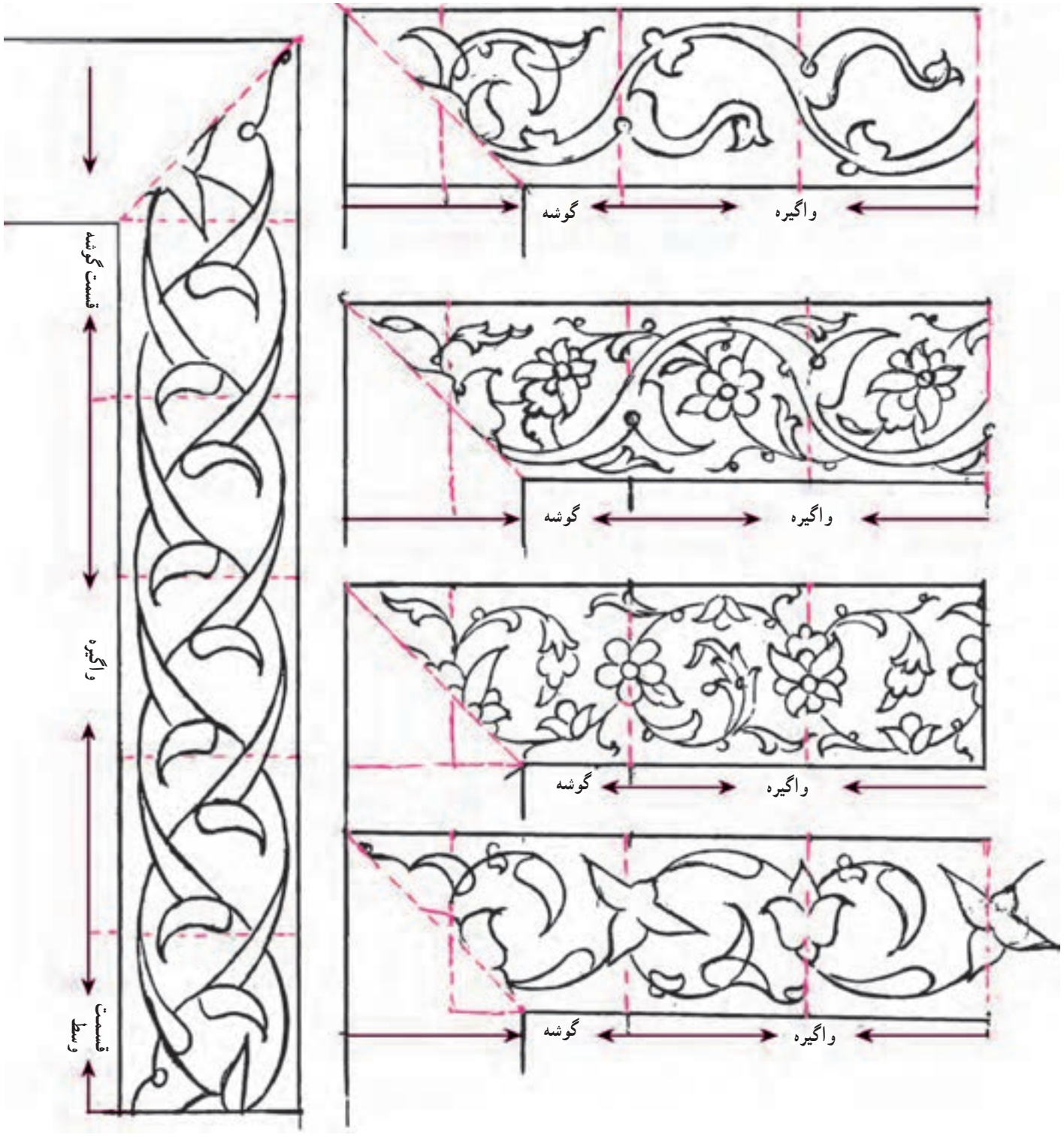
قسمت گوشه
واگیره
قسمت وسط
گوشه
واگیره
گوشه
واگیره
گوشه
واگیره
گوشه
واگیره

شکل ۳۵ــ۴

متن

فضای داخل حاشیه را «متن» گویند.

اجزای متن عبارت‌اند از :

۱ــ لچک ۲ــ ترنج یا شمسه ۳ــ سر ترنج ۴ــ فضای بین لچک و ترنج

۱ــ تعریف لچک: کلاً به فضاهای مثلثی شکلی که در گوشه‌های متن قرار می‌گیرد، «لچک» می‌گویند. لچک دارای حالت‌های گوناگونی است : شکل محرابی، چلیپا، متقارن (شکل ۴ــ۳۶)

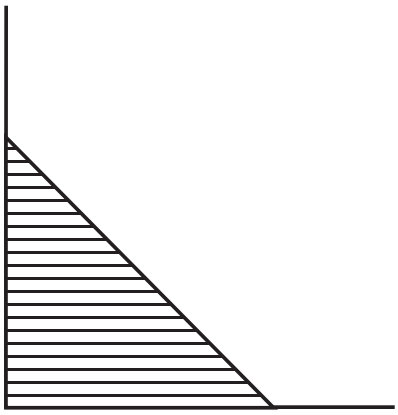

لچک

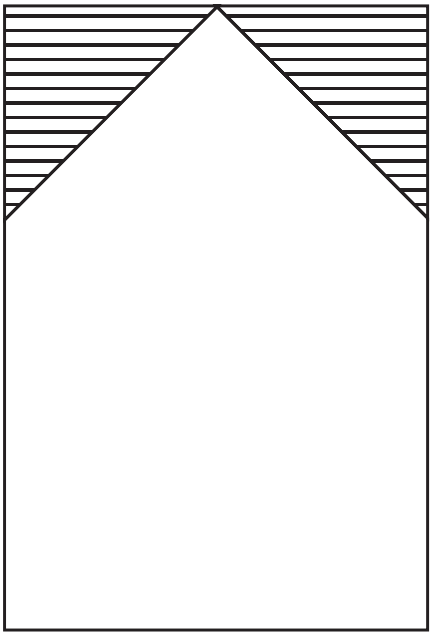

شکل ۱ــ محرابی

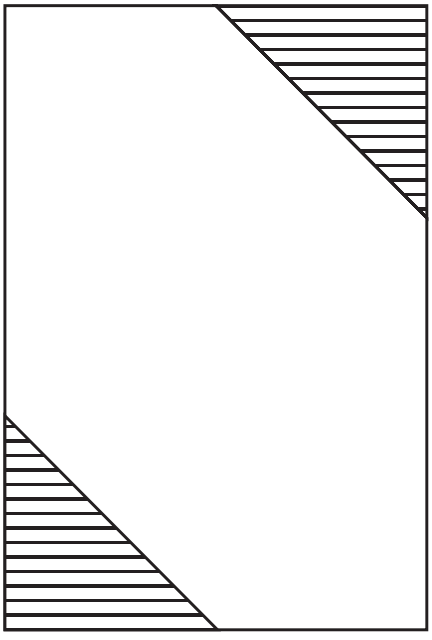

شکل ۲ــ چلیپا

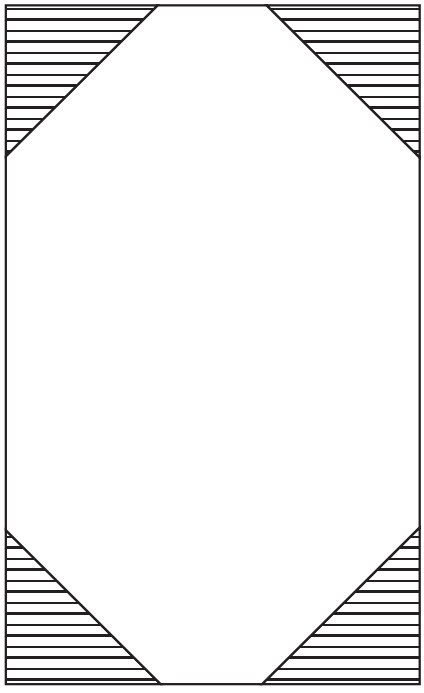

شکل ۳ــ متقارن

شکل ۴ــ۳۶

۲ــ ترنج و شمسه:

الف ــ ترنج : به طرح مرکزی متن که به شکل بیضی یا لوزی «شبیه یکی از مرکبات به نام ترنج» طراحی شده باشد «ترنج» گفته می‌شود (شکل ۳۷ــ۴).

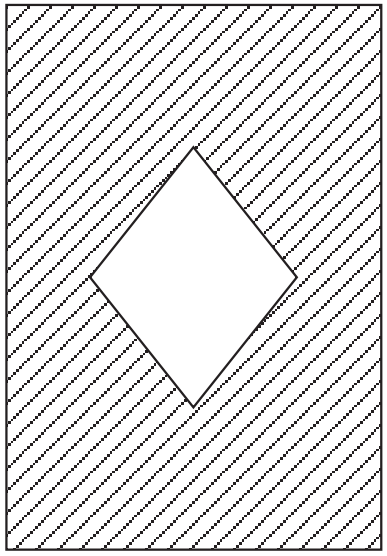

شکل ۱

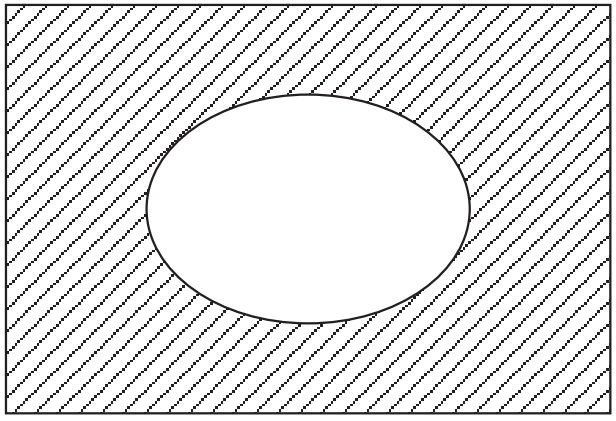

شکل ۲

شکل ۳۷ــ۴

ب ــ شمسه[1] **:** به طرح مرکزی متن، که به شکل دایره باشد و حالت‌هایی از شعاع خورشید در آن طراحی گردد، می‌گویند (شکل ۳۸ــ۴).

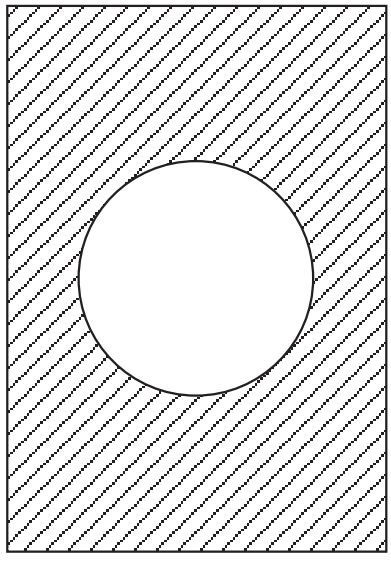

شکل ۳۸ــ۴

تذکّر: گاهی اوقات از ترکیب چهار لچک یک ترنج و یا شمسه به‌وجود می‌آید.

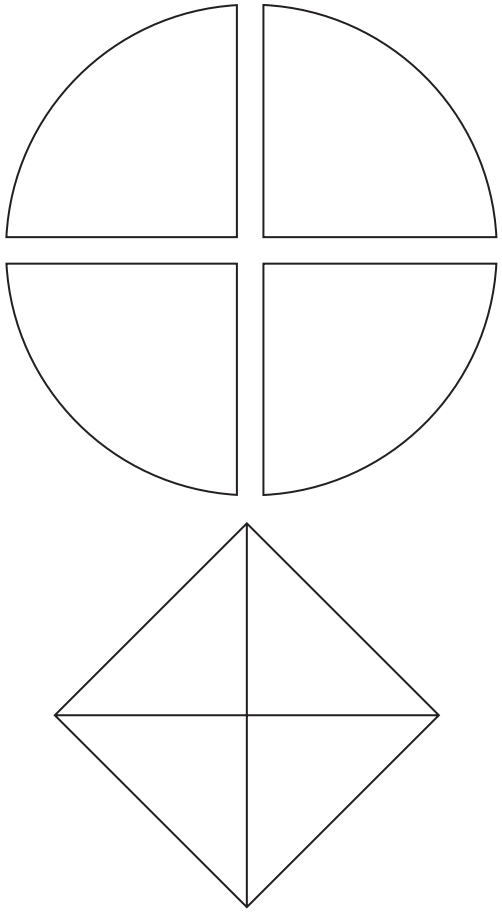

شکل ۳۹ــ۴

۱ــ در عربی به معنی خورشید کوچک است.

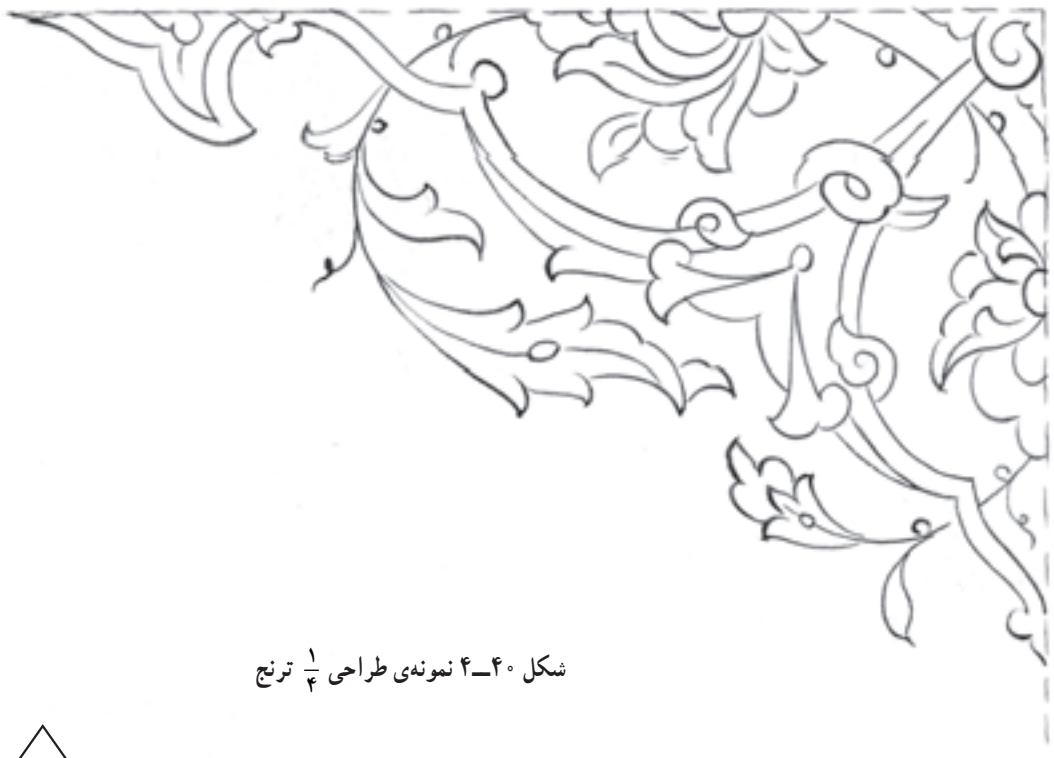

شکل ۴۰ــ۴ نمونه‌ی طراحی $\frac{۱}{۴}$ ترنج

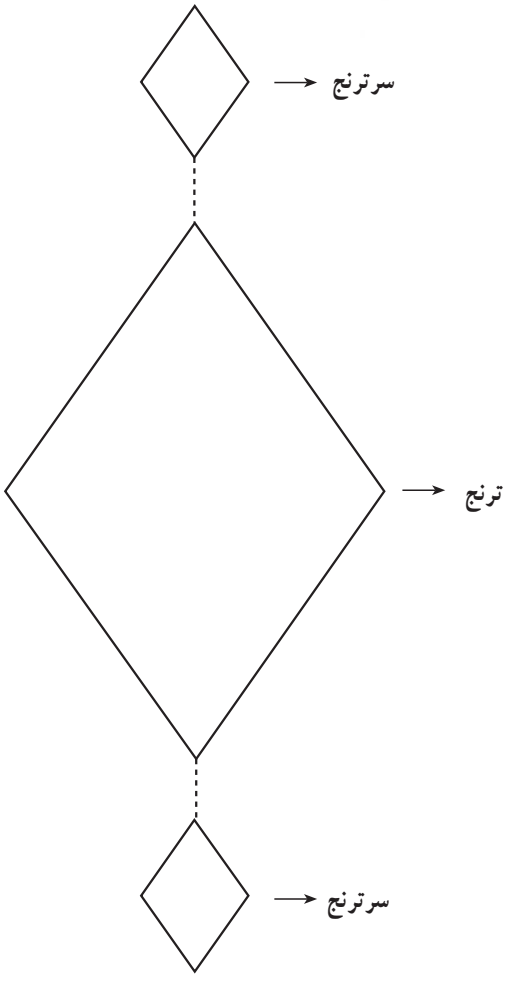

شکل ۴۱ــ۴

۳ــ سر ترنج: به اشکالی که در دو طرف «بالا و پایین» ترنج، طراحی شده و قرار گرفته باشد «سرترنج» می‌گویند. گاهی اوقات متن دارای فضای زیاد در جهت طول است. از این‌رو، برای ایجاد تناسب و زیبایی و کم کردن فضای خالی و تقسیم متناسب فضا از سر ترنج استفاده می‌شود، که اصولاً در کادرهای بیضی و مستطیل بیش‌ترین استفاده را دارد.

روش طراحی سر ترنج: سر ترنج اشکال گوناگون دارد که با روش $\frac{۱}{۱}$ یا انواع روش‌های قرینه‌ای طراحی می‌گردد.

۴ــ زمینه: زمینه، به جایی گفته می‌شود که متن و حاشیه در آن ترکیب و طراحی می‌شود.

شکل زمینه: به‌طورکلّی زمینه می‌تواند مطابق یکی از اَشکال هندسی «دایره، بیضی، مربع، مستطیل، مثلث» و یا ترکیبی از آن‌ها باشد.

ــ تقسیم‌بندی زمینه: زمینه به چهار شکل (مطابق تصویر) تقسیم‌بندی می‌شود.

۱ــ تکرار، ۲ــ یک چهارم $\frac{۱}{۴}$، ۳ــ یک دوم $\frac{۱}{۲}$،

۴ــ یک یکُم $\frac{۱}{۱}$

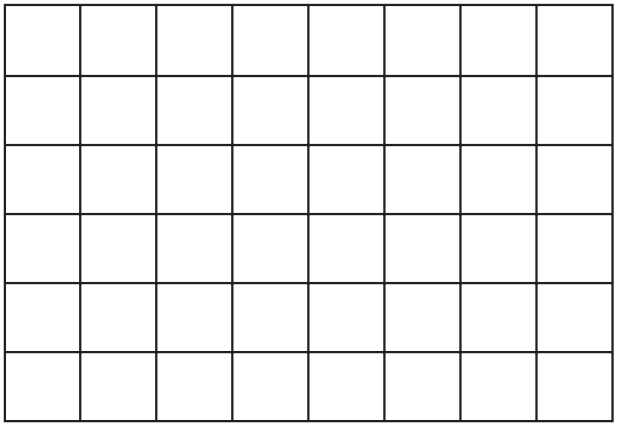

شکل ۴۲ــ۴ تکرار

شکل ۴۳ــ۴ نمونه‌ی طراحی بته برای فضای تکراری برای پارچه زربافت

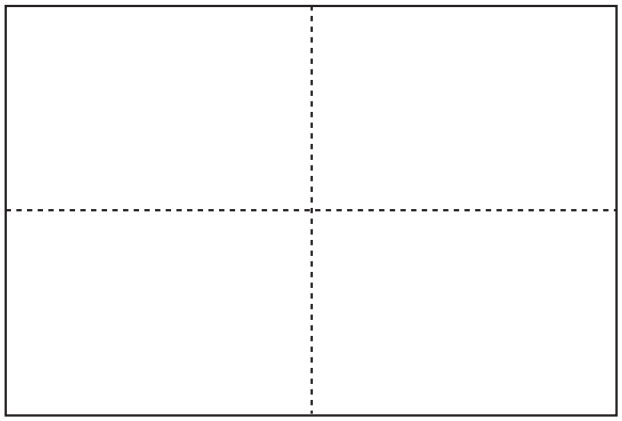

یک چهارم، $\frac{۱}{۴}$

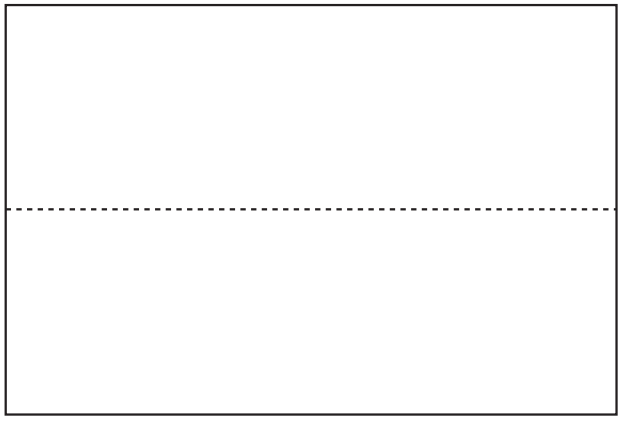

یک دوم، $\frac{۱}{۲}$

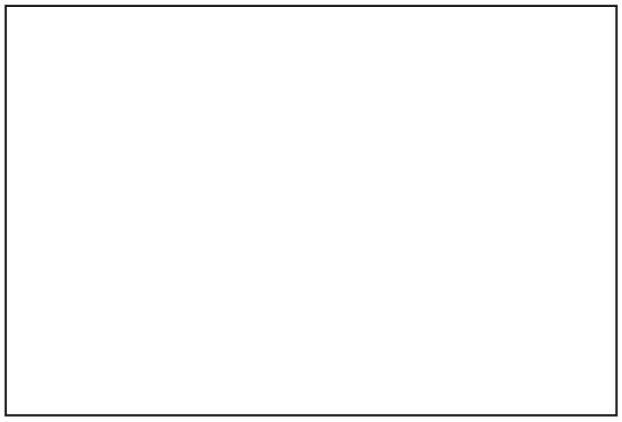

یک یکم، $\frac{۱}{۱}$

شکل ۴۴ــ۴

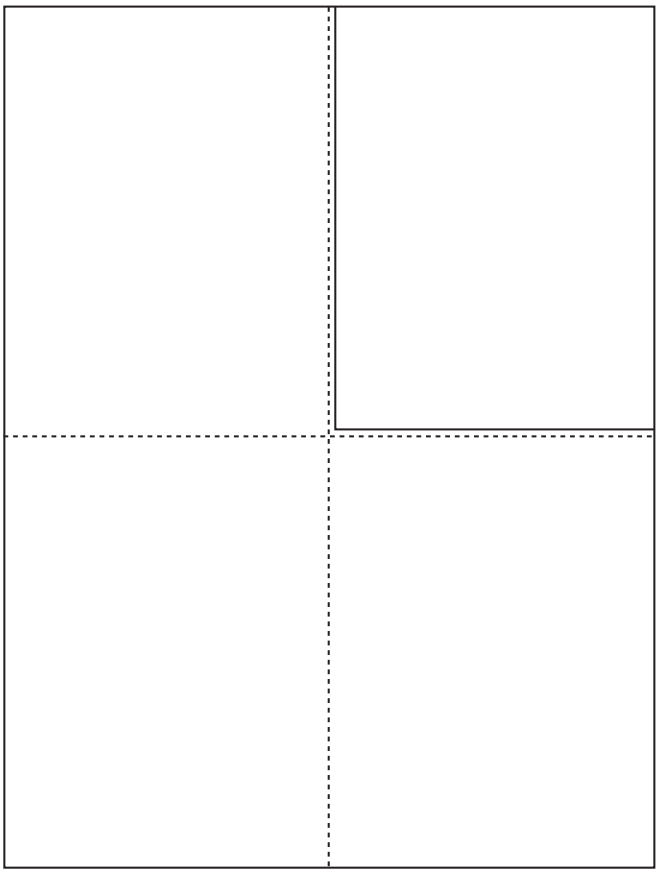

شکل ۴۵ــ۴ تقسیم زمینه بر اساس یک چهارم، $\frac{۱}{۴}$

تقسیم شکل به نسبت متناسب میان حاشیه و متن[۱] : طراحی حاشیه و متن به یکی از روش‌های گفته شده.

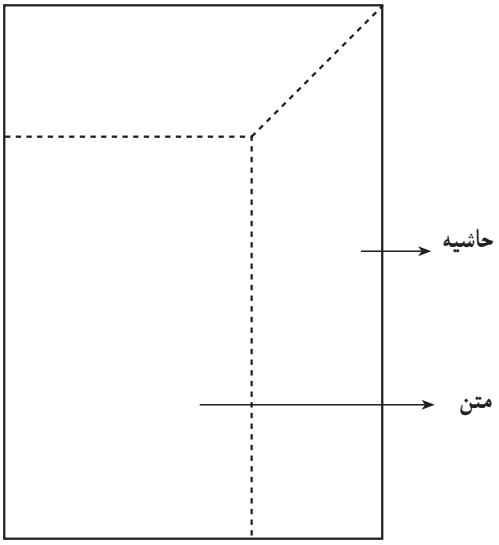

شکل ۴۶ــ۴

۱ــ انتخاب اندازه و نسبت حاشیه به متن، به نوع کاربرد آن بستگی دارد.

خودآزمایی

۱ــ اَشکال مختلف حاشیه را توضیح دهید.

۲ــ انواع حاشیه را توضیح دهید.

۳ــ حاشیه‌های نقش‌دار را نام ببرید.

۴ــ اجزای حاشیه (برگردان، واگیره و انواع آن، گوشه و انواع آن) را طراحی کنید.

۵ــ متن و اجزای آن را تفکیک کنید.

۶ ــ انواع روش‌های پر نمودن زمینه را شرح دهید.

۷ــ انواع حاشیه‌ها را با انواع گل‌ها و برگ‌ها طراحی کنید.

۸ ــ چند حاشیه در اندازه و اشکال مختلف طراحی کنید.

ملحقات

سرترنج: اثر استاد
منصور تام سن

شکل ۱ــ۵ میز معرّق، نقش اسلیمی و ختایی (لچک ترنج)، اثر عطاءالله حاج غلامعلی، سازمان میراث فرهنگی

شکل ۲ــ۵ میز معرّق چوب، سازمان میراث فرهنگی،نقش ختایی(زمینه $\frac{۱}{۲}$ چرخشی) طرح تام‌سن

شکل ۳ــ۵ نمونه‌ی طراحی نقوش سنتی در معرق چوب، سازمان میراث فرهنگی، طرح تام‌سن

شکل ۴ــ۵ نمونه‌ی طراحی نقوش سنتی در معرق چوب و خاتم، سازمان میراث فرهنگی، طرح تام‌سن

شکل ۵ــ۵ نمونه‌ی طراحی نقوش سنتی در معرق چوب، سازمان میراث فرهنگی، طرح تام‌سن

شکل ۶ــ۵ بخشی از کاشی‌کاری مسجد گوهرشاد مشهد، ایران، سده‌ی نهم هجری؛ پانزدهم میلادی. گل‌های اسلیمی. حاشیه

شکل ۷ــ۵ بخشی از کاشی‌کاری آرامگاه درِ مسجد امام در اصفهان، ایران، سده‌ی نهم هجری؛ پانزدهم میلادی. گل‌های اسلیمی. حاشیه

شکل ۸ــ۵ طرح ختایی در روی کاشی، سازمان میراث فرهنگی، طرح و اجرا: منصور تام‌سن

شکل ۹ــ۵ طراحی نقوش سنتی در معرق سنگ و برنز، کار استاد مصطفی غیاث

شکل ۱۰ــ۵ فرش منظره‌ی گل، مشهد، موزه‌ی حرم مطهر امام رضا (ع)، قرن دهم هجری قمری

شکل ۱۱ــ۵ قالی کاشان، موزه‌ی ویکتوریا و آلبرت لندن، قرن دهم هجری قمری

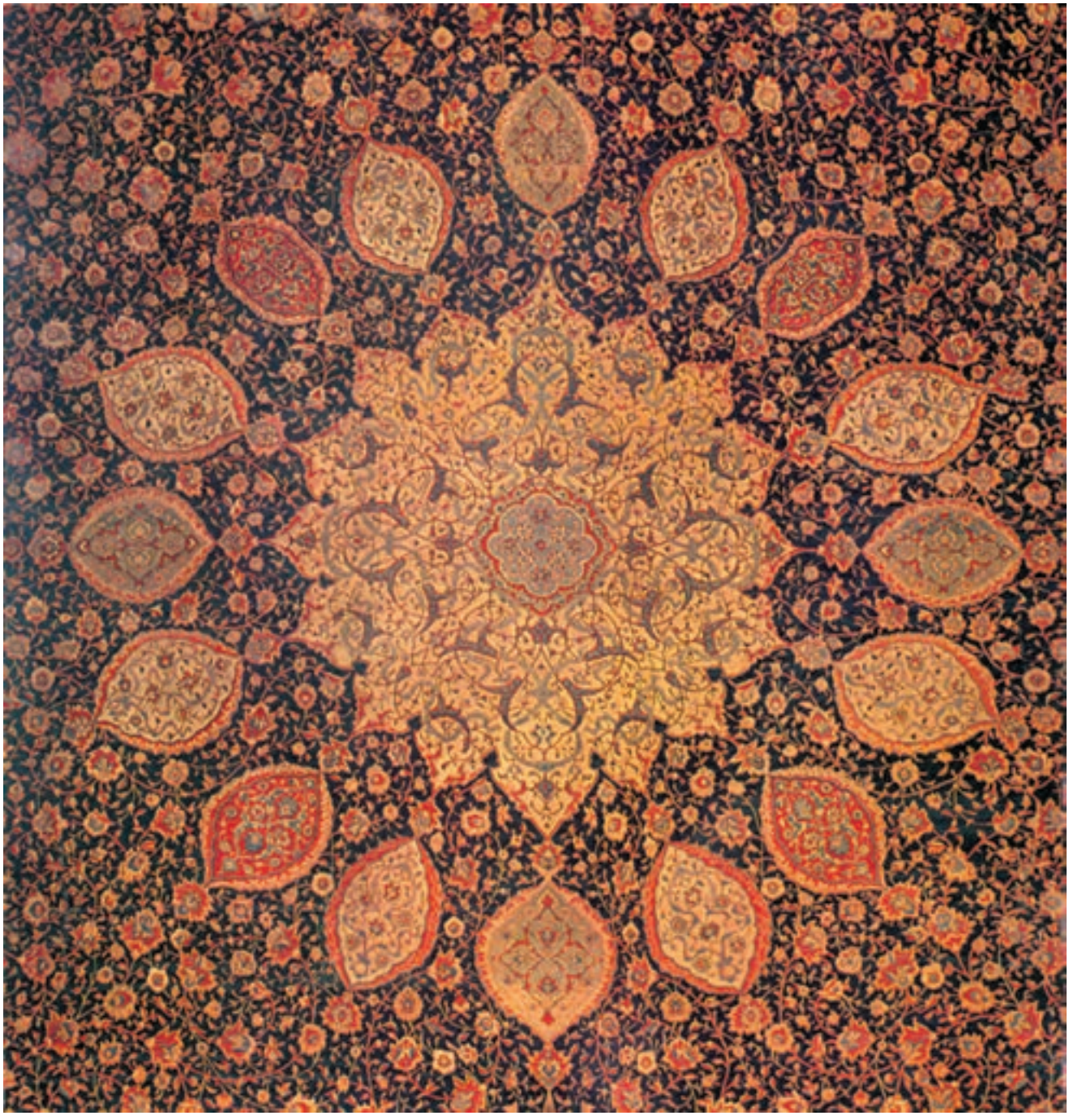

شکل ۱۲ــ۵ شمسه، طرح مرکزی قالی اردبیل، قرن دهم هجری

شکل ۱۳ــ۵ نمونه‌ی یک فرش با طرح مرکزی با یک ساقه‌ی بزرگ ختایی. برگرفته از فصل‌نامه‌ی تخصصی فرش

شکل ۱۴ــ۵ نمونه‌ی قالی با طرح درختی ($\frac{1}{2}$) ، طراح: منصور تام سن، بافت: حاج جعفری، کاشان

شکل ۱۵ــ۵ نمونه‌ی قالی، با طرح افشان ($\frac{1}{6}$)، طراح: منصور تام سن، بافت: حاج جعفری، کاشان

شکل ۱۶ــ۵ نمونه‌ی طرح قالی لچک و ترنج ($\frac{1}{4}$)، طراح: منصور تام سن، بافت: آقای منصور حاج جعفری، کاشان

شکل ۱۷ــ۵ نمونه‌ی طرح قالی محرابی ($\frac{۱}{۲}$) ، طراح: منصور تام سن،
بافت: آقای صالح فردوس، سازمان میراث فرهنگی

شکل ۱۸ــ۵ نمونه‌ی طرح قالی لچک و ترنج با نقش حیوانات ($\frac{۱}{۴}$) ، نقش: منصور تام سن،
طرح: استاد فرشچیان، سازمان میراث فرهنگی

شکل ۱۹ــ۵ نمونه‌ی طرح قالی افشان با نقش حیوانات ($\frac{۱}{۱}$) ، طراح: منصور تام سن ،
بافت: آقای منصور حاج جعفری، کاشان

شکل ۲۰ــ۵ نمونه‌ی طرح قالی ترنج بدون لچک ($\frac{1}{4}$) ، طراح: منصور تام سن،
بافت: آقای منصور حاج جعفری، کاشان

شکل ۲۱ــ۵ کاشی معرق، گنبد مسجد امام اصفهان، قرن یازدهم هجری

شکل ۲۲ــ۵ قسمتی از کاشی‌کاری مسجد شیخ لطف‌اللّه، که در طرح‌های قالی اصفهان از آن الهام گرفته می‌شود.

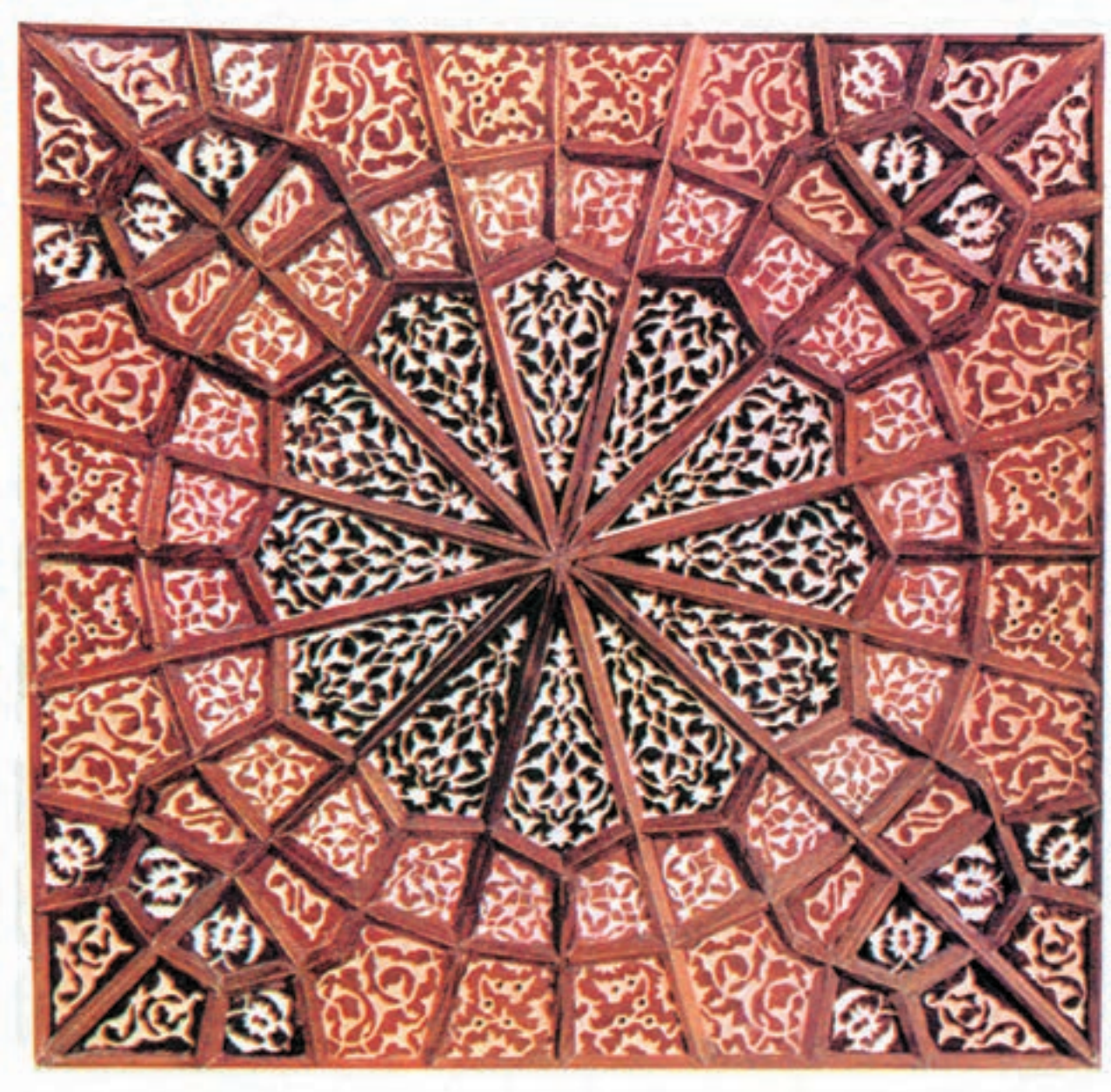

شکل ۲۳ــ۵ بخشی از یک دیوارک(پاراوان) گره‌سازی با معرق مشبک

شکل ۲۴ــ۵ میز تحریر معرّق با نقوش اسلیمی و ختایی، ۱۳۴۰ هجری شمسی،
موزه‌ی هنرهای ملی، طرح استاد بهادری

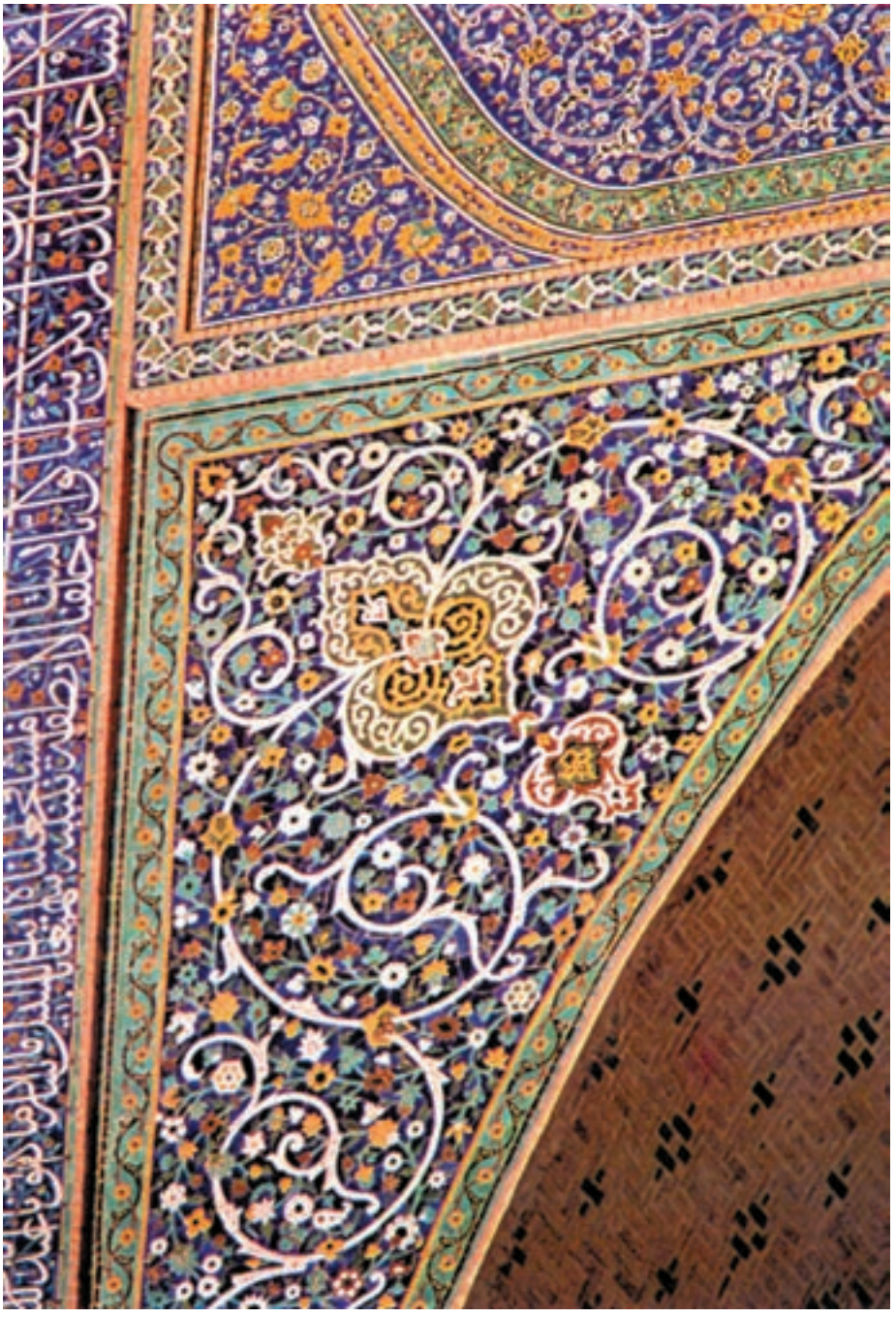

شکل ۲۵ــ۵ کاشی معرّق ، مسجد جامع کرمان، اوایل قرن هشتم هجری قمری

شکل ۲۶ــ۵ کاشی معرّق ، مسجد کبود تبریز، قرن نهم هجری قمری

شکل ۲۷ــ۵ جلد چرمی به شیوه‌ی ضربی، طلاکوب، قرن دهم هجری قمری

شکل ۲۸ــ۵ جلد کتاب، طلاکوب روی چرم، قرن سیزدهم هجری قمری

شکل ۲۹ــ۵ مُهرهای برنجی و کنده‌کاری شده‌ی ایرانی، قرن یازدهم هجری قمری

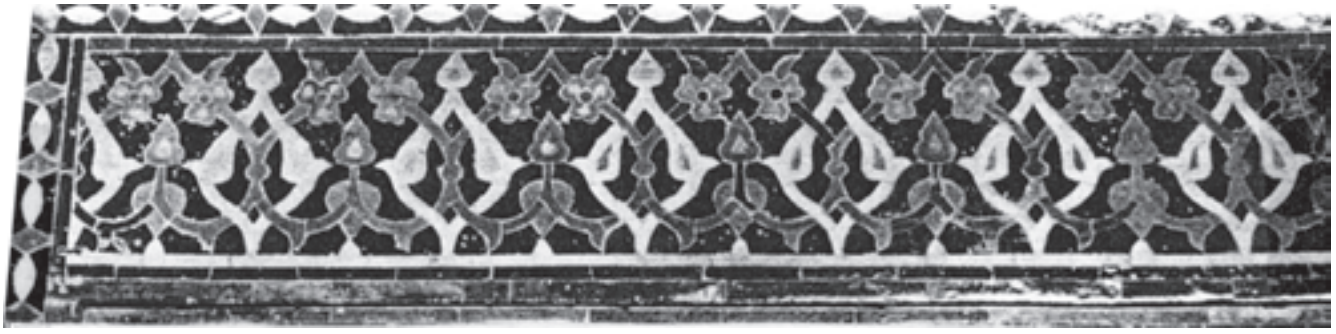

شکل ۳۰ــ۵ کاشی معرّق ، بخش‌هایی از محراب مسجد جامع یزد، قرن هشتم هجری قمری

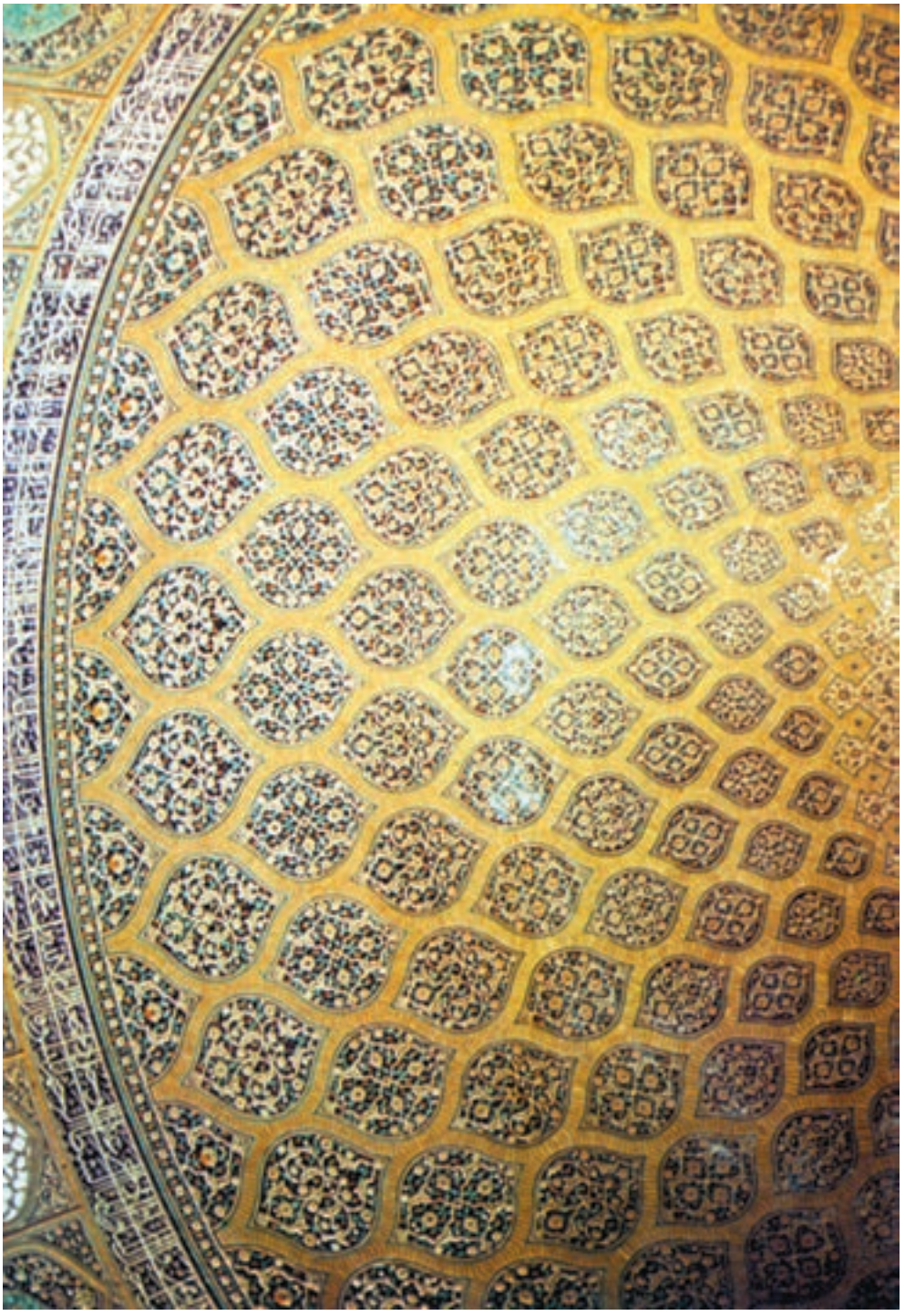

شکل ۳۱ــ۵ کاشی معرّق ، درون گنبد مسجد شیخ لطف‌الله، اصفهان، قرن یازدهم هجری قمری

شکل ۳۲ــ۵ دو نمونه کاشی معرق، مسجد جامع ورزانا، یزد، اوایل قرن نهم هجری قمری

شکل ۳۳ــ۵ کاشی معرق، مسجد جامع ورزانا، یزد، اوایل قرن نهم هجری قمری

شکل ۳۴ــ۵ درِ چوبی معرق، نارنجستان، شیراز، قرن دهم هجری قمری

شکل ۳۵ــ۵ تکیه‌گاه صندلی معرق، نقوش اسلیمی و ختایی، ۱۳۳۵ هجری شمسی،
موزه‌ی هنرهای ملی، طرح آقای منجزب

شکل ۳۶ــ۵ تابلوی معرّق و منبّت، حضرت یونس (ع) در دهان ماهی، ۱۳۶۵ هجری شمسی، قاب بیضی منبّت، طرح تام‌سن، دایره‌ی وسط معرق منبت، طرح استاد فرزان، سازمان میراث فرهنگی

فهرست منابع

۱ــ تذهیبی مسعود و شهبازی فریده، **نقشمایه‌های ایرانی**، امیر جلال‌الدین اعلم (ویراستار و مترجم)، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۴.

۲ــ خزائی محمد، **کیمیای نقش**، تهران، حوزه‌ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۸.

۳ــ خزائی محمد، **هزار نقش**، تهران، حوزه‌ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.

۴ــ دولتشاهی علی، **نقش و نگارهای ایرانی**، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۶۹.

۵ــ زارعی باب‌الله، **کتیبه‌ی کوفی مسجد جامع قزوین**، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴.

۶ ــ سالمی علی، **تمدن هخامنشی**، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۳۴.

۷ــ ستّاری محمد، **منبت‌کاری**، تهران، انتشارات امیرکبیر (کتاب‌های شکوفه)، ۱۳۶۸.

۸ ــ کالج مالکوم، **پارتیان**، مسعود رجب نیا، تهران، انتشارات سحر، ۱۳۵۷.

۹ــ کریم‌نیا مینو، **معرق روی چوب**، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۵.

۱۰ــ گلاک جی و گلاک سومی هیراموتو، **سیری در صنایع دستی ایران**، تهران، بانک ملی ایران،۱۳۵۵.

۱۱ــ گیرشمن رمان ، **هنر ایران در دوران پارتی و ساسانی**، بهرام فره‌وشی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰.

۱۲ــ گیرشمن رمان، **هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی**، عیسی بهنام، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.

۱۳ــ ویلسون اوا، **طرح‌های اسلامی**، محمدرضا ریاضی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۷.

۱۴ــ هالدین دانکن، **صحافی و جلدهای اسلامی**، هوش آذر آذرنوش، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۶۶.

نشریات

۱۵ــ **فصل‌نامه‌ی تخصصی فرش**، دوره‌ی جدید، سال اول، شرکت سهامی فرش ایران، ۱۳۷۸.

۱۶ــ **هنر قالی‌بافی ایران**، تهران، سازمان اتکا، ۱۳۵۷.

۱۷ــ Anthony Mult and Leonard Marrow, (1978), **Islamic Architecture Iran 2,** Scorpion publicotions, London.

۱۸ــ Julian Roby (general editor), (1996), **Lacquer of the Islamic Lands,** Nour foundation in assaciation with Azimuth Editions and oxford university press, London.

۱۹ــ Sheila S. Blair and Jonathan M. Bloom, (1994), **The Art and Architecture of Islam 1250-1800,** Yale university press, London.

کنکور هنر
کارنامه

رتبه های آموزشگاه کارنامه
کنکور سراسری هنر ۱۴۰۱

نرگس رییسی رتبه ۸ / اقلید فارس
فاطمه زهرا تجرد رتبه ۹ / شیراز
زهرا حسینی رتبه ۱۱ / کرمان
کوثر محمدی رتبه ۲۲ / شیراز
ریحانه رضایی رتبه ۲۳ / شیراز
زهرا صفری رتبه ۲۶ / ساری
سپهر عباسی رتبه ۲۶ / تهران
تارا کریمی رتبه ۲۹ / شیراز
سیده پرنیان حسینی رتبه ۳۱ / نوشهر
زهرا فرخ بخش رتبه ۳۸ / شیراز
محدثه هداوند رتبه ۴۲ / تهران
ساناز کریمی رتبه ۴۴ / شیراز
فاطمه حسینی رتبه ۴۷ / نیشابور
مائده ربیعی رتبه ۴۸ / اراک
زهرا افشار رتبه ۵۲ / کرمان
مارال هاشمی رتبه ۶۶ / دیلم بوشهر
پرستو رحمانی رتبه ۷۷ / شیراز
الهام سیاهی رتبه ۸۲ / شیراز
فاطمه فلاح نژاد رتبه ۸۸ / هشتگرد البرز
فاطمه جعفری رتبه ۸۸/ نایین اصفهان
آتنا پالیزدار رتبه ۹۴ /نظرآباد البرز
امیرحسین بنایی پور رتبه ۱۰۲ / شیراز

فاطمه سالاری رتبه ۱۰۹ / بندرعباس
زهرا واقفی رتبه ۱۱۱ / شیراز
ترانه رحمانیان رتبه ۱۱۴ / شیراز
یگانه شبانزاده رتبه ۱۱۸ / زاهدان
دیبا خضری رتبه ۱۲۱ / شیراز
عرفان یزدان پناه رتبه ۱۲۳ / شیراز
مرضیه کفاشی رتبه ۱۲۴ / شیراز
پریا افضلی رتبه ۱۲۹/ شیراز
سارا کرد رتبه ۱۳۸ / شوش خوزستان
مریم رهنما رتبه ۱۴۰ / اصفهان
سحررضایی رتبه ۱۴۲ / بوشهر
مهشاد شرفی رتبه ۱۴۵ / شیراز
زهرا کشاورز رتبه ۱۴۷ / خرامه فارس
آتنا رضایی نسب رتبه ۱۵۹ / زاهدان
ساناز نیکرو رتبه ۱۶۴ / شیراز
مریم صادقی رتبه ۱۷۰ / شیراز
محمدرضا تازه رتبه ۱۷۷ / لارستان فارس
هلیا مختاری رتبه ۱۸۱ / شیراز
یکتا باقری رتبه ۱۹۶ / شیراز
عسل حاتمی رتبه ۱۹۲ / شیراز
و...